NORDSJÆLLANDSK LANDSBYLIV

I ÆLDRE TID

PAA GRUNDLAG AF FHV. FOLKETINGSMAND
LARS LARSENS BERETNINGER

UDARBEJDET AF
ANDERS UHRSKOV

AARBOG FOR
HISTORISK SAMFUND FOR FREDERIKSBORG AMT
1918

I KOMMISSION HOS
GYLDENDALSKE BOGHANDEL NORDISK FORLAG
KØBENHAVN OG KRISTIANIA

NORDSJÆLLANDSK LANDSBYLIV I ÆLDRE TID

LARS LARSEN

NORDSJÆLLANDSK LANDSBYLIV

I ÆLDRE TID

PAA GRUNDLAG AF FHV. FOLKETINGSMAND
LARS LARSENS BERETNINGER

UDARBEJDET AF
ANDERS UHRSKOV

AARBOG FOR
HISTORISK SAMFUND FOR FREDERIKSBORG AMT
1918

KØBENHAVNS
KOMMUNEBIBLIOTEKER
HOVEDBIBLIOTEKET

I KOMMISSION HOS
GYLDENDALSKE BOGHANDEL NORDISK FORLAG
KØBENHAVN OG KRISTIANIA

HOLSTEBRO - THOMSENS BOGTRYKKERI

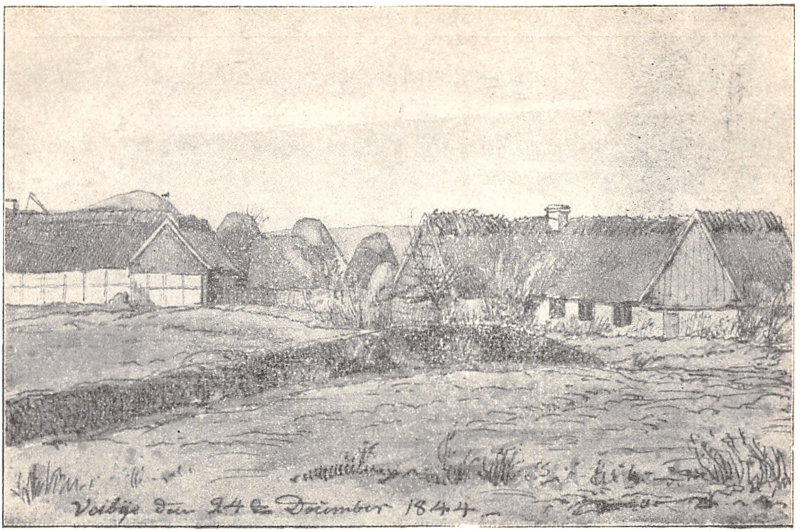

P. C. SKOVGAARD: GAARDE I VEJBY
Akvarel (Privateje)

I.

VEJBY OG TIBIRKE SOGNE

FREDERIKSBORG AMT, der i det væsentlige bestaar af de fire gamle Amter Kronborg, Frederiksborg, Jægerspris og Hørsholm, hører ikke til de mest frugtbare i Landet. Som Helhed taget er det endog det af alle Øernes Amter, der er ansat til mindst Hartkorn, idet der gaar 12 Tdr. Land paa 1 Td. Hartkorn.

Som Frederik den Anden byttede Skovkloster ved Næstved bort og fik Hillerødsholm og Græsegaard i Stedet for, saaledes købte Kongerne Herremændene ud af Nordsjælland, hvorfor der heller ikke her findes gamle Herregaarde. Størstedelen af Amtet blev kongeligt Gods, og langt den største Del af Gaardene er Arvefæstegaarde. Fordelingen var 1895 følgende: 622 Selvejergaarde med 3693 Tdr. Hartkorn, 2335 Arvefæstegaarde med 10469 Tdr. Hartkorn samt 26 almindelige Fæstegaarde paa Livstid med 139 Tdr. Hartkorn, men da Arvefæsterne har Ret til baade at sælge og pantsætte, bliver Forskellen paa dem og Selvejerne ikke stort mere end en Formssag.

I en Udkant af Nordsjælland ligger oppe mod Nordvest *Vejby* og *Tibirke* Sogne, der udgør een Kommune, ligesom de ogsaa er forbundne i kirkelig Henseende, idet Tibirke er Anneks til Vejby.

Vejby Sogn, der er omgivet af Kattegat, Tibirke, Ramløse, Helsinge, Valby og Blistrup Sogne, omfatter Byerne *Vejby* med Kirke, Præstegaard og Skole, *Holløse, Ørby, Unnerup* og en stor Del af *Mønge*. Jorderne er høje og bakkede, men lerede og gode. Sidste Udgave af Traps Danmark (1898) nævner, at der var 2 Selvejergaarde med 14½, 82 Arvefæstegaarde med 333, 115 Huse med 32 Tdr. Hartkorn og 15 jordløse Huse. Der er siden den Tid nogle Arvefæstere, der er blevet Selvejere, men mange er det ikke.

Indbyggerantallet var i Aarhundredets Løb følgende: 1801 814 Mennesker, 1840 1143, 1860 1305, 1880 1232, 1890 1122 og 1916 1178.

Tibirke Sogn, der er omgivet af Vejby og Ramløse Sogne, Arre Sø, Vinderød og Melby Sogne samt Kattegat, har omtrent samme Udstrækning som Vejby Sogn; mens dette er paa 4057 Tdr. Land, er Tibirke 4287, men deraf er over Halvdelen, 2750 Tdr. Land, Flyvesandsgrund, bevokset med Skov. Sandflugten, der truede med at ødelægge en stor Del af Nordsjælland, blev dæmpet et Stykke hen i det 18. Aarhundrede, og i Stedet for de truende Sandbanker finder man nu det smukke Tisvilde Hegn.

De dyrkede Jorder er sandmuldede og magre. Tibirke Sogn, der omfatter Byerne *Tibirke* med Kirke og *Tisvilde* samt Fiskelejet *Tisvildeleje*, havde 1801 230 Indbyggere, 1840 374, 1860 493, 1880 573, 1890 602 og 1916 780.

Nær ved Tisvildeleje ligger *Helene Kilde*, hvortil mangfoldige syge i ældre og lige op til den nyere Tid valfartede for at genvinde deres Sundhed ved først at drikke af Kilden og derpaa St. Hans Nat hvile paa Graven, der findes lidt længere inde i Landet. Kildetroen er sikkert af hedensk Oprindelse, idet Tisvilde er det samme som *Tirs Væld*. Der findes ogsaa baade Gravhøje og Dysser som Minder om Oldtiden. Senere opstod

Sagnet om den fromme svenske Prinsesse Helene, der blev myrdet 1140 og jordet i den Kirke, hun selv havde bygget, men hvis Lig senere blev ført til Tisvilde paa en svømmende Sten, og der, hvor Folk bragte hende i Land, sprudlede der en Kilde frem, som fik Navn efter hende, og da de gik videre med Liget, aabnede Skrænten sig, og der dannedes en Kløft; men de naaede ikke helt til Kirken, thi da de talte uhøviske Ord undervejs, sank Liget i Jorden, og paa det Sted er altsaa Helene Grav.

Baade Vejby og Tisvilde Sogne hører til Holbo Herred og Kronborg vestre Birk.

II.

BARNDOMSINDTRYK

De gode Folk i Vejby har i ældre Tid nydt megen Anseelse, hvad følgende Remse viser:

Raageleje Lopper,
Unnes Sopper,
Mønge Myg,
Ørby Krudt,
Holløse Herrer,
Tibirke Mærer,
Tisvilde Knægte
kan ikke nægte,
at i Vejby bor Fruer og Hofmænd.

Raageleje, der ligger i Blistrup Sogn, havde ikke netop Ord for Renlighed. Deraf formentlig Hentydningen til Lopperne. Unnes er Underup, og Sopper er det gamle Ord for Brødstumper. De to næste Linier har ikke fundet deres Tydning endnu, men hvad der ikke er til at tage fejl af, er, »at i Vejby bor Fruer og Hofmænd«, og nogle af disse Folk vil vi nu besøge. Før vi begynder at undersøge de enkelte Sider af Landsbylivet i Nordsjælland — og navnlig i Vejby Sogn — kunde det maaske være formaalstjenlig at omtale de Familier, som har vakt Lars Larsens Følelse for det gamle Bondeliv.

Først er der hans Barndomshjem. Lars Larsens Fader, der

bar samme Navn som Sønnen, var født i Aaret 1800 paa en Gaard i Unnerup. Efter at han havde været Artillerist i 4 Aar, tjente han i 6 Aar i *Fresbaarre* — det er først i den nyeste Tid, at Frederiksborg er blevet erstattet med Hillerød i daglig Tale — dér havde en ældre Broder allerede i nogle Aar tjent hos en af Byens *Brændevinsmænd* (Brændevinsbrændere). Denne Broder og Brændevinsmand Kristen Jensens Sønner var dengang Byens stærkeste Mænd. De kunde tage en Tønde Rug under hver Arm og spadsere hen over Kornloftet med

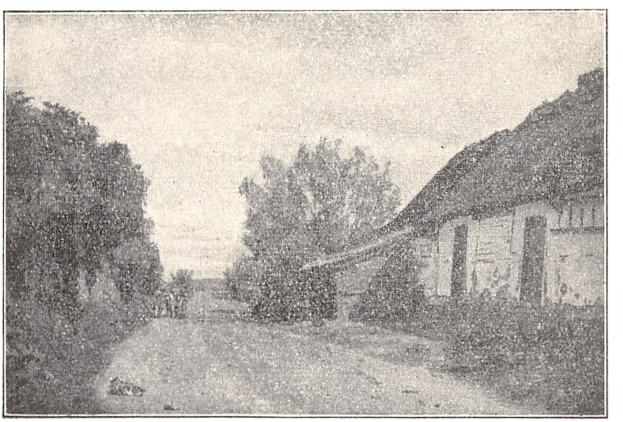

P. C. SKOVGAARD: UDKANTEN AF VEJBY. 1843
(Statens Museum for Kunst)

det, de kunde løfte en Tønde Brændevin op og drikke af Spunsehullet, og de kunde trække en tyve Lispunds Bismer op i en Finger. Lars Larsen tjente først hos en Skolekammerat, der var Vognmand, men dennes Kone var ikke af de blideste. Stundom gav hun sin Mand baade Karklud og Gulvskrubbe i Hovedet, og Karlene prøvede hun paa at prygle. Lars Larsen fandt, at dette var værre end at være Soldat, men forlade sin Plads i Utide indlod man sig ikke paa i de Tider. Da Skiftedagen kom, tog Lars Larsen Tjeneste hos en Slagtermester Scharø; her kom han hos udmærkede Mennesker; der var ikke Tale om Standsforskel, og han blev der

da ogsaa i fem Aar. Fra dette Tidsrum skriver sig hans Kendskab til Frederiksborg, et Kendskab, som han senere delagtiggjorde sin Søn i, og Sønnen husker det endnu.

1837 giftede han sig, og samtidig købte han Ellemosehuset for 280 Rdl., som han og hans Kone havde sparet sammen. Ellemosehuset laa paa Vejby Mark og havde et Tilliggende paa et Par Tønder Land. Paa Ejendommen havde de en Ko, to Faar og om Sommeren to Grise, der slagtedes om Efteraaret, den ene til Salg og den anden til eget Brug. Desuden havde de 8—10 Høns og et Par Bistader.

Koen kælvede i Reglen sidst i April eller først i Maj, men da man ikke havde andet at fodre med end Halm og Hø, stod den gold det meste af Vinteren, og i den Tid havde de hverken Mælk eller Smør. Men om Sommeren kunde den flittige Husmoder ligesom andre dygtige Huskoner faa saa meget Smør ud af det, at der kunde blive lidt at sælge. Men dette maatte ske i al Stilhed, da man ellers var udsat for at blive mistænkt for Smørhekseri. Smørret solgtes til Marketenderen i Frederiksværk, paa Store Kro i Fredensborg eller andre Steder*). Da Sønnen nogle Gange havde fulgt sin Moder paa disse Handelsture, kunde han selv besørge det. Han maatte da af Sted Kl. 2—3 om Natten for ikke at blive set i Nabolaget. Han havde lidt Ostebrød — *en Lommestumpe*, som det kaldtes — og en lille Flaske Brændevin med til Fortæring. Det var ikke Skik at købe noget undervejs. Engang fulgtes han med en Mand, der hed Gamle Niels, til Fredensborg med 6 Pd. Smør. Han fik en Mark for Pundet og kom altsaa hjem med en hel Rigsdaler, men Gamle Niels fik 17 Skilling Pundet, hvilket altsaa var en Skilling mere.

Forældrene var efter den Tids Forhold ret velstaaende. De havde, hvad de behøvede, og det havde de iøvrigt omtrent alt ud af deres egen Bedrift. Af Uld og Hør fik de Klæder, og af Rug, Byg, Kogeærter, Kartofler, Flæsk, Smør, Mælk,

*) I Stedet for: »Jeg skal til Frederiksværk!« sagde man: »Jeg skal ind til Værket!« Iøvrigt hed det: ud til Helsingør, hen til Frederiksborg, hen til Fredensborg, ind til København, ned til Esrom og ud til Frederikssund.

Honning og Humle fik de Mad og Drikke. Mens Gaardmændene selv brændte Brændevin, hvad der for Resten var forbudt, købte de deres i Helsinge. Til Belysning købte de Tran hos Madam Skovgaard i Vejby, og til Jul købte Moderen at Hønsekræmmer Lars Jensen i Ørby ¼ Pd. Kaffebønner, ½ Pd. Kandis og Cikorie; endvidere blev der købt ¼ Pd. Rosiner, ¼ Pd. Korender og nogle Pund Risengryn. Om Vinteren havde de som nævnt hverken Mælk eller Smør, men til Gengæld Fedt og Honning, og paa salt Flæsk og Sild skortede det ikke.

Faderen var i mange Aar fast Husmand hos sin Svoger, Gaardejer Jens Sørensen, der var gift med hans Søster. Daglønnen var 12 Skilling og Kosten. Tærskningen, som tog det meste af Vinteren, var paa Akkord, og Betalingen var hver 20. Skæppe eller lidt mere. Moderen kunde væve og kom ogsaa meget ud og hjalp til med Høstarbejde, Hørbrydning, Tørveskær o. l. enten hos Mandens Broder, Gaardejer Jørgen Larsen i Unnerup, Jens Sørensen, eller deres Nabo, Sognefoged Jens Nielsen.

I disse tre Bøndergaarde havde Lars sin Gang fra lille Dreng, og der modtog han varige Indtryk dels af det daglige Liv og dels af, hvad der blev fortalt fra ældre Tid. Han kom mest hos Jens Sørensen (1765—1849), og skønt denne var en gammel Mand, var han dog livlig og aandsfrisk. Hvad han havde oplevet, huskede han, det levede han i, og det fortalte han om. Nu var Lars en modtagelig Purk, han lyttede ligesaa gerne, som Jens Sørensen fortalte. Følgen blev, at han snart blev den gamle Mands Kæledægge, og Jens Sørensen vandt saa stor en Plads i Lars Larsens Hjerte, at han endnu kan sige, han skylder ham sin bedste Opdragelse.

Jens Sørensens Fader hed Søren Larsen og Moderen *Kestne* (Kirsten), Farfaderen hed Lars Villumsen og Farmoderen Nille, almindelig kaldt *Nille Vims* (Villums). Jens Sørensen, som aldrig havde gaaet i Skole, var konfirmeret af Provst Gad, der var en Skippersøn fra Svendborg; han havde været Præst i Vejby i 33 Aar og havde ikke mindre end 23 Børn. Jens Sørensen var eneste Søn og overtog i en tidlig Alder Gaarden,

hvad der friede ham fra at blive Soldat. Han var Gaardmand, da Udskiftningen fandt Sted fra 1784—1790, og de 12 af Vejbys 18 Gaarde blev flyttet ud. Paa den Tid fik Gaardene Navne, og Jens Sørensens blev kaldt Ellemosegaard. Blandt dens senere Ejere var der en Farver, og efter den Tid er den bleven kaldt Farvergaarden. Jens Sørensen solgte imidlertid Ellemosegaard med Undtagelse af 16 Tdr. Land for 400 Rdl., idet dog Køberen, Jørgen Huggere, i samme Handel skulde bygge et Hus paa Jens Sørensens Lod. Jens Sørensen var utrættelig til at fortælle sin lille Slægtning om Fortidens store og smaa Begivenheder, om Kørselen for Engelskmanden 1807, om Turene til Hørsholm med Husarfurage o. s. v. Naar de var ude at gaa, lærte han Drengen Navnene paa Markerne i Vejby Sogn: Fædriften, Faarefælleden, Aadyssevangen, Stiesman, Præstevangen, Saksenkolden, Kælderbjergsvangen, Boveknold, Viermanen o. m. fl. Især dvælede han gerne ved Fællesskabsdriften. Han fortalte om Gadestævnet, hvortil Oldermanden kaldte Bymændene sammen ved at tude i Byhornet. Folk havde dengang »Ager om Ager«, og Ærligheden var ikke altid saa stor, hvorfor det ogsaa hændte, at den enes Ager traf til at blive bredere end den andens. Gadestævnet endte da ogsaa jævnlig med Slagsmaal, og saa gik der Bud efter *Knud Bondefoged**) med den stribede Trøje; han var bomstærk og skilte de kæmpende ad. Samme Knud Bondefogeds Fader hed Niels Adsersen, hans Farfar Adser, og han levede i Pestens Tid i 1711. Ja, det var et slemme Aar. Pesten hærgede især i Vejby og Tibirke Sogne. Skønt der ellers plejede at komme et Par Hundrede Daler i Kildeblokken, kom der det Aar slet ingen. Folk turde ikke komme sammen. Det var i det hele en Rædselsperiode, Vejby Sogn dengang oplevede. Det skal have været vanskelig at faa begravet Ligene, hvorfor de ofte laa i Husene i længere Tid. Da en Kone mærkede, hun skulde dø, skar hun Mad til sine to Børn og bad dem gaa til Ramløse. Det gjorde de ogsaa; den ældste tog den yngste ved

*) Bondefoged eller Foged var Benævnelser, der brugtes, indtil Sognefogedinstitutionen kom 1791.

Haanden, og saa gik de. Det var ikke for ingenting, Konen sendte sine Børn til Ramløse, for dette Sogn slap langt lettere over det. Halsnæs blev derimod frygtelig hjemsøgt. Ikke blot Gaarde, men endogsaa hele Byer blev affolkede, og ved denne Lejlighed bosatte nogle Amagere sig derude; saaledes stammer Slægten *Hcic* fra den Tid. Det var heller ikke saa svært at faa Ejendom. Der blev sagt, at en Gaard kunde købes for en Snes Æg.

En anden Ulykke i fordums Tid var Sandflugten. Man flettede Risgærder og dækkede med Tang, men intet hjalp. Sandet føg videre, og det laa lige op til Vinduerne paa Tibirke Kirke. Men efter at den store nordiske Krig var endt 1720, blev der fra Statens Side taget alvorlig fat. Det blev en tysk Plantør Röhl, der ved at plante Marehalm og Strandhavre fik Bugt med Sandflugten. Vejby Sogns Beboere hjalp til af yderste Evne, men desuden maatte de føde de udkommanderede Soldater og deres Heste. 1738 kunde man betragte Sandflugten som overstaaet, og der blev rejst en Mindestøtte for Sandflugtens Dæmpning. Sandflugten var iøvrigt forbundet med en hel Del Overtro. Af denne giver Lars Larsen to forskellige Forklaringer. I »Frederiksborg Amtstidende« for 22. Jan. 1909 skriver han, at Jens Sørensen efter sine Bedsteforældre fortalte, at det var en Havtyr, der havde revet Sandet op og svoret, at det ikke skulde standse, før det naaede Esrom Kloster. Man mente, det var en Straf fra Vorherre for Egnens Ugudelighed; man bad i Kirkerne og paa Prædikestolen, og da Röhl kom, troede man, han var en Troldmand, »der vilde sætte Vorherre noget for«.

En lidt anden Forklaring giver han i »Nordsjællands Venstreblad« for 8. Septbr. 1915, idet han fortæller, at en kendt Spaakone, *Maren Langesvends,* havde forudsagt, at Sandet ikke vilde standse, før det naaede Esrom Kloster; thi det var Guden Tyr, der i en Havtyrs Skikkelse havde oprevet Sandet til Hævn over Kristendommens Indførelse i Tisvildeegnen. Dette Sagn om Havtyren, der rev i Sandet, blev, siger Lars Larsen, fuldstændig troet af Tisvildeegnens Befolkning i hans Barn-

dom. Forholdet er rimeligvis dette, at begge Sagn er blevet fortalt; Overtroen har mange Variationer.

Lars Larsen var 10 Aar, da hans gode Ven, Jens Sørensen, døde. Han syntes, at den gamle Mand havde bevaret sin Skønhed i Døden, som han laa der i Kisten med Salmebogen under Hagen og de tre Halmkors paa Brystet tilligemed Saksen. Da Lars havde været den afdødes Kæledægge, fik han Lov at følge ham til Graven, skønt det kneb for Moderen at skaffe Tøj. Provst Blichfeldt holdt en meget smuk Ligtale, og det var dengang Skik, at Skolelæreren affattede en Slags Biografi, som kaldtes Testamente, og som blev oplæst tilligemed Ligprædikenen.

Nabo til Ellemosehuset var Gaardejer Jens Nielsen, der var Sognefoged som sin Fader og Farfar, den ovenfor nævnte Knud Bondefoged. Jens Nielsens Kone var en dygtig og akkurat Kvinde, hvis hjemmegjorte Linned var Nummer et i Sognet. Skønt de begge var stræbsomme Folk, og skønt de ingen Prioritet havde i Ejendommen, havde de det dog smaat. Det var fattige Forhold, Bønderne levede under dengang, og det hændte, at Jens Nielsen maatte laane 5 Rdl. til Sommerskatten. Det hjalp dog paa Forholdene, da han i Fyrrerne var blevet Sognefoged og af Amtet fik overdraget at opføre det nye Jordemoderhus i Ørby. Det blev bygget af stampet Ler; og Jens Nielsen opførte det ved Hjælp af sine Husmænd og *en Huggere* (Betegnelse for en Haandværker, der var baade Tømrer, Snedker og Hjulmand). Jens Nielsen skulde have 500 Rdl. for at bygge Huset, og det blev sagt, at han havde alle Pengene i Behold, da Huset var færdigt. Derved fik han Raad til midt i Fyrrerne at ombygge sine egne Bygninger.

Kronborg østre og vestre Birk hørte dengang sammen, og Birkedommeren boede i Nøddebo. Der var kun een Politibetjent, og han boede i Asminderød. Øvrigheden saa man aldrig inden Sognets Grænser, uden naar den kom for at søge efter *Brændevinstøj* (Apparater til Brændevinsbrænding). Retsplejen laa derfor i det daglige Liv i Sognefogdens Haand, og den var iøvrigt stærk og myndig. Hidsig var han, og engang i for-

dums Tid havde han i Helsinge givet en Mand en Dragt Klø, som han bagefter maatte give Mulkt for. Men iøvrigt havde han en stærk Retfærdighedsfølelse, og han tog altid den svages Parti. I de Dage var det overhovedet ikke sjældent, at man sloges, og navnlig hændte det hyppigt ved Ballerne. Det var dog ikke Knive og slige onde Redskaber, man anvendte. Nej, man brugte det, man altid havde ved Haanden: Næverne. Men naar det gik for haardt til, sendte man Bud efter Sognefogden, ham havde man Respekt for, og saa snart han viste sig, lød det: »Der er han!« Og de kæmpende gav straks Slip paa hinanden.

I Vejby levede der i de Aar en Mand, der hed Jæger-Niels; han og Jens Nielsen var begge født 1807, og de havde været Soldater sammen og faaet Klø sammen. Jæger-Niels var en hel Del af en Slagsbroder; stærk var han, og han gik ikke af Vejen for noget. Hans staaende Talemaade var denne: »Bum! Karle er Karle, og Drenge er Drenge! Bum!« Den kunde dog varieres lidt, og nu og da sluttede den med: »— men i Vejby Sogn er vi Karle!« Kan hænde, det dog mest var til udensogns Brug.

Engang var han kommet over til Jens Nielsen og havde gjort sig udtilbens. Følgen blev, at han og Manden røg sammen i en Port; men Jæger-Niels maatte i Gulvet, og Enden blev, at Jens Nielsen holdt ham med den ene Haand i Nakken og den anden om Benene, idet han erklærede, at han — som han kunde bande — var i Stand til at bukke begge Ender sammen paa ham. Da Niels lidt efter lidt slap løs, listede han slukøret hjem til Konen, som hed Jæger-Marie.

De holdt i Almindelighed meget af hinanden, men en Dag var Jæger-Niels kommet i Krigshumør og tog saadan paa Vej derhjemme, at der blev sendt Bud efter Sognefogden. Han var dog ikke rigtig glad ved det, og de andre i Gaarden var ogsaa lidt ængstelige, for Niels var jo baade stærk og hidsig. Men en Tid efter kom Jens Nielsen tilbage i det mest straalende Humør. Han havde bevaret sin Sindsro og derved faaet Sagen afgjort paa bedste Maade. Lige straks havde det gan-

ske vist ikke tegnet saa godt. Da han kom, stod Niels og slog i Bordet, saa Ølkruset dansede. Men saa tog Fogden ligesaa stille Kruset og satte det hen i Vindueskarmen, idet han sagde: »Slaa nu bare til, Niels, nu spilder du ikke Øllet.« Men nu var der naturligvis ikke noget ved at slaa i Bordet, og da Niels heller ikke turde fare paa Fogden, var han lige ved at koge over af Arrigskab. Saa tog han en Saks — for noget maatte der gøres — og begyndte at klippe sig selv i det ene Øre. Det gik jo imidlertid udelukkende ud over ham selv, og derfor holdt han snart op med det. Og da han saa endelig fik raset ud, tog Fogden et Stykke Skraatobak frem og sagde: »Hør, Niels Larsen, du er jo en fornuftig Mand, skal vi ikke tage os en Skraa. Du maa alligevel være glad ved Marie. Hun er jo dog en dygtig og proper Kone, og selv om I bliver lidt hidsige en Gang imellem — det kender jeg saamænd fra mig selv — saa maa I se at blive gode Venner igen.«

Saadan gik det ogsaa. Niels tog Skraaen, og Vreden var forbi.

Jæger-Marie var iøvrigt en køn ældre Kone, og naar hun var i sit Gildestøj, vakte hun betydelig Opmærksomhed. Saaledes straalede hun engang ved et Bryllup i en højrød, strikket Trøje, kantet med lyseblaa Silkebaand. Skørtet var af en Slags Drejl, og desuden havde hun et bredt Forklæde paa med en højrød Bort.

Naa, Jæger-Niels og Fogden var nu ellers gode Venner, og Fogden var i det hele agtet og afholdt i sit Sogn. Han blev ogsaa senere Dannebrogsmand.

I Jens Nielsens Gaard kom Lars Larsen meget, især i Krigsaarene. Han hjalp til at passe Kreaturerne og tog i det hele ivrig Del i Livet paa Fogedgaarden, den, han senere selv blev Ejer af.

Foruden til disse to Gaarde var Lars Larsens Barndom knyttet til Farbroderen, Jørgen Larsens Gaard i Unnerup. Jørgen Larsen havde aldrig gaaet i Skole, men havde lært at skrive af *de tyske Jægere*, som havde ligget indkvarteret i Barndomshjemmet. Der laa baade holstensk Infanteri og Kavalleri her

i Nordsjælland fra 1807—14; disse Soldater skulde passe paa, at Englænderne ikke gjorde Strandhugst til Gengæld for Kapervirksomheden. Desuden var der en Art Landeværn, idet Gaardmændene og Gaardmandssønnerne havde faaet udleveret en gammel Flintebøsse, som de kaldte *et Kongegevær* og ofte var meget stolte af. Husmændene fik hver en Slags Lanse, som bestod af en lang Stang med en Jernspids paa. De havde ogsaa lidt Eksercits. Det var drøje Tider for dem, der skulde have Indkvartering i saa mange Aar; men det var ikke lettere for dem, der var Soldater. En Slægtning af Lars Larsen laa paa Kronborg 1807 og saa med Vemod den danske Flaade blive ført bort af Englænderne. Han kom ikke hjem før 1814. I det hele var Tjenestetiden lang dengang. Husarerne laa i fem Aar, Garderne vistnok i otte.

Men saa kom jo da endelig Freden i 1814 som den store Befrier, og i Vejby holdt man en vældig Fest. Hele Præstegyden, Vejen op til Kirken fra Præstegaarden, var omdannet til en Løvsal. Der var Dans og Lystighed — at man maatte svinge sig paa den bare Jord, gjorde intet Skaar i Glæden.

Foruden fra sit eget Hjem er det fra disse Gaardmandshjem, at Lars Larsen i det væsentlige har sine Minder om Livet i gamle Dage. Som disse Gaarde var indrettede, og som Livet formede sig der, saadan er det, han har beskrevet det.

III.

BYGNINGERNE

Udskiftningen i Vejby Sogn foregik 1784—90 og blev foretaget af Landmaalere. Men efter hvad man sagde, var de ikke helt paalidelige, de lod sig bestikke og gav nogle for meget. Naar de saaledes havde sat gale Skel, kunde de ikke finde Hvile i Graven, men maatte gaa igen og vise, hvor de rette Skel var. Disse Gengangere var det, man kaldte *Lygtemænd*, og dem havde mange set, men det var ellers noget, man skulde vogte sig for, for de kunde lede Folk vild.

Til hver Gaard blev paa det yderste af Lodden udlagt en Huslod paa 2—3 Tdr. Land boniteret Jord. Før Udskiftningen var der ogsaa Husmænd i Landsbyerne, og de havde Ret til Græsning af en Ko i Fællesskabsdriften. I Ørby var der 16 Gaarde, hvoraf de 9 blev udflyttet, af de 16 Gaarde i Holløse blev 10 udflyttet, og af Unnerups 5 Gaarde delte een samme Skæbne. Men Hovedbyen var jo Vejby, hvor der var 17 Gaarde foruden Præstegaarden, og af dem blev som nævnt de 12 udflyttet. Det var gerne de unge Gaardmænd, der flyttede ud. De blev iøvrigt tvunget dertil, thi de opfattede det som en stor Ulykke, og det var jo heller ikke saa let at komme ud paa den bare Jord og skulle til at opføre en hel ny Gaard der. G. Sarauw nævner ogsaa »Beboernes sædvanlige Modbydelighed imod Udflytningen«*).

Men der var jo ikke andet at gøre for dem, der var ramt af denne Vanskæbne, end spytte i Næverne og tage fat. Penge havde de ikke, og selv om Byggematerialerne kun bestod af Ler og Træ, vilde det dog have været umuligt for Bønderne at bygge, hvis Regeringen ikke havde givet dem Tømmer fra Statens Skove. Men det fik de altsaa, og det kaldtes *Udslag*. *Hjulvedsklodse* fik de ogsaa til at lave Vognhjul af. Naar de skulde i Skoven og have Udslag, anviste Skovbetjentene Træet, men før det blev kørt hjem, skulde det flækkes. Det var Eg, man skulde have til Stolper og *Suld* (Syld — et Ord, der iøvrigt anvendes i Vestjylland ogsaa i vore Dage. »De skal syld'« betyder, at de skal lægge Grund til et Hus.) Disse Egestammer blev ikke savskaaret, men flækket. Kun i Præstegaarden har Lars Larsen set savskaaret Tømmer. Man brugte Jernkiler — *Vægge* — og en stor Jærnhammer — *Mukkert* — til at flække Stammerne med. Var de meget store, maatte man sprænge dem med Krudt. Der blev boret et Hul med en *Naver*, og saa kom der Krudt i; det blev stemplet med en Træpind og en Træhammer — Jern maatte ikke anvendes dertil, da det var

*) Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i oekonomisk Henseende. Foranstaltet efter kongelig Befaling ved Landhusholdningsselskabet. Sjette Stykke, Frederiksborg Amt. Ved G. Sarauw 1831.

for farligt — og bagefter blev Hullet stemplet med tørt Ler, saaledes at en Stump Gaasefjer stak ned igennem; denne Fjer, der var en 3 Tommer lang, var fyldt med Krudt. Manden stod nu for Enden af Klodsen med en 3—4 Alen lang Kæp, som havde noget tørt Trøske med Ild i paa Enden. Han antændte Krudtet i Gaasefjeren, og Stykkerne sprængtes ud til Siden. Dette Arbejde, som kaldtes *at skyde Klodser*, blev udført af Folk selv med Hjælp af en Hugger, hvoraf der var flere i Vejby Sogn, saaledes Kristian Huggere, Anders Huggere og Huggere Lars.

Træet kom nu hjem paa Byggepladsen, der altid blev valgt paa et Sted, hvor der var Ler og Vand. Man tog ikke saa meget Hensyn til, om Byggepladsen var helt vandret. Vaterpas havde man ikke, man lod simpelthen Huset følge Jordsmonnet. Stuehuset var gerne 8 Alen bredt. Hvor Langvæggene skulde være, blev der med et Par Alens Mellemrum lagt *Stolpestene*, som man lagde efter Øjesyn og med den fladeste Side op. Paa to modsatte Stolpestene blev saa *Stolperne* rejst, og de var bladet ind i en *Bjælke*, og denne Forbindelse af to Stolper og en Bjælke kaldtes en *Binding*. Bjælkerne gik et Stykke uden for Stolperne og dannede *Bjælkehovedet*, hvor der efter Husets Opførelse kunde slaas et Søm i, saa der kunde hænge et eller andet. Imellem hver to Bindinger var der o. 2½ Alen, og det kaldtes *et Fag*. Sylden, som altsaa var omtrent 2½ Alen, blev lagt med Enderne paa Stolpestenene, og derpaa blev der stukket mindre Sten, *Suldstene*, ind under den. Paa Bjælkernes Overside var der over Stolperne en Tap, som gik op i *Lædden*. Denne bestod hyppigst af gamle solide Skibsplanker, Eg eller Fyr. Den laa altsaa paa langs af Bygningen og tjente til at holde Bindingerne sammen. Stolperne var endvidere forbundne med *Sidebaand*, nogle brede Lægtestykker af Gran, der var bladet ind i Stolpernes udvendige Side i en Højde, saa Vindueskarmene kunde hvile paa dem. Alt dette kaldtes *Undertømmeret*.

Overtømmeret var af Gran og bestod af *Sparrer*, der var hugget jævne i alt Fald paa den ydre Side, *Hanebaand* og

Skalke, altsammen noget, de havde faaet i Skoven. Et *Sparrekogel* — Sparrekobbel — svarede til en Binding og var sømmet sammen med Spiger, som Smeden havde lavet. Sparrerne var saaledes anbragt, at Husets Overdel — *Ovringen* — blev ret stejl. Naar Sparrerne var anbragt, var Huset rejst, og nu skulde der *skalkes*. Skalkene gik langs ad Sparrerne, de blev slaaet uden paa disse, saa de gik ud over Lædden og Bjælkehovederne. De var hugget til, saa de svejfede lidt opad, hvorved Tagskægget kom til at tage sig lidt bedre ud. Lægterne var almindelige Granstænger, der var hugget en Smule til. De blev anbragt med en halv Snes Tommers Mellemrum, og hyppigt blev de gjort fast ved, at man med et *Vimmelbor* borede et Hul gennem dem og Sparrerne og saa slog Lægten fast med en Aske- eller Egepind. Derefter lagde man Tagskæg paa, og hertil brugte man alt det Rør, man kunde faa fat paa — og der var adskilligt Rørskær i Tørvemoserne — mens Resten af Taget bestod af Langhalm. Rør og Halm blev bundet paa med *Tækkekæppe* — lange Kæppe af *Hessel* (Hassel) eller Pil — og Pilevidjer. Disse skulde skæres om Efteraaret eller om Vinteren og blev saa bundet i Knipper. Før de blev brugt, blev de lagt i Vand en lille Tid, saa de blev bøjelige. Tækkemanden snoede den spidse Ende af Vidjen ind under Lægten — *Lægtet* sagde man. Den derindenfor, som skulde *tage imod Vidjer*, stak dem saa ud ovenfor. Tækkekæppene, som altsaa laa udenfor, blev paa den Maade bundet fast med Vidjer med omkring ½ Alens Mellemrum.

Naar man havde lagt Tagskæg paa, klinede man. Der var ikke saa sent som i Fyrrerne et eneste grundmuret Hus i Vejby Sogn. Kun enkelte Steder var der Mur af brændte Sten i Bindingsværket. Det Ler, der skulde bruges til at kline med, skulde trædes af Heste i *en Lerælte,* og der blev blandet saa meget Rughalm derimellem, som man nogenlunde kunde ælte i. Jo mere der var, des stærkere blev Væggen. Leret æltedes, indtil det var sejgt og fast, og saa kom *Klinekællingernes* Tur — Ordet Kælling havde dengang ingen nedsættende Betydning, Ordet Kartekællinger f. Eks. opfattedes som Kartekoner i se-

nere Tid. Klining og Kalkning var Kvindearbejde, og det var ikke alene Koner, men ogsaa Piger, der tog Del i det Arbejde. Saasnart en Pige var vokset lidt til, maatte hun lære at kline og kalke.

For at Leret kunde sidde fast, var der mellem Sylden og Lædden anbragt en 4—5 opstaaende Stager, som kaldtes *Hæle,* og som sad fast i Huller, der var hugget i Sylden; imellem dem var der flettet krydsvis med Kæppe lidt tykkere end Tækkekæppe, og de kaldtes *Vænner* (Ordet udtales med Stød). Naar saa Kliningen skulde foregaa, var der en Mand, der trillede Ler til paa en Hjulbør, og der var en Kone indenfor og en udenfor, som klaskede Leret ind med Hænderne, og her gjaldt det om ikke at have for mange Tommelfingre, thi dels skulde Arbejdet gaa rask fra Haanden, og dels skulde det gøres omhyggeligt, saa Leret kom til at sidde godt fast, og den 6—7 Tm. Væg blev nogenlunde plan paa begge Sider. For at opnaa dette var der undertiden en Mand, der glattede efter med en Træskovl. Man byggede altid om Foraaret eller i Forsommeren, og naar saa Væggene blev tørre, revnede de, og de blev da spækket med Ler uden Halm, som Kvindfolkene klaskede ind. Bagefter blev Væggene oversmurt med en Vælling, der bestod af Ler og Kalk. Dette kaldtes *at svumme* og blev gjort med en *Svummekost* af langt *Raamedegræs* (Stargræs) eller en almindelig Kalkkost af Svinebørster. Senere kom saa den almindelige Kalkning. Disse Arbejder saavelsom den aarlige Vedligeholdelse blev altid foretaget af Kvinder. Og det var Sæd og Skik, at Kvinderne satte en Ære i at faa Hus eller Gaard klinet og kalket inden Pinse.

Stuehuset laa omtrent altid enten i Syd- eller Nordenden af Gaarden. *Øverstestuen* laa som oftest i Husets vestre Ende og havde en Dør i Gavlen. Den var paa fire Fag, mens *Mellemkammeset,* der kom næst efter, kun var paa tre. Den næste Stue var *Dagligstuen,* som var paa fire Fag. Efter et tre Alen bredt Fag til *Skorsten* var der et *Steers* — Stegers — paa fire Fag, og i den østre Ende fandtes endelig et Par Fag til Tørvehus. Hovedindgangen var i Skorstensfaget, hvor der var

taget en lille Forstue fra, gennem hvilken man kom ind i Dagligstuen. Døren var *en slet Dør,* Fyldingsdøre havde man ikke; Døren ud til Gaarden bestod af to Halvdøre, hvoraf den øverste til daglig stod aaben.

Skorstenen var opført af raa Sten, og den spændte over hele Fagets Bredde. Skorstenspiben var som Regel af brændte Sten, de saakaldte *Flensborgsten* (dette Navn bruges den Dag i Dag i Midtjylland som Betegnelse for Tagsten af hollandsk Model), og de blev købt i Frederiksværk eller i Helsingør, som i de Tider var Vejbyernes Købstad. Var Folk saa arme, at de ikke havde Raad til at bruge Flensborgsten til Skorstenspiben, brugte de Brædder dertil. Jæger-Niels fuskede lidt i Murerhaandværket og var navnlig Fagmand i Skorstenspiber, som han murede uden Brug af Vinkel eller Vaterpas. Onde Tunger paastod da ogsaa, at der ikke var to af hans Skorstenspiber, der var ens. Drilske Personer kaldte ham undertiden Kline-Niels, men det kunde han blive meget vred over. Et Eksempel paa hans Hidsighed oplevede Lars Larsen iøvrigt selv, da han engang var Niels' Haandlanger. De laa oppe paa Skolens Tag og skulde reparere *Skorstenshovedet,* som man kaldte Skorstenspiben. Lars laa paa den ene Side og holdt ved en lille Balje Murerkalk, og Niels selv havde en lille Spand Hvidtekalk oppe paa Skorstenshovedet. Jæger-Niels var imidlertid saa uheldig at vælte Spanden, saa den drattede ned paa Stenbroen og gik i Stykker. Men dette var for meget for ham. I stor Forbitrelse kylede han først sin Hue og derpaa begge sine Træsko ned efter Spanden, idet han raabte: »Bum! Jeg vilde ikke have haft det for en hel Rigsdaler, jeg har givet fire Mark for Spanden!« Om han tillige anvendte sit Yndlingsudtryk: »Drenge er Drenge, og Karle er Karle«, skal jeg lade være usagt.

Skorstenen var som Regel halvanden Stens Mur op til Bjælkehøjde. Den Side af Skorstenen, der vendte ud til Forstuen, var aaben, men oppe i Bjælkehøjde laa der et stort og solidt Stykke Træ, som kaldtes *Agger,* det laa altsaa paa langs ad Huset og tjente til at bære en Del af Skorstenen samt Bjæl-

ken, der i Skorstensfaget ikke gik længere end fra Gaardvæggen og til *Aggeret.* Paa den bagerste Side af Skorstenen, altsaa modsat Forstuen, var *Bagerovnen*, som var opført af raa Mursten eller — hvad der ikke var ualmindeligt — af stampet Ler. Bagerovnen var bygget ud i Haven og dækkedes af en Udbygning, som kaldtes *Bagerovnsskjulet,* og det var tækket med Straa, idet Taget fortsattes ud derover. Uden om den runde Bagerovn laa der gerne en Kappe af Graasten, klinet sammen med Ler og saa iøvrigt svummet og kalket som andet Murværk. Bagerovne af stampet Ler blev lidt ind i det 19. Aarhundrede hyppigst opført af en Husmand, der hed *Christian Tambur;* han havde været med i Holsten 1812—13, idet han gjorde Tjeneste ved de danske Tropper som Tambur. Dernede havde han lært at bygge Bagerovne af stampet Ler og det saa godt, at han blev en hel Mester deri. En saadan Ovn byggedes paa følgende Maade. Først dannede man en Bakke af fugtigt Sand, og uden om den blev Leret lagt i en Skal paa et Kvarters Tykkelse. Naar den var tør, blev der anbragt en Skal til, og naar det hele var tørt, blev Sandet raget ud. Bagerovnens Bund, som blev lagt af brændte Sten, var henved en Alen over Gulvet. Samme Højde havde ogsaa *Gruen* — den Tids Komfur — der var bygget op af Brokker af raa Sten eller Graasten. Den fandtes til Højre i Skorstenen og vendte altsaa ind mod Stuen. Omtrent midt i den var der et Hul, *Komfurhullet,* med Riste, som laa lidt nede. Derover stod en Jerntrefod, *en Føtting,* — man havde iøvrigt to, en mindre og en større — og paa den blev Gryden eller Kedlen anbragt. Bilæggerovnen stod inde i Stuen, men Indfyringen foregik fra Skorstenen, idet Fyrhullet fandtes over Gruen.

Ved modsat Side af Gruen var der nede ved Gulvet Indfyring til *Bryggerkeddel* og *Maltkølne* — Maltkølle — som begge fandtes ude i Stegerset. Bryggerkedlen var stor og altid af Kobber; den brugtes til Ølbrygning, Vask eller til at koge Grød i til Gilder samt til den forbudte Brændevinsbrænding. Kobberkedler købte man af *priviligerede Kedelførere,* som kørte

Landet rundt med store Vogne. De solgte og byttede alt Kobbertøj og forsynede senere hen Folk med Kaffekedler, Morterstødere, Bækkener m. m. Køllen brugtes til at tørre Maltet paa. Gulvene var af stampet Ler overalt. Sine Steder var der dog Bræddegulv i Øverstestuen. I Forstuen var der i Almindelighed Stenbro, som var lagt af pæne Brosten fra Stranden. I Forstuen havde Gaardens 10—20 Høns Nattely paa et Par Stænger. I Stegerset var der ogsaa Stenbro og et lille Udløb til Haven, hvorigennem Spildevandet kunde forsvinde. Hvor det saa skulde hen, maatte det iøvrigt selv om.

Der var lavt til Loftet i den Tids Huse, i Gaardene vel 3—$3\frac{1}{4}$ Al., men hos Husmændene undertiden saa lavt, at en velvoksen Mand ikke godt kunde staa ret under Bjælkerne. Lars Larsens Fader, der var $62\frac{3}{4}$ Tm., kunde ikke med Træsko paa staa ret under den ene Bjælke, men nok under den anden. Vinduerne var heller ikke store, og de havde smaa, blyindfattede Ruder, hvad man kan se den Dag i Dag paa Fogedgaarden i Tisvilde. Fra Øverstestuen, hvor der var to Fag Vinduer, gik der en Dør ud til Mellemkammerset, som ved et Skillerum var delt i to Dele, hver med sit Vindue. I Rummet ud til Haven opbevarede man Brød, Øl, Brændevin og Sulekarret med det nysaltede Flæsk. Det røgede Flæsk hang gerne i Kakkelovnskrogen i Dagligstuen. Det andet Rum havde en Dør ud til Gaarden. I det Værelse stod der en Seng, hvori Karlene laa.

I Dagligstuen var der tre Fag Vinduer ud til Haven og et ud til Gaarden. I Forstuen var der ingen Vinduer; man klarede sig med den aabenstaaende øverste Halvdør. I Stegerset var der et Fag Vinduer til hver Side, en Dør (to Halvdøre altsaa) til Gaarden og hyppigst en til Haven, hvor man bar Asken ud. Adskillige af Vinduerne var dækket med Skodder, der var til at trække op udenfor. En af de Gaarde, Lars Larsen kender bedst, havde Skodder for Halvdelen af Vinduerne, mens Resten var beskyttet med lodrette Jernstænger.

Gavlene var klinede forneden, men den øvre Del bestod af savskaarne, men uhøvlede Brædder, som blev tjæret en Gang

imellem. Loftet var af pløjede Brædder undtagen i Stegerset, hvor der som Regel var *Stænge*, hvilket bestod af Stænger med Ler paa.

I Vejby og Tibirke Sogne findes der endnu to gamle Stuehuse, som rimeligvis begge er fra det 18. Aarhundrede. Det ene findes i den smukke og anselige Fogedgaard i Tisvilde, og det er fra 1768, mens Udlængerne er fra 1762. At de lerklinede Vægge har kunnet staa i over halvandet Hundrede Aar, har for en stor Del sin Grund deri, at Tagskægget gaar 28 Tm. ud og derved tager godt af for Vejr og Vind. Men Fogedgaardens Stuehus er et Storbondehjem, og det har aldrig været nogen Type paa et almindeligt Gaardmandshjem. Det har derimod Gaardejer Karl Jensens Stuehus i Holløse, og derfor har jeg ogsaa maalt det op og vil beskrive det her, da det dels svarer godt til det af Lars Larsen beskrevne Stuehus og dels udfylder hans Meddelelser. Selvfølgelig er der en Del Enkeltheder, der er anderledes, men Typen er den samme.

Husets udvendige Længde er 35 Al. 20 Tm. og Bredden 8 Al. 14 Tm. Det ligger i Øst og Vest, og dets Sydside vender ud til Haven. Øverstestuen, der nu er Soveværelse, findes i den vestre Ende og er $7\frac{3}{4}$ Al. bred og $8\frac{1}{2}$ Al. lang, men Højden er ikke saa lidt forskellig; et Sted 3 Al. 3 Tm., et andet 3 Al. $9\frac{1}{2}$ Tm., altsaa en Forskel paa over et Kvarter. Fagene er heller ikke lige brede. Ved Sydvæggen er deres Bredde 54, 57, $52\frac{1}{2}$ og 41 Tm., men mod Nord $55\frac{1}{2}$, $55\frac{1}{2}$, $52\frac{1}{2}$ og 34 Tm., Sydvæggen er altsaa 7 Tm. længere end Nordvæggen. Meget interessant er Gulvet, der er lagt af plankebrede Brædder, der hverken er lige lange eller lige brede; deres Bredde er 9—$11\frac{1}{2}$ Tm., og de er slaaet fast med gode, hjemmesmedede Søm, hvis store Hoveder giver det hele et meget solidt Indtryk.

Naturligvis er der i Aarhundredets Løb foretaget Ændringer i Stuehusets Indretning. Det gamle Mellemkammers er delt i en Gang mod Gaarden og en Stadsstue mod Haven. Men Uregelmæssighederne følger stadig med. Fra Øverstestuen og ud i Gangen er der et Trin, idet Gangens Gulv ligger om-

trent et Kvarter under Øverstestuens. Et saadant Trin er der for hver Tværvæg Huset igennem.

I det hele faar man stadig Vidnesbyrd om, at hverken Vaterpas eller Vinkel har været anvendt ved denne Bygnings Opførelse. Den omtalte Gangs Bredde er mod Vest 52 Tm. foroven og 56 Tm. forneden, mod Øst 57 Tm. foroven og 55 forneden. Højden ved Vestsiden er 3 Al. 4½ Tm., ved Østsiden 3 Alen 10 Tm., Gangens Længde er 6¾ Al.

Dagligstuen, der har 3 Fag Vinduer ud til Haven og et Fag til Gaarden, er 7 Al. 9 Tm. lang og 7 Al. 14 Tm. bred. Højden er stadig forskellig, ved Vestsiden 3 Al. 10½ Tm. og ved Østsiden 3 Al. 6 Tm.

I Dagligstuen er der paa Dørkarmene nogle smukke Messingkroge til at hænge Tøj paa. Af gamle Møbler er der ingen tilbage, men Bilæggerovnen staar der endnu. Paa dens Forside findes et Billede af Adam og Eva samt Slangen og Kundskabens Træ. Underneden staar der: Frederiksværk — hvad dog formentlig ikke skal betragtes som Underskrift til Billedet! Paa Kanterne er der fire Messingkugler skruet ind, og foroven findes der to Opstandere ogsaa af Messing. Det var til at varme Hænderne paa, naar man kom ude fra Kulden. Disse Messingprydelser fandtes dog ikke paa alle Bilæggerovne.

Efter Dagligstuen kommer Skorstensfaget, hvor der naturligvis er ændret noget. Det aabne Ildsted er erstattet med et Komfur, og oven over dette er Indfyringen til Bilæggerovnen. Da den nuværende Ejer 1915 overtog Gaarden, var der et stort Hul ind til Bilæggerovnen, og der kunde stikkes Brændestykker paa 3 Alens Længde ind, men de brændte kun, saa langt Risten naaede. Naar de var ved at brænde ud, skubbede man dem blot et Stykke længere ind, saa brændte der atter et Stykke af. Karl Jensen murede en Del af Hullet til og satte en Laage i, men endnu kan der puttes Brændestykker ind paa 1 Al. 17 Tm., saa man kan altsaa komme let over at save Brænde.

Skorstensfagets Bredde er 3 Al. 14 Tm., og efter det kommer Bryggerset — det gamle Steers — hvorfra der er Udgang

baade til Haven og Gaarden. Bryggerset, der er paa to Fag og 5 Al. 19 Tm. langt, har Graastensgulv. Højden er fra 3 Al. 5½ Tm. til 3 Al. 12 Tm. Loftet bestaar af gamle brede Bræddер.

Øst for Bryggerset er der endnu to smaa Værelser, hvoraf det sydlige, der forhen havde Graastensgulv, men nu har Bræddegulv, er Pigekammer, mens det andet tidligere var Karlekammer. Senere har man fundet det mere hensigtsmæssigt at benytte det til Brænderum, og det er det nu. Disse Kamres Dybde er 2¾ Al.

Hvor gammel denne Stuelænge er, kan næppe fastslaas. Der er ganske vist en Oplysning i saa Henseende, idet der i Bryggersbjælken paa den mod Skorstenen vendende Side er indskaaret følgende Indskrift: ANNO - 1723 - DEN - 10 - JVNJVS - DA - BLEF - DETTE - HVS - BØGT .·. J P S .·.

Men jeg føler mig alligevel ikke sikker paa, at Længen er fra 1723. Bjælken ligger nemlig saadan, at Indskriften staar paa Hovedet, hvad der nok kunde tyde paa, at det var et gammelt Stykke Tømmer, der var for godt til at kassere og derfor blev anvendt igen. Havde Indskriften hørt til den nuværende Bygning, havde man vel passet paa at lægge Bjælken, saa Indskriften vendte rigtigt. I det hele har man taget alt det gamle til Pris i ældre Tider. Der var ikke Raad til at lade noget som helst brugeligt gaa til Spilde. Man ser det paa Vinduerne, *Vindver* sagde man. Vinduerne, der har Træsprosser, er nok ligesom Fyldingsdørene sat ind i en senere Tid. Vinduerne er i Vestgavlen ud til Vejen og mod Haven, der ogsaa ses fra Vejen, lige store, formentlig altsaa lavet til netop det Stuehus. Men af de fire Vinduer, der vender mod Gaarden, er ikke to ens. De er oven i Købet meget forskellige, idet de er paa 17 × 28½ Tm., 33 × 37, 35 × 45 og 41 × 31 Tm., altsaa aabenbart gamle Vinduer, der er taget maaske fra fire forskellige Stuehuse og anvendt igen i den Side af Huset, hvor det vansynede mindst. At Stuehuset er meget gammelt, er imidlertid sikkert nok. Gaarden ligger inde i Byen, saa den hører ikke til Udflytterne, men derfor kan den na-

turligvis godt være fra den af Lars Larsen omtalte Byggeperiode sidst i det 18. Aarhundrede. Netop i al sin Uregelmæssighed er denne Stuelænge et godt Udtryk for Tidens meget store Sparsommelighed og Flid, opført som den utvivlsomt er af Gaardmanden — Bonden — og hans Folk med Hjælp af en hjemmelært Hugger.

— —

Gaardene var altid sammenbyggede, og alle Udhusene var som Stuehuset Bindingsværk med klinede Vægge. Modsat Stuehuset, i Syd almindeligvis, laa Ladebygningen, hvor der var tre Lader *Ruglade*, *Byglade* og *Havrelade* samt to Loer *Ruglo* og *Byglo,* hvor der ogsaa tærskedes Havre, medmindre der ogsaa var en *Havrelo*, hvad der var Tilfældet nogle Steder.

Indlæsningen af Sæden foregik gennem Gavlen undtagen i den midterste Lade, hvor det fandt Sted gennem en Kvist eller *Tvist,* som man sagde. Laden var omtrent af samme Størrelse som Stuehuset. I Loerne var der ingen Bjælker, men *Hanebaandene* var saa langt nede, som det kunde gaa an, naar der skulde være Plads til at svinge Plejlen. Oven paa Hanebaandene var der lidt Stænge. Der var ingen Vinduer i Laden, men i begge Loerne var der en Glug ud mod Markerne. I denne Glug var der stoppet en Visk Halm, men den var jo nemt pillet ud, hvis Tærskeren fik Lyst til at se, om der var noget Nyt i Farvandet. Gavlene var af Eneris, der var flettet om Stager. Indlæsningen fandt Sted gennem et ret stort Hul, der til andre Tider var tætnet med et Knippe Halm — *et Klippe Halm* sagde man — og man omtalte dem med *hun*, ligesom en Strippe og en Gryde, Spanden var derimod *han.*

Østre og vestre Længe var uden Gavle, og Portene var begge op til Ladelængen og parallelt med denne. Den ene Port kaldtes Gadeporten og den anden Tofteporten. Portene, der var af ru Brædder, som i en velholdt Gaard blev tjæret en Gang om Aaret, var delt i to Halvdele, og i den ene var der i Midten en Dør. I Porten stod der en Vogn, og der var Gennemgang ved den ene Side. I den ene Port var der en Lænkehund, hvis Hus fandtes inde i Laden. Ved Siden af

Hullet ind til Hundehuset var der et udhulet Stykke Træ, *en Hundeho*, som Hunden fik sit Æde i.

I den ene Længe var der Hestestald eller *Stald*, som det hed, og i den anden Kostald, *Fæjhus* sagde man.

I Staldlængen stod Hestene i to Rækker paa tværs med Hovederne op mod en Foderlo. Der var altsaa paa en Maade to Stalde, og hver havde sin Indgang, der bestod af to Halvdøre, og de var ikke højere, end Hestene maatte bukke Ho-

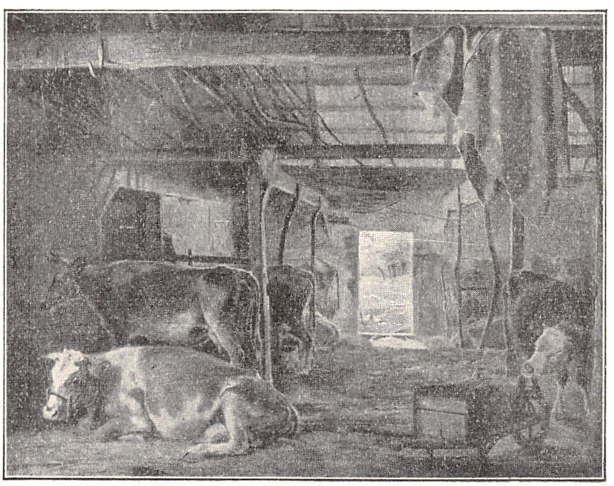

J. TH. LUNDBYE: KOSTALDEN FRA VEJBY. 1843
(Forarbejdet). Generalkonsul Iohan Hansens Samling

vedet, naar de gik ind. Paa Marken uden for Stalden var der en Mødding — *Møtning* —, bag Fæhuset var der ligeledes en Mødding.

I en af Staldlængerne var der et temmelig stort Huggehus. Der var foruden det nødvendige Værktøj — Høvlebænk, Huggeblok o. s. v. — ogsaa Lager af Gavntræ, saaledes Hjulvedsklodser til Vognene. Disse lavede man selv ved Hjælp af en Hugger; men det Træ, Hjulene skulde laves af, skulde helst være to Aar gammelt, saa det var godt tørt. Huggehuset var tillige et Redskabshus, hvor River og *Skovler* (af Træ) samt

Birkekoste opbevaredes. Der var ikke Vinduer i nogen af Udhusene, Heste og Kvæg stod i fuldstændig Mørke, indtil Dørene blev lukket op.

I Fæhuset var der Grebning tværs over Huset, og der stod en Række Køer til hver Side. De stod to og to med Spiltov imellem og var bundet i en Træklove, lavet af sejgt Træ, der var bøjet i varmt Vand. Der var ingen Krybber; Halm og Hø, som var Kreaturernes eneste Foder, blev kastet paa Gulvet. Der var Plads til 6 Køer i hver Side, men det var sjælden, en Bonde havde 12 Køer. I Stald og Fæhus var der Stenbro, lagt af Graasten fra Stranden eller Marken. Store Sten blev nu og da benyttede, de blev slaaet i Stykker med en Mukkert. Men i Huggehus og Foderlo var der Lergulv eller blot den bare Jord. Lergulve var de gamle Mestre i at lave. De kunde være saa jævne, som de var høvlede. Ved Siden af Fæhuset var der gerne et Rum til Kalve. I dette Rum gik der undertiden en So, der skulde fare. I samme Længe var ogsaa Faarehuset. Oven over Staldbygningerne var der Stænge, som var lagt af Lægter og Stave med et lille Lag Langhalm paa tværs. Fra den ene af Staldlængerne var der en tre Alens Udbygning, der gik ud i Gaarden og kaldtes en *Svinelude.* Dens Tag var en Fortsættelse af Tagskægget, og det gik saa langt ned, at et Svin, der sprang op, kunde naa at nappe deri. Svineluden havde Vægge, der var beklædt med Brædder, men der var en Aabning i den ene Ende, hvorigennem Svinene kunde gaa ud i *Svinegaarden,* der fandtes paa Gaardspladsen, og æde af *Svinehoen,* der gerne var lavet af sammenslaaede Brædder. De havde ikke mange Svin, men der gik dog gerne en So derinde indtil henad den Tid, den skulde fare, hvad der i Almindelighed kun skete om Foraaret. Naar Grisene var kommet fra den, blev den hyppigt sat ud paa Græs ved Siden af Køerne, hvor den stod tøjret i *Klapgrimer* ligesom Køerne og Faarene, men af en lidt anden Form. Den fik dog lidt ekstra Æde derud.

Rygningen paa Gaarden var dækket med *Ryggetræer,* og Arbejdet med at anbringe dem kaldtes *at rygge.* Ryggetræ-

erne blev lavet af Manden, Karlen og Husmanden, som flækkede dem af kroget Træ, helst Eg.

Det var et uhyre Slid at faa alle de Gaarde opført i de faa Aar. Af fremmed Hjælp havde man kun Tækkere og Huggere. Med at køre Ler o. l. hjalp Naboer hinanden Det sværeste af det hele var Lerslæbet. Der skulde en forfærdelig Masse Ler til Gulvene, ellers lod de sig træde op. Lerslæbet hvilede ikke mindst paa Kvinderne. *Ane Lars Anders'* i Vejby fortalte for vist og sandt, at hun selvanden havde klinet hver en Væg, der var i deres Gaard, og *Elne* (Ellen) *Lars Jens'* i Unnerup havde brolagt hele sin Gaardsplads.

Paa enkelte store Gaarde havde Udlængerne *Stampemure*, som var opført af hestetraadt Ler med Halm i, men uden Bindingsværk. Der skulde en Masse Ler til. Murene var næsten en Alen tykke; naar der var lagt Ler i en halvanden Alens Højde, lod man det staa, til det blev tørt, hvorefter man skar det af med en skarp Spade og lagde et nyt Lag paa. Der hørte i Almindelighed fire Lag til en Mur. Leret blev ikke formet, men glattet efter. Saadanne Stampemure fandtes paa større Gaarde, saaledes Favrholm, Sofienborg, Duemosegaard og Esromgaard. Skovfogedstederne i Nejlinge og Tisvilde Hegn havde begge Stampemure i Stuehuset, men det kneb at faa Vinduerne til at sidde lige. Saadanne Lermure kunde staa i Hundrede Aar, naar blot ikke Vinden var altfor haardt paa. Der staar enkelte af dem endnu, saaledes paa Duemosegaard; i Møddingmuren paa Favrholm er der en Rest af en gammel Stampemur.

De allerfleste Gaarde var dengang bygget ens, og Husmandsstederne var mindre Udgaver af Gaardene. Stuelængerne var kortere og i Reglen kun 7 Al. brede. Den Stue, der svarede til Gaardmandens Øverstestue, var her mindre og kaldtes *Kammes*. Mellemstuen fandtes ikke, og Dagligstuen var kun paa tre Fag. Skorstenen var mindre, men ellers indrettet paa samme Maade som i Gaardene. Forstuen var ligesom paa Gaardene delvis Hønsehus. Der var kun tre, undertiden endda kun to Længer. I den ene var der Lo og Lade, i den anden Anstalt

til Koen, og saa var der en Svinelude. I Ellemosehuset var Fæhuset kun 5 Al. bredt og den anden Udlænge 7. Der var fire Bræddegavle, og ved den fjerde Side af Gaarden var der to gamle Pile med Skadereder i Toppen. Desuden var der et Plankeværk, der var sømmet fast paa Piletræerne.

Hermed er vi færdige med Byggeperioden fra Slutningen af det 18. Aarhundrede, og der skete nu ikke store Forandringer før omkring Midten af det 19. Aarhundrede, da Byggeriet atter tog Fart. Nogle Gaarde var brændt, andre var affældige, og endelig kunde man nu faa Penge at laane, idet *Frederiksborg Amts Sparekasse* aabnedes i Aaret 1842 i Købmand Carl L. Møllers Bagbutik i den Gaard, hvor nu Købmand Alex. Jensen driver Forretning. Desuden kunde man gøre Laan i *Østifternes Kreditforening* eller *Kreditforeningen af Grundejere i de danske Østifter*, som dens officielle Navn er. Denne og *Kreditforeningen af jydske Landejendomsbesiddere* er vore to først oprettede Kreditforeninger, begge fra 1851. Nu opstod altsaa Prioritetslaanene; Prokuratorer og Retsfuldmægtige hjalp Bønderne at bringe dem i Orden.

Den nye Byggeskik, der nu brød frem, forbedrede især Stuehusene, som ganske vist vedblev at være Bindingsværk, men hvor de usolide Lervægge erstattedes af Mure af brændte Sten, og i den Forbindelse bør *Søren Nielsen* eller *Søren Blegmand*, som han kaldtes paa Grund af sin Oprindelse fra Sørup, Vaskebyen ved Esrom Sø, først og fremmest nævnes. Han købte en Gaard i Nellerød, og der opførte han i Midten af Fyrrerne et nyt Stuehus, som blev omtalt videnom, og som iøvrigt staar endnu. Det blev opført af brændte Sten og var den første grundmurede Bygning i vid Omkreds. Søren Blegmand brændte selv Stenene og blev, efter at Stuehuset var færdig, ved at brænde en Ovn eller to om Aaret, og de Sten solgte han. Peder Olsen i Ørby forsøgte ogsaa at brænde Sten, men da han fik lidt Uheld med dem, købte han savskaaret Tømmer af Søren Blegmand og byggede en Stuelænge med Stenmur i Bindingsværket.

Søren Blegmand var en driftig Mand, som ogsaa drev Han-

del med Træ. Man købte den Gang Træer paa Roden og skovede dem selv. Det gjorde Søren Blegmand ogsaa, og han havde til Stadighed fire Mand, der *skar Langsav,* som det kaldtes. Træklodserne blev trillet hen over en Savgrav, og saa var der en Mand nede i Graven og en oven paa Klodsen, som hjalp hinanden at trække Saven. Søren Blegmand leverede Egestolper til adskillige Gaarde. Desuden solgte han Mølleaksler og leverede Træ til Orlogsværftet, ligesom Egnens Hjulmænd hentede tørt Bøgetræ hos ham. Lars Larsens Fader hentede med sin Svogers Køretøj et Læs Kvas hos ham, han fik saa meget, han kunde læsse, og det kostede *en Rigsort* (en Sølvmønt = 50 Øre).

Men tilbage til de nye Byggeformer. Naar Grunden til et Stuehus skulde lægges, anvendte man nu Vaterpas, og navnlig var Morten Larsen, der var Hugger i Vejby, en vældig Karl til det Stykke Arbejde. »Jeg kan Dævlen piske mig«, sagde han, »vatre en Grund, om det saa skal være herfra og til Tibrikke, og der skal ikke blive en Tomme fejl i Vatringen«. (Man sagde *Tibrikke* i Stedet for Tibirke.)

Dette var et betydeligt Fremskridt fra de Tider, da baade Gulv og Loft gik baade op og ned. Der blev lagt Grund af Kampesten, som undertiden var tilhugne. Oven paa Grunden lagde man *et Fodstykke* af Naaletræ, 5 Tm. tyk og bred. Ned i Fodstykket blev der tappet godt 3 Al. høje Stolper, 5×6 Tm., som ogsaa var af Naaletræ, mest Gran. Oven paa Stolperne blev der, svarende til Lædden i de gamle Stuelænger, lagt *Ramstykker,* og oven paa disse kom Bjælkerne, som atter bar Sparreværket. Muren, der nu var af brændte Sten, blev ført op til Vindueshøjde, hvorefter der tværsover blev lagt *Løsholter,* som blev sømmet til Stolperne, og oven paa Løsholterne blev Vindueskarmene anbragt. Vinduerne havde nu alle Steder Træsprosser, og Ruderne var større end tidligere, men Karmene var af Brædder og ikke af Planker som nu.

Stuehuset var nu 10—11 Al. bredt. I Øverstestuen var der i Reglen Bræddegulv, og der var gerne 3 Al. til Bjælkerne og 3¼ til Loftet. Stuen var som oftest paa 4 Fag à 2½ Al.

I Stedet for det gamle Mellemkammers var der et Værelse paa 3 Fag, som var delt i to Rum, hvoraf det, der vendte ud til Haven, kaldtes *Havestuen,* mens det andet var Forstue, idet der dog var taget to Fag fra til *Gæstekammer.* Døren til denne Forstue var Hovedindgangen, som man benyttede til daglig. De gamle Halvdøre var i Stuehuset erstattet med Fyldingsdøre. Naar man fra Gaarden kom ind i Gangen, var Gæstekammeret til Højre, og til Venstre laa Dagligstuen, der vendte ud til Gaarden. Den havde ikke som tidligere hele Husets Bredde, bag ved den, ud til Haven, fandtes Sovekammeret. Efter Dagligstuen kom Køkkenet, hvortil der var Indgang fra Gaarden; Skorstenen var af brændte Sten, den var lukket med en Hvælving — *en Gevelf* — og op gennem denne gik der Rør fra Komfuret, Bilæggerovnen og fra Bagerovnshullet. Maltkøllen var forsvundet. Komfuret var muret op af ildfaste Sten, hvorover der laa en Jernplade med et Par Huller med Ringe i, undertiden fandtes der ogsaa en Vandgryde.

Ved Siden af Køkkenet var der en Folkestue eller Borgestue, der gik helt igennem. Fra den var der nogle Steder en Dør ud til Haven. Paa den anden Side Folkestuen var der Pigekammer samt Mælkestuer eller Mælkekælder, denne var gravet en Alen i Jorden, og der blev Mælken anbragt paa murede Bænke. Endelig var endnu i Stuelængen Bryghuset eller Vaskehuset, men det hændte ogsaa, at det var i et af Udhusene. Efterhaanden begyndte man at koge Kartofler til Svinene og fik derfor en Jernkedel i Bryghuset. Kobberkedlen forsvandt mange Steder efterhaanden. — Foruden i Øverstestuen var der Brædde gulv i Havestuen, Gæstekammeret og Sovekammeret, men i Dagligstuen var der enten Lergulv eller Murstensgulv, hvad der ogsaa var i Gangen, Køkkenet, Folkestuen og Pigekammeret.

Efter denne Datidens moderne Byggeskik var Stuehuset ikke altid bygget sammen med Udhusene. Disse havde endnu lerklinede Vægge, men var bredere og højere end tidligere, og der var nu kommet Vinduer i Staldlængerne, men ikke i Laden. Staldenes Indretning var en hel anden. Køerne var an-

bragt i en Række paa langs ad Huset. De havde faaet Krybber og var bundet i Bindsler. Svine- og Kvægholdet var blevet adskilligt større. I 1852 holdt det moderne Landbrug sit Indtog, da kom den første Tærskemaskine til Vejby.

IV.

INDBO OG UDSTYR.

Vi skal nu se, hvorledes de gamle Gaarde fra Udskiftningstiden var udstyrede indvendig. I *Øverstestuen* eller *Kammeset*, som det tidligere kaldtes, var der nogle tunge Kister, Laagkister eller *Klædeskister*, som de benævntes. De var malede med skrigende Farver og forsynede med Kunstbeslag. Til Laasene var der store Nøgler, som undtagelsesvis kunde anvendes paa anden Maade. Hed det f. Eks. efter et Gilde, at der havde været Slagsmaal, »og han slog med en Kistenøgle«, saa var det Bevis paa, at det var gaaet alvorligt til. I den ene Ende af Kisten var der et særligt Rum med Laag over, det kaldtes en *Lædike*. Paa den indvendige Side af Laaget var der undertiden Inskriptioner. Af andre Møbler var der i Øverstestuen et Bord, et stort Klædeskab og en *Tav'let*, en trekantet Hylde med Kopper og Nips paa. Undertiden fandtes der ogsaa en Dragkiste, ovenpaa hvilken der stod Nipsting og et Spejl (*en* Spejl sagde man). Væggene var kalkede med hvidt med lidt blaat i. De var ikke meget udsmykkede, men der fandtes dog undertiden en broderet Navneklud og nogle smagløse tyske Billeder — den hellige Jomfru o. l. — der var klistret fast paa Væggen eller slaaet fast med smaa Søm. Men det fineste i Øverstestuen var *Tintallerkenerne* og det solideste den store bugnende *Gæsteseng*. Baade i Øverstestuen og i Dagligstuen havde man paa Væggene oppe under Loftet Lister, hvorpaa var anbragt Rækker af Tintallerkener, der skinnede som Sølv. Det kom de ikke til af sig selv, nej, de maatte pudses i hel Havre, men saa bar de ogsaa Præg af en vis Velstand hos Bonden og huslig Dygtighed hos hans

Kvinde. Iøvrigt blev disse Tintallerkener aldrig brugt, de tjente kun til Pynt. Oppe paa Bjælkerne var der Hylder til at anbringe forskellige Smaating paa. Men endelig var der altsaa Sengen. Den var saa bred, at der kunde ligge tre i den, og den var fyldt af tunge og solide Dyner, ja der var undertiden op mod en halv Snes i den, men de fleste blev saa fjernet, naar den skulde bruges. I det hele var Skabet og Kisterne med deres rige Indhold af Uldent og Hørgarn og Sengen med dens Stabel af Dyner tydelige Vidnesbyrd om Husets Velstand og Kvindernes aarelange Flid; kvindelige Gæster blev derfor ogsaa af Bondekonen budt med op i Øverstestuen at se hendes Forraad, der jo ikke alene var beregnet til Brug for hende og Manden, men til Udstyr for Børnene, naar de engang selv skulde sætte Bo.

I Øverstestuen var der en Dør i Gavlen, og paa den modsatte Væg førte en Dør ind til *Mellemkammeset,* der var delt i to Dele, hvoraf den ene tjente til Opbevaringssted for Øl og Brød — man bagte og bryggede en Gang om Maaneden —, Sulekarret med det saltede Flæsk og Brændevinen, hvis Tilvirkning foregik til ubestemte Tider, da den skulde foregaa ubemærket. I det andet Rum stod der en Seng, der ogsaa kunde rumme tre, om det skulde være, og her sov Gaardens Karle eller Sønnerne. Desuden fandtes der Karlenes Kister, det bedste Seletøj, Stadspisken og nogle Hestedækkener. En Dør førte ud til Gaarden og en anden ind til *Dagligstuen.* Her var det, man opholdt sig om Dagen, og her sov man om Natten. Ud mod Gaardvæggen stod der to Senge, der ligesom de to nævnte var Omhængssenge. De stod i Forlængelse af hinanden og var adskilte ved en Trægavl; mens den ene Seng stod med den ene Ende mod Væggen, var dette ikke Tilfældet med den anden, som i Stedet for endte i en Trægavl, der lige som den ovenfor nævnte gik omtrent til Loftet. Paa denne Sengegavl, der var malet med rød Mønje og dekoreret med stærke Farver, hang der Kobberfade, hvis Antal ogsaa var gode Vidnesbyrd om et veludstyret Hus. Fra Gavlens øverste Kant var der paa Sengens Yderside anbragt

et kvarterbredt Bræt, som stod lidt skraat udad. Det kaldtes *Kanisjen* og var ogsaa malet og dekoreret. Paa Kanisjens Underkant var *Omhænget* fastgjort, og udenover hang der en Kappe, der var lagt i Læg, og som havde kulørte Frynser. Omhængene var af kulørt Drejl, og hver af dem var omkring en Alen brede. Midt paa hvert Omhæng hang der et *Handklæde*, der tjente til Pynt. Paa disse Haandklæder, der forneden endte i hvide Frynser, var der broderet Kranse, Bogstaver med mere. Sengen var naturligvis af Træ, og Bunden bestod undertiden af Brædder, men ellers af pæne glatte Stager, *Sengerever,* og der var samme Afstand som nu mellem Gulvet og Sengens Bund. Der var tør Rughalm i Bunden, og det blev skiftet et Par Gange om Aaret. Naar Sengen blev redt, skulde Halmen *pusles* (rystes). Paa Væggen ved Sengens Inderside var der en Spaanfletning, der omtrent var lavet som Fletningen i en Spaankurv og vistnok af svensk Oprindelse. Disse Fletninger paa Ydervæggene lunede meget. I en opredt Seng var der to Underdyner af farvet Hørgarn; de var stribede og vævet *firskaftet.* Der var to lange Hovedpuder og Lagner — *Lavren* sagde man — af et grovt Stof, som kaldtes *Hæivtenlinned*, fordi det var lavet halvt af Hør og halvt af Blaargarn. I den stribede Overdyne var der Hørgarns Rending og Uldgarns Islet. Overdynen var varm og tung, hvad der ikke kan undre, naar man hører, at der i en Dyne kunde være op til en Lispund Fjer. I hver Dynes Hjørne fandtes der en Dusk af kulørt Garn. Naar Sengen var opredt, var der endvidere to *Trækpuder* o. en Alen paa hver Led og af samme Stof som Overdynen. De brusede af Fyld og laa oven paa Overdynen ud for Aabningen mellem Omhængene. De var iøvrigt kun til Stads, idet de fik Sengen til at se endnu mere bugnende ud. Et Tæppe af Drejl ligesom Omhængene laa oven paa dem og hang ned ud for Omhængsaabningen. Over Midten af Sengen hang *Sengebaandet,* et Stykke Reb, der var fastgjort i Loftet, og som forneden endte i et Haandtag. Sengebaandet, der undertiden var beklædt med Tøj og forneden pyntet med Silkesløjfer, brugte man til at tage fat i, naar man

vilde løfte sig op. Naar man betænker, hvor stive og tunge den Tids Dyner var, forstaar man, at gamle og syge særdeles vel kunde have et Sengebaand behov, naar de skulde rejse sig over Ende i Sengen.

Alle Sengeklæderne var hjemmelavede, og man forstaar, Husets Kvinder kunde have nok at gøre i de lange Vinteraftener, men der var ogsaa en 300 Rokke og 150 Væve i Vejby Sogn, og med dem kunde der jo udrettes adskilligt.

I den øverste Seng laa Manden og Konen og i den nederste to Tjenestepiger eller Døtre, men det skete ogsaa, at der laa tre. Havde man Sypige, sov hun ved Pigerne, og havde man Skrædder, kunde det nok hænde, at han fandt Nattero ved Siden af Ægteparret. At Mænd og Kvinder sov i samme Værelse, betragtedes ikke dengang som anstødeligt. Var der Gilde i Nabogaarden, kunde man godt træffe at have en Del af Gæsterne stuvet sammen i Øverstestuen om Natten uden Hensyn til Køn eller Alder. Paa københavnske Gæstgiverier var der ofte to – tre Dobbeltsenge i et Værelse. Da Lars Larsen engang sammen med sin Farbroder logerede i et af disse Gæstgiverier, Tværmoes' Gaard hed det, fik de et Værelse med tre Dobbeltsenge i. I den ene laa et Par Gaardmandsfolk, i den anden et Par Piger fra Landet, som vistnok ikke havde set hinanden før, og i den tredie laa saa Lars Larsen og hans Farbroder.

Som oftest havde man et Stueur, og det stod da op til Væggen ved Siden af den øverste Seng. Det var de saakaldte *Nürnbergerure*, man havde, de lignede Bornholmerne, men skulde trækkes en Gang i Døgnet, nogle dog to Gange. Efter Treaarskrigen, da der kom saa stort et Opsving paa flere Omraader, begyndte Bornholmerne at blive almindelige. Man købte dem i København i en af Butikkerne under Børsen, og det var en hel Højtid at blive Ejer af et saadant *Ottedagesværk*. Ved Siden af Uret hang den udskaarne *Manglefjæl* samt *Mangleholtet*.

Langbænken stod ved Vinduet og foran den Bordet. Ved Enden af det op til Væggen fandtes *Bordendesbænken* eller

Kistebænken, som den ogsaa kaldtes, fordi den var lavet som en smal Kiste med fladt Laag. I Hjørnet stod med Forsiden ind mod Langbænken *Bordendesskabet* (eller *Vraaskabet*), hvori Bonden gemte sine Papirer og sine Penge. Bordendesskabet var aflaaset, og ofte var det smukt udstyret med drejede Søjler, Udskæringer og grønne eller lyseblaa Farver. Bordendesbænken var Stuens Hædersplads. Her sad Bonden til Hverdags og til Højtid, men ved Gilder var det Sognefogdens retmæssige Plads, og ved Bryllup sad Brudeparret gerne der, mens Husfaderen hjalp til at varte op. Ved Bordenden var der Fyldinger lige op til Loftet. Over Langbænken var der ligeledes Panel over og under de smaa Vinduer med de blyindfattede Ruder. De øvrige Vægge var hvidkalkede. Langbænken (eller *Gaasebænken*), der altsaa stod ved Havevæggen, var ogsaa en lukket Bænk, og dens Indre var afdelt i Rum til rugende Høns og de fire Levegæs, man gerne havde paa en Gaard. For hvert Rum var der en Skodde, som kunde trækkes op, den kaldtes et *Daare,* og i Midten af den var der et hjerteformet Hul, som man kunde tage fat i, naar man vilde trække Daaret op. Endelig var der jo Bordet, hvis Plade var af Planker af Eg eller, endnu finere, Ask. Denne hvidskurede Bordplade kunde blive ualmindelig fin, hvis da ellers Husets Kvinder havde tilstrækkelig *Knofedt,* for uden det gik det ikke. De fire tykke Ben med drejede Kugler paa endte forneden i *Bordfoden,* en Kasse, hvis øverste Side var et Kvarter over Gulvet. Midt i Bordfoden var der en Lem, hvorigennem man puttede Georginer og andre gode Sager ned i Rummet. Paa Bordfoden stod Familiens rensede og transmurte Fodtøj. Træskoene behøvede man ikke særlig Plads til, dem havde man paa Dagen igennem baade ude og inde. Paa den Side af Bordfoden, som vendte ind mod Stuen, hvæssede Bondekonen den hjemmesmedede Brødkniv, og naar hun saa havde gjort Korsets Tegn over Brødet, begyndte hun at skære enten hele Rundenommer eller *Snitstykker*, som var brede ved den ene Ende og spidse ved den anden. Saadanne Snitstykker med Ost og Brændevin fik de ud i Tærskeloen. Øl havde de der-

ude i en Kande med Laag over. Spiseskeerne var anbragt enten i en lille Læderstrop i Vinduet eller i Bordskuffen. Hver havde sin bestemte Hornske, de blev ikke vasket af, men efter at de var slikket omhyggelig rene, satte Ejermændene dem paa deres bestemte Plads. I Bordskuffen laa Brødkniven og Brødresterne, og paa Bordet stod Ølkruset. Over Bordet var der oppe ved Bjælken en Hylde -- *Fjælen* — og paa den stod der forskellige Madlevninger, Smør- eller Fedteskaal, Ostestyk-

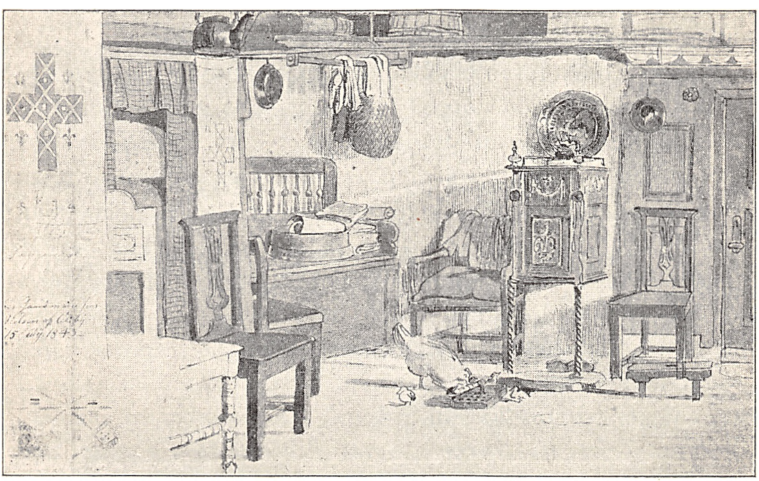

J. TH. LUNDBYE: JENS NIELSENS STUE I VEJBY.
(Hirschsprungske Samling). Paa Detailtegningen til Venstre har Lundbye skrevet: Haandklædet paa Sengegardinet, og længere nede: hos Gaardmand Jens Nielsen af Veiby 15. July 1843. Denne Tegning er ogsaa gengivet i R. Mejborg: Gamle danske Hjem, Fig. 124, men med Betegnelsen: Kallundborgegnen.

ker laa der, og stundom stod der en Lertallerken med levnede Sulestykker eller kogt Sild. Hændte det, at en af *Gløttene*, Børnene, blev sultne mellem Maaltiderne, klarede Moderen Sagen ved at svare: »Der er Brød i Bordskuffen og Ost paa Fjælen«. Jens Sørensen fortalte, at i hans Drengeaar fik man flere Steder kun bart Brød til Lillemiddag, men hos hans Forældre var der altid *noget paa Fjælen*.

Ved de to Bjælker nærmest Indgangen, der var i Forstuen i Skorstensfaget, var der ogsaa lange Hylder, men paa dem

stod Mælkefadene, undertiden var det Bøtter, men naar man gik oppe paa Loftet, dryssede Støvet ned i Mælken — naa, Renlighed var ikke den Tids Sag. Bøtterne og Malkespanden — eller *Malkekanden,* som man sagde — havde Kvinderne stor Øvelse i at skure. Paa den nederste Ende af Bænken stod en Lerkrukke, det var Flødekrukken. Naar Fløden var kommet frem paa Mælken, tog Husmoderen Fadet ned, strøg med Fingeren rundt langs Flødens Rand og pustede den derpaa ned i Flødekrukken. Dette fandt Sted i Fyrrerne, i Halvtredserne begyndte man at faa Mælkestuer og Skummeske.

Paa Bordenden foran Husbondens Plads stod der en Brændevinsflaske, den kunde være af forskellig Art og undertiden meget stor. Ved Siden af den var der et eller flere Glas eller ogsaa et *Stov* — Stob — af Tin. Paa Væggen mellem to Karm Vinduer hang der et lille Spejl, og bag det sad Redekammen. Skulde en af Kvindfolkene have Haaret glattet, gik det for sig uden mange Omstændigheder, hun tog simpelt hen en Mundfuld Øl, lod det løbe ned i den hule Haand og fugtede saa Haaret med det, hvorefter Redekammen traadte i Virksomhed.

Tintallerkenerne, der som nævnt ogsaa prydede Dagligstuens Vægge, brugtes ikke til Spisning. Dertil anvendte man ved Gilderne *Trætallerkenerne,* de var drejede af Eg eller Bøg, malede med Mønjefarve og dekorerede med Gult eller Lyseblaat. I Midten var Ejerens Forbogstaver anbragt. Paa Fogdens stod *J. N. S.* (Jens Nielsen) og paa Jens Sørensens *J. S. S.* Disse Tallerkener, der var malede af Skrædderne, blev brugt ved Gilderne til at lægge Klipfisken eller sætte et Stykke Smørrebrød paa. Tallerkener af Porcelæn eller Fajance kendtes ikke. Naar man spiste Sild, og det var fra gammel Tid Hverdagskost, sparede man det pæne hvidskurede Bord ved at anbringe *Langskavler* paa Bordet og lægge Sildestumperne paa dem. Langskavler var tynde Brædder, omkring fem Tm. brede og op til et Par Alen lange. Der var en to—tre Langskavler paa Bordet ad Gangen, og de blev vasket af hver Dag.

Bordendesbænken stod op til Mellemkammersvæggen. Op til den modsatte Væg, i Kakkelovnskrogen, fandtes *Lodbæn-*

ken, hvor Husfaderen laa og hvilede sin Krop om Vinteraftenerne. Om Natten brugtes den til Sengeleje for Hyrdedrengen — *Hyrepogen* — eller Gløtterne. Bænken kunde trækkes ud, og naar der blev lavet Hovedgærde i hver Ende, kunde der anbringes en fire—fem Børn i den. I Kakkelovnskrogen over Lodbænken hang det saltede og røgede Flæsk, store Skinker og Mellemstykker, samt Rullepølser og Faarelaar. Det hele var gerne dækket med et kulørt Stykke Drejl eller Linned. Mens Husfaderen havde sin særegne Plads for Bordenden, var *Vingestolen* ved Siden af Kakkelovnen Husmoderens Plads. Vingestolen var en Slags Armstol med et bredt Halmsæde, hvorpaa der laa en Hynde af grønt eller rødt Vadmel med lidt Broderi paa. Desuden fandtes der flere tarvelige Træstole i Stuen, og for den nederste Bordende stod der en *Foldebænk*, hvis Ryglæn bliver drejet, efter som de, der skal sidde paa den, ønsker at vende Ansigtet eller Ryggen mod Bordet.

Før Udskiftningen havde man *Lerovne*, der var formet som Bagerovnen og stod inde i Stuen, mens der lige som i Bilæggerovnen fyredes ude i Skorstenen. Efter Udskiftningstiden fik man Jernovne, der varmede langt bedre. Hos Lars Larsens Forældre var der en Bilæggerovn, hvorpaa der ligesom paa Karl Jensens var Afbildning af Slangen, der kryber i Kundskabens Træ, men mens Karl Jensens var lavet paa Støberiet i Frederiksværk, havde Lars Larsens Indskriften *Baaselands Jernværk*, Bilæggerovnen er firkantet og temmelig stor. Dens Bagside er indmuret i Skorstensvæggen, mens dens forreste Del bæres af et Par Ben. Den Ovn, Lars Larsen beskriver, havde en 4—5 Tm. over Overstykket en Rist, hvorpaa man lagde vaade Vanter o. l. til Tørre. Under Risten kunde man lægge en flad Graasten, som man saa brugte til at lægge i Sengen om Aftenen.

Træværket i Stuen var malet enten med rød Mønje eller lyseblaa Oliefarve, og det var besørget af Sognets Skræddere, der ogsaa kunde prente Indskrifter, og de var meget almindelige. Paa Panelet over Jens Sørensens Bordende stod der følgende Vers:

Min Ager mig føder,
mig klæder mine Faar,
saa nyder jeg Næring,
som Huset formaar.

Og det samme stod over Sognefogdens Bordende. I dette Vers finder man den jævne og tilforladelige Bondetale. Iøvrigt var det meget almindeligt at have en saadan Indskrift anbragt over Døren eller over Husfaderens Plads. Det var vedkommende Hjems Moral, der paa den Maade gav sig til Kende over for dem, der kom ind i Stuen. Mens man ellers saare nødig afveg fra det gængse, det en Gang vedtagne, kom der i disse Vers noget personligt frem, hyppig med religiøs Farve over som f. Eks. i følgende Vers:

Bed godt for dine Fjender;
du dig ej hævne maa;
saa giver Gud dig Lindring,
naar du herfra skal gaa.

Dette gode Raad kunde have Ærinde til mange, thi det er en Kendsgerning, at Bønderne i den gamle Tid som gammeldags Bønder i Nutiden meget vanskelig glemte en Krænkelse, den udviklede Nag, og det aad sig fast som Gravrust og varede ikke sjælden Livet ud. Der var en vis Holdbarhed over de gamles Følelser, deres Kærlighed var trofast, deres Had varigt.

En anden daarlig Tilbøjelighed omtales i Verset:

Du i mit Hus ej bande maa,
men heller ud af Døren gaa,
thi Gud det hører i Himmerig,
han derfor straffer dig og mig.

Dette Vers havde Bud til mange, for de gode Landsbyfolk bandede efter en større Maalestok, det var ikke blot de særlig raa Personer, men jævne og skikkelige Mænd havde deres private originale Ed — og det var ikke af de billigste — som de krydrede deres Sprog med. Der er paa dette Omraade sket

stor og glædelig Forandring adskillige Steder paa Landet. Ejendommeligt nok træffer man nu og da Mennesker, der benytter Udtrykket *sgu* uden rigtig at vide, at dette ogsaa er en Ed. —

At Ildebrand den Gang var en frygtelig Ulykke — mens det nu allerhøjst er et Tab — forstaar man, naar man gør sig klart, hvor vældigt et Slid, Opførelsen af en Gaard eller et Hus dengang medførte for Ejeren og hans paarørende. Aften efter Aften maatte han og hans Kone i Byggetiden gaa i Seng krum-

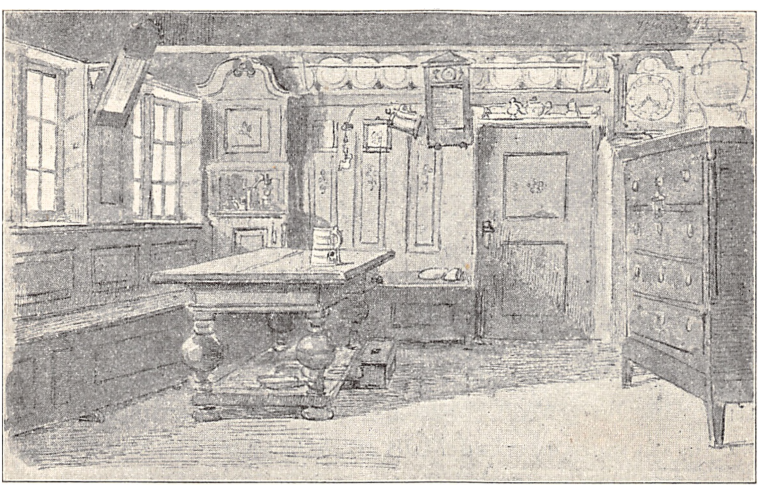

J. TH. LUNDBYE: STUE I VEJBY.
(Hirschsprungske Samling). Paa Tegningen har Lundbye skrevet: 9. July 1843. Dette Billede, der ogsaa findes gengivet i Mejborgs Gamle danske Hjem, Fig. 125, er der betegnet: Amager.

bøjede og med Værk i alle Lemmer paa Grund af Dagens haarde Slæb med Ler og Tømmer. Intet Under, at man bagefter kunde føle Trang til at anbringe Indskriften:

Vær du vor Hjælp, o Jesu sød,
bevar vor Gaard for Ildens Glød

i sin Dagligstue som en Bøn til Gud, men tillige indirekte som en Paamindelse over for Husets Folk.

Af en hel anden Art er følgende Vers:

De alle dig kender, saa længe du har,
saa længe du giver, saa længe de ta'r,
men har du ej mere, og Pungen er slap,
de vender dig Ryggen og kender dig knap.

Her er ikke Tale om nogen Opfordring til andre, tværtimod. Den talende er netop her færdig med de andre, og med Blikket indadvendt udtrykker han for sig selv den dybe Bitterhed, Skuffelsen har skabt i hans Sind. —

Af Kobbertøj havde man som nævnt meget. I Steset var der en stor Bryggerkedel, og den var større end Vadskekedler nu. Desuden havde man til Brug paa Komfuret to—tre mindre Kedler, som anvendtes til at koge Mad i, især Grød, og til at smelte Fedt og Honning i. Man havde ogsaa Gryder, men de brugtes kun lidt. Der var for det meste ogsaa en Messingkedel, og den var der Hank i, mens Kobberkedlerne havde Ører. Man skulde være forsigtig med at lade Grøden staa for længe i Kobberkedlen, da der saa dannedes Spanskgrønt. Til Brug ved Gilder havde man Grødfade af samme Metal, men de var fortinnede indeni, hvorved Spanskgrøntdannelsen forhindredes. I Dagligstuen var der en Kobberkrukke, som blev brugt til at bære Mælk i til Gilderne. I lidt senere Tider havde man ogsaa en Kobberkaffekedel til Brug ved Gilderne. To Steder havde man et Daabsfad, det ene af Messing, det andet af Kobber. De var udsmykkede med prægede Billeder og krusede Kanter og brugtes ved Hjemmedaab. Alt Kobbertøj var blankpudset.

I Steset var op til Skorstensfaget foruden Bryggerkedlen ogsaa Maltkøllen. Den fandtes dog sine Steder paa Loftet og kaldtes da *Loftskølle*, men en *Jordkølle* ansaa man for mindre brandfarlig. Maltet blev tørret paa flakte Bøgetræsstykker, *Maltstejler* kaldtes de. I Steset var endvidere *Haandkværnen* — en saadan fandtes i hver Gaard og de fleste Husmandshjem — en Vask med Tud ud til Haven, en *Karhylde* til Lerfade og Skaale samt et Bord. I et Hjørne eller et dertil indrettet Aflukke stod *Sildekarret*. Brændevinstøjet opbevaredes ogsaa i Steset, desuden Bryggeredskaberne: *Rostekar og Roste-*

stol eller *Karstol*, *Rostesten* og *Tappestav* samt en *Rostevisker*, der blev skyllet og hængt til Tørre. Bagerovnstøjet, *Kost*, *Rage* og *Gresle* (en Fjæl til at sætte Brødene i Ovnen med) havde ogsaa sit Sted der. Bagerovnstøjet skulde man passe særlig godt paa Skærtorsdag Aften, da Heksene ellers tog det og fløj til Bloksbjerg paa det. I Vejby formentes dengang at være tre kloge Koner og en Heks, der foretog den Udflugt. Op til Loftet førte en fast Loftstrappe, den eneste, man havde i Huset.

V.

MAD OG DRIKKE.

Frembringelsen af Næringsmidlerne var noget forskellig for Gaardmanden og Husmanden. Maa jeg iøvrigt her indskyde den Bemærkning, at mens Ordet *Bonde* i Nordsjælland som paa Øerne i det hele betegner en Gaardmand, saa man altsaa her kan tale om *Bonde og Husmand*, er dette ikke Tilfældet i Jylland, hvor Bonde er Betegnelse for den, der arbejder ved Landbruget. Gaardmænd, Husmænd og Tjenestefolk er alle Bønder. Samme Sprogbrug har Rigssproget. Naar det hedder »Adel kan en Bonde være« eller »For Bønder Himlens Fugle mer end for de store sjunge«, da er det ikke Gaardmændene alene, her tages Sigte paa, det er Landboerne.

Bonde som Betegnelse for Gaardmænd alene er en Betydningsforskydning, som betegner et uddybet Klasseskel. Den samme Sprogbrug skal iøvrigt være ved at trænge frem sine Steder i Østjylland. Engang da Jens Busk holdt politisk Møde her i Nordsjælland, gav denne forskellige sjællandske og jydske Brug af Ordet Bonde Anledning til en Misforstaaelse. Jens Busk talte i Ølsted Forsamlingshus og sagde bl. a. følgende: »A vil sej til jer, I Kulsvierbønder, at nu er det vi Bønder, der regerer i Danmark. Nu er det wos, der har Magten, naarenstid vi selv vil passe paa den«.

Et Par Husmænd, der stod og hørte paa dette, følte sig helt tilovers, og den ene sagde halvhøjt: »Herregud, saa bliver der jo ingenting til os Husmænd«.

De opfattede Ordet Bonde paa Sjællandsk, mens Jens Busk brugte det paa Jydsk.

Men tilbage til Maden! De almindeligste Næringsstoffer var Rug, Byg, Kogeærter, Boghvede, Humle og Honning. Men i Vejby var der henved en Snes *Gadehusmænd,* d. v. s. jordløse Husmænd, og de kunde jo ikke selv frembringe disse Ting. Den Bonde, paa hvis Gaard Husmanden arbejdede, hentede da et Læs Gødning hos ham, og i det Jordstykke, der blev gødet dermed, saaedes der Ærter, undertiden Byg, og Afgrøden, som kaldtes *Mødningssæd,* fik Husmanden. I det Hele undgik man i disse Tider at betale med kontante Penge, saa vidt det var muligt. Gadehusmanden fik sit Arbejde betalt med den omtalte Møddingssæd, en Stump Jord til at saa et Fjerdingkar Hørfrø i, lidt Græsning til et Faar og undertiden ogsaa til en Ko og saa naturligvis lidt Penge. Betalingen for Tærskningen om Vinteren var hver 20 à 22 Td. Byg og hver 16 à 17 Td. Rug. Hvede avlede man ikke. Dette kaldtes *at tærske til Punds,* og Tærskerne benævntes *Pundtærskere.*

Rugbrødet var det vigtigste Næringsmiddel. Rugen blev fra Efteraaret og til Foraaret tørret i Bagerovnen. Efter Bagningen skulde en Dreng eller Tøs ind i Ovnen for at tage mod Rugen og brede den ud. Efter et Par Dages Forløb blev den atter raget ud. Om Sommeren var Rugen tør nok. Rugen blev renset i et Sold, før den blev kørt til Mølle, hvor den blev malet to Gange, for at Melet kunde blive rigtig fint. Som Betaling for Malingen *toldede* Mølleren med et *Toldkar,* d. v. s han tog en vis Mængde af hver Tønde. Det var i det hele et fast Træk hos Bønderne i ældre Tid, at naar de skulde betale eller give noget bort, gik det ikke saa nøje til, naar det kunde afgøres med Naturalier, men var der Tale om *Penge,* holdt de godt fast paa Skillingen.

Naar man skulde bage, skulde man først *lægge til Bægt.* Dejgtruget blev sat ind paa Langbænken, og der kom Mel, varmt Vand og Gær fra Brygningen i, sjældnere anvendte man Surdejg. Naar Dejgen var lagt, lagde man et Klæde og en lang Hovedpude over, saa *lettede* Dejgen i Løbet af Natten. Næste

Morgen maatte man tidlig op. Husfaderen passede Bagerovnen, hvor der var et Baal af flækket Brænde eller Kvas. I Præstegaarden brugte de Rapshalm. Det brændte saa et Par Timer, og i den Tid æltede Kvinderne Dejgen, slog Brødene op, strøg dem over med lidt Væde og satte dem paa Stuebordet. Ild og Kul blev raget ud af Ovnen, og der blev stænket Vand paa, for Trækullene skulde bruges til Smedning. Naar Bagerovnen gnistrede, var det et Kendetegn paa, at den var varm nok. Konen kom nu med Greslen og Manden med Brødene, det gjaldt om at faa dem i Ovnen i en Fart. »Gud hjælpe vore nuværende Kvinder, skulde de være i den Fart«, siger Lars Larsen. Naar Brødene var i Ovnen, satte man *Bagerovnsfjælen* (en Planke af Eg eller Bøg) for og klinede tæt til med Ler. Nu var det Tid at faa Davre, thi før Brødene var i Ovnen, fik man intet at spise. Naar Brødene var bagt, hvad der tog en tre Timer, lagde man et Tæppe eller et Dækken over Dynen, og der blev saa Brødene lagt *paa Ovenskorpen*, d. v. s. med det øverste nedad. Efter at Brødene var svalet, blev de lagt op i Dejgtrugene i Mellemkammerset. Nu havde man noget at sætte Tænderne i, og det var dejligt Brød.

Der blev ogsaa lavet *Skoldekager*. Man tog en Klat Dejg, klappede den ud med Haanden og satte den ind i Ovnsmundingen saa nær Ilden som muligt. Saadanne Kager spistes varme, idet man skar dem igennem, kom lidt Smør eller *Sødt* (Honning) paa og lagde dem sammen igen. Disse Skoldekager betragtedes som en stor Lækkerbidsken.

Sigtebrød blev kun bagt til Jul og til Gilder, altsaa hverken til Paaske eller Pinse. Julebagningen, der var et omfattende og vigtigt Arbejde, fandt Sted en Uges Tid før Jul, og da blev der bagt to Dage, den ene Dag Grovbrød og den anden Sigtebrød. Melet til dette blev som oftest *møllesigtet,* idet det var Skik, at Mølleren uden Vederlag sigtede en Tønde Rug til Gaardmandens Julebagning. Sigtebrødene var altid runde og var paa otte, undertiden ti Pund Stykket. Der blev paa Datidens Bondegaarde givet meget bort til Jul. Man gav *Julerente,* som bestod af et Sigtebrød og en hel eller en halv Klip-

fisk. Julerente fik alle Gaardens Folk, baade Karle og Piger, Hyrepog og Husmand, men desuden Skrædderen og Skomageren, Smeden og Huggeren, Klokkeren og Degnen — idet hele alle de mindrestillede, der havde Forbindelse med Gaarden. Det var gerne Drengens eller Karlens Bestilling at bære Julerente omkring. De skulde »hilse fra Manden og vor Mor og sige, at her var Julerente«, hvorefter de blev budt til Sæde og beværtede med Øl og Brændevin.

Men ved de vanemæssige Gaver klæber der gerne den Skavank, at mens de til at begynde med gives af Mennesker, der føler Glæde ved at være gavmilde, og modtages af andre med Glæde og Taknemlighed, saa forsvinder efterhaanden noget af begge Dele. Gentagelsen svækker, og det ender med, at den givende giver af Pligt og ikke af Trang, mens den modtagende opfatter Ydelsen ikke som en Gave, men som en Ret. Et Eksempel herpaa har man i et Tilfælde, hvor en Mand var ved at fæste en Karl, og da de stod og tingede om Vilkaarene, kom de ogsaa til *Julekagen,* som Sigtebrødet kaldtes. »Ja, du skal vel have en paa otte Pund«, sagde Manden. »Nej, jeg vil have en paa ti«, svarede Karlen, og det blev ogsaa Aftalen. Det er indlysende, at da denne Karl fik sin Julerente, var en stor Del af Glansen gaaet af den Begivenhed. Hvad der til at begynde med rummede saa megen Stemning fra begge Sider, var blevet til et slet og ret Kontraktforhold.

Til Julen blev der ogsaa bagt *Pebernødder,* hvis Dejg bestod af *Urt* (det første Afkog af Øllet) og Rugsigtemel. Dejgen blev som nu rullet i lange Strimler og skaaret over i smaa Stykker, hvorefter de blev sat i Ovnen. Det kunde ogsaa hænde, at de blev bagt paa Bilæggerovnen, men saa skulde der fyres meget stærkt. Endelig blev der bagt en Mængde Æbleskiver, hvortil man anvendte hjemmesigtet Bygmel, som Konen selv sigtede med en Haandsigte over en flad Kurv, som kaldtes en *Sætte.* Det, der blev tilbage i Sigten, kaldte man *Saaen,* og det fik Svinene.

Naar Bagerovnen var varm, tørrede man undertiden Hør derinde, hvad der iøvrigt paa Grund af Brandfaren var forbudt.

En meget væsentlig Del af Føden stammede fra Byg og Boghvede. Byggen kom til Møllen og blev *skallet* paa Skalkværnen, derpaa *brækket* i Kværnen, og efter at den var kommet hjem igen, sorterede man den ved Hjælp af et *Grynsold,* saa der blev to eller tre Slags Gryn samt *Grynmel,* hvilket var det, der gik gennem et *Melsold* eller *Haandsigte.* De største Gryn kaldtes *Bankebyg.* Af Melet kogte man *Melgrød,* som man i alt Fald fik een Gang om Ugen. Æbleskiverne samt *Melkager* — tykke, løftede Pandekager — lavede man ogsaa af Bygmel. Boghveden blev malet hjemme. Den knuste Masse blev sigtet, og det halvmørke Mel anvendtes ligesom Bygmelet til Melgrød. Til Melgrød skulde man have *Sødt* eller Sirup, der ansaas for at være en Grad tarveligere. Der var endogsaa dem, der paastod, at Sirup blev lavet af Hønsemøg og Hesteblod, og selv om det ikke blev troet, tjente det i alt Fald ikke til at hæve Siruppens Anseelse. I Gryngrød fik man Smør, og alle Smør- og Sødthuller var korsformede. Boghvedegrød kaldtes *Sødgrød,* og det var en dagligdags Ret[1]).

Sulet var en meget vigtig Del af Maden. Svineholdet var ikke stort, det strakte ikke til stort mere end Hjemmeforbruget. Paa Gaarden havde de gerne en So, et Par *overfødte* Svin og nogle mindre. De overfødte Svin blev en halvandet Aar gamle, men saa kunde de ogsaa give nogle og tyve Lispund Flæsk.

Af det Læg Grise, man havde om Foraaret, fik Gadehusmanden en og de Husmænd, der havde Jord, et Par hver. De havde nemlig ingen So. Disse Grise blev saa fedede og slagtede i Efteraaret eller til Jul. Nogle faa slagtede Svin blev solgt til Helsingør, der dengang var Vejbyernes Købstad, eller ogsaa afhændet til en Græsted-Slagter, men der var kun lille Efterspørgsel efter Flæsk, saa det var slet ikke saa let at blive af med.

Selve Slagtningen af Svin og Kreaturer besørgede Manden selv eller ogsaa en Husmand i Nabolaget. Det kunde forøvrigt nok hænde, at de ogsaa brugte Kødet af et sygt, til Nød ogsaa af et selvdødt, Kreatur, især hvis det var en Kalv. Det første,

[1]) *Sødgrød* var ellers Betegnelsen for *Byggrød kogt i Mælk* (jfr. Dahl og Hammers Ordbog), men i Vejbyegnen var det efter Lars Larsens Opgivelse Boghvedegrød.

der slagtedes, var et Lam i Rughøsten, men det ansaas for en Flothed og var ikke almindeligt. Ved Mikkelsdagstider slagtede man den gamle Vædder, som med Alderen var blevet noget ondsindet, den vilde stange — *stø's* sagde man. Et Sted havde de en gammel Vædder, der var saa ond, at den engang stødte en lille Tøs ihjel. Et andet Sted var det derimod Vædderen, der kom galt afsted. Det var Skrædderens Per, der foraarsagede det. Han tjente hos den tyske Skovrider i Tisvilde og har jo nok været en rask Gut; som voksen gik han til Søs og blev senere Guldgraver i Australien. Men Per og Skovriderens Vædder var altsaa alt andet end Perlevenner, og endelig fandt Per, at det var Tid at gøre en Ende paa de daglige Stridigheder, han stillede sig henne paa en stejl Skrænt paa Tandkildebakken og pegede drilsk hen efter Vædderen, den lod sig naturligvis ikke saadan noget byde, men krummede Hals og fo'r løs paa ham, i sidste Øjeblik sprang Drengen imidlertid til Side, og Vædderen styrtede i Dybet og brækkede sin Hals.

Paa hver Gaard havde de 7—12 Faar, alt efter Gaardens Størrelse, og af Lammene blev hvert Aar det bedste Gimmerlam og det bedste Vædderlam taget fra til Tillægsdyr. Af den gamle Vædders Horn blev der lavet Skeer, og paa dens Kød holdt man Mikkelsgilde, mens det, der blev tilovers, blev saltet. Den egentlige Slagtetid var fra lidt før November og til Jul. Man slagtede et eller to Faar, Resten af Lammene blev solgt ved Lejlighed. I Husholdningen spillede Sulet en Hovedrolle, og i hvert Hjem slagtede man et Svin. Det blev lagt op paa en gammel Slæde, man bandt Bagbenene sammen, og en stærk Mand holdt *Frembenene,* ved Siden af stod en Balje med *Pølsegryn* i, d. v. s. Byggryn og hjemmelavede Pølsegryn af Rug samt en Smule pænt Klid. Efter at Grisen var stukket, strømmede Blodet ned i Baljen, hvor en Kone rørte rundt med en *Grødstikke,* ikke en *Slev* (Ske), men et aareformet Køkkenredskab. Pølsemaden blev sat til Side og kogt Dagen efter. Naar Tarmene var rensede, stoppede man Pølsemaden ind gennem et Pølsehorn, hvoraf man havde flere Størrelser.

Til *Hakkepølser* — Medisterpølser — brugte man et af de mindre. Pølsehorn blev ogsaa brugt til at glatte Straaet i, naar man bandt Kurve af Langhalm. Pølserne — Navnet Sortepølse kendtes ikke — blev kogt i Bryggerkedlen, og saa skulde der bæres rundt til alle Husmoderens Veninder — fra et Sted bar de Pølser til fjorten Familier! De lavede ogsaa *Finker,* og det var en yndet Spise om Morgenen i Stedet for Sild. Pølser med lidt Sirup til fik de om Middagen, og det var en meget anset Ret. Svinene blev parteret og saltet, hvad man gjorde udmærket. Flæsket blev aldrig harsk. Efter at Flæsket havde været i Saltlage, blev en Del af det taget op og røget, hvad der var meget besværligt. Undertiden hængte man det i Skorstenen og fyrede derunder, ikke med Tørv, thi de var svovlede, men med Savsmuld og Spaaner. Blusse maatte det ikke. Naar det var røget, blev det hængt hen i Kakkelovnskrogen. Sul var der ikke knapt med, og kom der en fattig Mand ind til Fogdens i Vejby, bød man ham aldrig et Stykke bart Brød, han fik altid en Humpel Sul med.

Mælk og *Smør* var der ikke meget af. Paa en almindelig Gaard paa en 40—60 Tdr. Land havde de gerne en 8 Køer, paa *Dobbeltgaarde* kunde der være 12—14. Dobbeltgaarde kaldtes Ejendomme, der bestod af to Gaarde eller en hel og en halv, der var købt sammen. Ejeren kaldtes en *Dobbeltbonde.*

Køerne fik ikke andet at æde end Hø og Halm. Af Halm var der nok, men Høet skulde der spares paa. Køerne blev ikke vandet i Stalden, men drevet ud til Gadekæret eller et andet Vandingssted. Om Vinteren maatte man først slaa Hul paa Isen, hvad der kaldtes *at vægge.* Køerne var smaa og magre og stod golde den meste Tid af Vinteren. De fleste kælvede om Foraaret, naar de skulde paa Græs. De særlig dygtige Bønder passede dog paa at have en eller to, der kælvede om Efteraaret, saa de ikke risikerede at blive mælkeløse, hvad der var en stor Ubehagelighed for en større Husholdning. Der var kun lidet Smørsalg, men naar Køerne var kommet paa Græs — gerne o. 20. Maj — gav de mere Mælk, og i Juni og Juli solgte man noget Smør enten til Marketenderen paa Vær-

ket (Frederiksværk), paa Store Kro i Fredensborg eller paa Helsingørs Torv.

Om Sommeren havde man altsaa Mælk nok, og man lavede Ost hver Dag. Knapost lavede man af Kærnemælk, og det var ingen Skade til, om der kom lidt Fløde i.

Gæs havde man ogsaa, men de blev i Reglen solgt allesammen. Man solgte dem dog ikke levende. Et Par Timer før Dag begyndte Gaaseslagtningen at gaa for sig. Gæssene blev stukket i Nakken og derpaa plukket over et stort Kar, og her var nok at bestille for alle Husets Folk. Fjerene beholdt man selv, de blev puttet i Sække og tørret i Bagerovnen, hvorefter de blev fyldt i Dynerne.

Bier havde saa at sige hver Mand. Honning brugtes som Paalæg til Børnene, og en saadan Mellemmad kaldtes en *Sødtemad.* »Jeg ved ikke, hvad vi skulde faa at give Gløttene paa Brødet, hvis vi ikke havde det Sødt«, sagde en Husmoder. Som Regel havde man 3—5 Stader til Overvintring; det var gerne de første Sværmere, man lod *staa til,* som det kaldtes. De gamle Stader og *Andensværmerne* tog man Livet af, idet man dræbte Bierne med Svovldamp, hvorefter man børstede de døde Bier ud, masede al Biværket sammen i en Kedel og smeltede det over en sagte Ild, derpaa blev det hele siet op i en Krukke, og naar det var afsvalet, sad Vokset i en fast Skive oven paa Honningen.

Af *daglige Maaltider* havde man fem. Man begyndte med *Davre*, som man fik Kl. 6 om Vinteren og Kl. 5 om Sommeren, hvad der var en Times Tid efter, at man var staaet op. Davren bestod af *Sild* — om Vinteren kogt Sild og om Sommeren Spegesild — Mælkebrød, hvis man havde Mælk, ellers Øl med lidt Kærnemælk i, hvad man kaldte *Øllesøbe* eller *Davresøbe*. Kl. 9 fik man *Lillemiddag*, som om Vinteren bestod af Ost og tørt Brød, men om Sommeren fik man Smør eller Fedt paa og dertil et Stykke Ost eller Hakkepølse at bide af. Saa snart man om Foraaret begyndte at arbejde i Marken, begyndte den bedre Levemaade. *Middag* spiste man Kl. 12, og til Formad fik man Byggrød eller Sødgrød og Da-

gen efter Mælkegrød. Eftermaden bestod af Sul. Om Lørdagen fik man tidt Melgrød. Om Søndagen fik man undertiden Suppe med Persille, Gulerødder og *Klumper* (Boller) i og stegt Flæsk til Eftermad. Fik man Suppe om Søndagen, fik man det ogsaa om Mandagen, det var i det hele almindeligt, at man fik samme Forret to Dage i Træk. Suppe, Kaal og Ærter kaldtes Sulemad, Grød og Vælling Mælkemad. Tallerkener og Gafler kendte man ikke. Husmoderen skar Sulet i Stykker, og man tog saa et Stykke Brød i den ene Haand og et Stykke Sul i den anden, Resten gik af sig selv. Bordknive havde man heller ikke, men hver Mand havde en Foldekniv. Skulde man spare lidt paa Sulet, fik man Æggekage eller undertiden Klipfisk eller fersk Fisk. Der var altsaa ikke megen Afveksling i Kosten, men den var til Gengæld sund og kraftig, og de tre Ting, som der sjælden eller aldrig var Mangel paa, var Brød, Grød og Sul. Kød var derimod en sjælden Spise.

Midaften, som man fik Kl. 4½, bestod af samme Mad som Lillemiddag: Smørre- eller Fedtebrød med en Billing Ost eller Pølse til. Mellemmaderne var store og tykke, og der skulde en god Æder til at spise mere end een af dem. Jyderne, som man mente havde en særlig kraftig Appetit, lagde man følgende Ord i Munden: »A har spist jen Mellemmad, A kan spise jen endnu«.

Sidste Maaltid var *Nadre* — Nadver — som man om Sommeren fik Kl. 8—9. Til Nadver fik man gerne *Soppemælk,* d. v. s. skaaret Rugbrød i kogt Mælk, samme Ret fik man som nævnt ogsaa mange Steder til Davre om Vinteren. Om Sommeren var *Plumremælk* en yndet Ret til Nadver. Det bestod af et halvt Fad Sødmælk blandet med et halvt Fad Tykmælk. Om Vinteren blev Nadver og Midaften slaaet sammen. Hvad der kunde komme ud af en af Datidens Mellemmader, har man et godt Vidnesbyrd om i følgende Træk. Naar Lars Larsens Fader havde tærsket hos en Bonde og var inde at faa det sidste Maaltid, Fedtebrød og Søbe, valgte han sig et Fedtebrød med et godt Lag Fedt paa, spiste lidt af det, men puttede Resten

i Lommen og nøjedes selv med Soppemælken. Af Fedtebrødet fik Sønnen saa Skolemad Dagen efter.

Ligheden var stor i de Tider, saavel ved Maaltiderne som ved Arbejdet. Naar Jens Nielsen havde sat sig for Bordenden og sagt sit: »Kommer nu hid til Bordet, Folk«, indtog hver sin Plads, idet Rangforordningen blev nøje overholdt. Paa Langbænken satte sig først de to Husmænd, saa Karlen og dernæst Drengen. Kvinderne befandt sig paa den anden Side af Bordet, og de stod altid op under Maaltiderne, øverst Konen, saa Storpigen og nederst Lillepigen. Alle fik de samme Mad, og naar de havde spist lidt, skænkede Jens Nielsen i Brændevinsglasset, der var temmelig stort, og det gik saa paa Omgang til Mænd, Kvinder og Børn. I Reglen gik det rundt to Gange, Jens Nielsen brugte da ogsaa 2—3 Tdr. Brændevin om Aaret.

Vi vil nu se lidt nærmere paa denne i hine Tider uundværlige Nationaldrik, der foruden som Nydelsesmiddel sikkert ogsaa dengang betragtedes som et Næringsmiddel. Ellers havde man vel næppe givet Børnene deres Brændevinstaar med. Naar de gik i Skole, havde de ikke blot deres *Lommestumpe* med, men ogsaa en lille »Lærke« med Brændevin i, og de store Drenge anførte da ogsaa med voksen Selvfølelse Verset

Ostebrød og Brændevin
det gør godt i Maven min.

Allerede mens Barnet laa i Vuggen, stiftede det Bekendtskab med denne Drik, idet Moderen gav det en *Brændevinssut* — en Sut dyppet i Brændevin — for at faa det til at være roligt. Lars Larsen var kun tre Dage gammel, da han fik en Brændevinssut i Munden. Han var født en Torsdag, og om Søndagen var han i Kirke, og saa gjaldt det jo om at hindre ham i at blive alt for højrøstet.

Rundt om i Hjemmene forbrugtes der store Mængder Brændevin Aaret rundt. Det var ikke blot til Højtider og Gilder, nej, det var hver Dag og baade til Davre, Lillemiddag og Midaften, at Brændevinen gik rundt. I Præstegaarden hos den

dygtige og ansete Provst *Blichfeldt* drak de et Aar seks Tønder Brændevin. Der var ganske vist et stort Folkehold, men Provsten fandt dog, at det var for galt, og han bemærkede samtidig, at i Jylland, hvor han kom fra, brugte man ikke nær saa meget. Brændevinen kunde iøvrigt anvendes paa forskellig Maade. Det er saaledes blevet mig fortalt, at der i Nærheden af Hillerød levede en Smed, om hvem det fortælles, at han Fastelavnsmandag spiste Boller, der var dyppet i varmt Brændevin. Det har jo ogsaa nok været en delikat Spise.

Soldaterne fik deres Brændevin udleveret ligesaa vel som deres Rugbrød. I Fredstid var Rationen 1 Pægl hveranden Dag, i Krigstid sikkert mere. En Mand fra Vejby, der var med ved Isted og Frederiksstad, fortæller, at det under denne Bys Belejring hændte, at han og de andre Vagtposter efter stiltiende Overenskomst med Tyskerne satte Geværerne fra sig og mødtes i al Fredelighed for at foretage en lille Byttehandel, idet Danskerne gav Brændevin og Tyskerne Kaffe.

Denne ansete Drik blev selvfølgelig ogsaa lovprist paa Vers. En Remse fra Halvtredserne lyder saaledes:

Brændevin er alle Glæders Kilde,
det er min Trøst og bedste Ven.
Flasken jeg gerne fylde vilde
bare for at tømme den igen.
Brændevin gør knibske Piger tamme,
og Brændevin gør vranten Kone mild.
Brændevin opliver Elskovs Flamme,
og Brændevin slukker al Verdens Ild,
og naar jeg faar mig en Taar paa Panden
saa er jeg saa taalmodig som et Faar,
al min Bekymring jeg giver Fanden,
og saa er jeg glad, hvordan det saa gaar.

Brændevinsdrikkeriet støttedes naturligvis stærkt ved, at Folk selv brændte Brændevinen. Det var ganske vist forbudt, men man gjorde det alligevel. Datidens Bønder var tilbøjelige til at mene, at naar de ikke blandede sig i Statens Sager, kunde Staten ogsaa holde sin Næse af deres, en Tilbøjelighed, der ikke ganske er uddød endnu. Men saa kom Øvrigheden for

at søge efter *Brændevinstøjet,* man gemte det da i Sengehalmen, men det kom Tolderen og Politiet snart efter, og saa maatte man hitte paa noget bedre. Naar Øvrigheden var i Sigte, hjalp man hinanden paa bedste Maade over for denne »Fjende«. Jens Nielsen gemte engang sit Brændevinstøj i et Halmlæs og lod det køre rundt ad Tisvilde og Ørby. — Imidlertid indskrænkedes Hjemmebrændingen lidt efter lidt, og ved Midten af Aarhundredet ophørte den helt for Vejby Sogns Vedkommende.

Men derfor ophørte Nydelsen langfra. Nu maatte man købe Varen i Stedet for selv at lave den. Dette medførte, at man drak lidt mindre, men saa var Købebrændevinen til Gengæld stærkere. Dengang Soldaterne kom hjem fra Krigen, »gjorde de Næse« ad den hjemmebrændte Brændevin. De havde været ude i Verden og smagt det, som bedre var.

Brændevinen tilvirkedes fra nu af udelukkende hos *Brændevinsmændene* i Købstæderne. I Hillerød var der i Trediverne 6 Brænderier, og deraf var Mons Peders (i den Ejendom, hvor nu Slotskroen er) det mest ansete. »Mons Peder han brænder en kostelig Sup af Kærne og inte Katøfler«, hedder det i en Markedsvise fra den Tid. Hos ham fandtes ogsaa de fineste Kvæg- og Hestestalde. I Frederiksværk var der eet Brænderi og i Helsingør tyve. Man købte dog gerne Brændevinen nærmere ved, enten hos Kammerraad Lorentsen i Helsinge eller Kammerraad Mentz i Gilleleje. De to Mænd blev rige Folk, men de omsatte ogsaa 25—30 Tdr. Brændevin om Ugen.

Ved Midten af Aarhundredet begyndte Vejbyerne at komme til Hillerød — Fresbaarre — for at handle. De staldede ind hos en Købmand, der undertiden tillige var Brændevinsmand, og spiste deres medbragte Ostemad i Bagbutikken, hvor de kunde faa Drikkevarer. Disse kunde ogsaa faas hos Brændevinsmanden, idet han havde en Beværtning, som kaldtes *Skænken,* hvor der serveredes halve og hele Pægle samt Øl i Kruse. Af egentlige Værtshuse var der, saavidt Lars Larsen husker, kun et, nemlig hos »halte Ane paa Trappen«. Hun boede, hvor nu Hotel »Kronprinsen« ligger.

For at bedømme det store Brændevinsforbrug ret maa man erindre, at det var den eneste Slags Spiritus, man nød. Bajerskøllet var ikke kommet i Brug, og et andet Nydelsesmiddel, Kaffen, var ikke blevet almindeligt. Det var i Fyrrerne, at Kaffen begyndte at komme i Brug i Vejby Sogn. Der var iøvrigt stor Modstand mod den nye og skadelige Drik. Præsten, Dr. phil. Jeremias Müller, advarede fra Prædikestolen mod Kaffedrikning, og der blev i Skolerne omdelt et Skrift, hvori man baade paa Vers og Prosa ivrede mod Kaffen. Paa Titelbladet stod følgende Vers:

Kaffe er for Gods og Blod,
for Lunge, Lever ikke god.

Og Skriftet sluttede med følgende Paamindelse: »Den flinke og duelige Husmoder har langt større Ære af at sætte et godt Glas hjemmebrygget Øl paa Bordet end at bortødsle Penge, Sundhed og Tid paa at koge Kaffe og The«.

Den dygtige og ansete Dr. Kold i Frederiksværk anvendte ogsaa sin Indflydelse mod den nye Drik, men intet hjalp. Kvinderne havde faaet Smag for den, og dermed var Sagen afgjort. Efterhaanden lærte jo ogsaa Mændene at skatte dens oplivende Virkninger.

Første Gang Lars Larsen hørte Tale om Kaffe, var hos Faster Boel, Jens Sørensens Kone, hun købte i Smug en lille Pakke med et kvart Pund Bønner og lidt Kandis i af Hønsekræmmer Lars Jensen. Han gik rundt og handlede med Fjerkræ, og paa Ryggen havde han en Kube — *Kue* — med Laag over, men han drev altsaa ogsaa i al Stilhed lidt Handel med Kaffepakker, som han skaffede sig hos en Urtekræmmer i København. Boel brændte Bønnerne sammen med et lignende Kvantum Ærter paa et *Pandejern,* der var kommet en Klat Fedt paa. Men derved opstod en ret gennemtrængende Duft, og da det netop skulde foregaa i al Ubemærkethed — Naboerne maatte ikke gerne vide det — kastede hun et Par gamle Hosesokker eller lignende paa Ilden for derved at frembringe en anden Lugt. Efter at Bønnerne var brændte, kom de i en

Daase, og naar Boel saa fik Besøg af et Par Veninder, f. Eks. Boel Engelbrekt, Malene og Glade-Grethe, maatte hun have Daasen frem, først skulde hun *gnie Bønner*, hvad der foregik paa den Maade, at hun bredte et hjemmegarvet Faareskind ud paa Bordet, og oven paa det knuste hun Bønnerne med *Sennepsloddet,* en gammel Kanonkugle. Naar Bønnerne var gnedet, kom de i en lille Jernkeddel, og Kaffen skulde nu koge lidt, hvorefter man kom Klipfiskefinner i for at »klare« den. At *koge* Kaffen har ikke været anset i den nyere Tid, men nu under Krigen, da man lærer at tage Tingene til Pris, bekendtgør Husholdningsudvalget, at Bønnerne netop udnyttes langt bedre ved en kortvarig Kogning end ved Tragtning. Det viser sig altsaa her som saa ofte ellers, at de gamle — rimeligvis ren instinktivt — forstod at vælge den mest praktiske Fremgangsmaade. At klare Kaffen ved Hjælp af Fisk har været meget almindeligt. I Salling brugte man for et halvt Hundrede Aar siden at komme et lille Stykke røget Flynderskind i Kaffen, der blev kogt i en Jydepotte, og paa den Maade fik den efter Sallingboernes Mening sin bedste Smag.

I Halvtredserne blev Kaffedrikningen efterhaanden en aabenlys og almindelig Ting. Da der 1855 efter en Ildebrand blev opført en ny Gaard i Vejby, fik Haandværkerne Eftermiddagskaffe. Det var noget nyt og vakte derfor megen Opmærksomhed. De gamle rystede paa Hovedet over alle de Fordringer til Livet, som Folk stillede nu om Stunder, og Kaffen kostede jo ogsaa *Penge*. Havde man endda avlet den selv . . .

Men intet hjalp. Eftermiddagskaffen blev snart almindelig baade i smaa og store Hjem.

VI.

KLÆDERNE.

I det 18. Aarhundrede brugte man endnu særlige Nationaldragter. Da Jens Sørensen 1779 blev konfirmeret, havde Drengene Knæbukser af gult Lammeskind. Med Jens Sørensens Bukser var det iøvrigt ikke gaaet saa godt, idet Skrædderen

havde gjort det ene Bukseben for vidt. »Ja, Skind kryber ind!« sagde Skrædderen, og da Jens Sørensen dertil bemærkede, at det andet Bukseben desværre var for snævert, lod Skrædderen sig ikke forbløffe deraf, men svarede: »Ja, Skind rækker sig!« — Konfirmanderne havde endvidere en *Kjol* af brunt Vadmel med Sølvknapper i.

P. C. SKOVGAARD:
TEGNING AF EN TRÆDUKKE
(Privateje).

Til Højtidsdragten hørte for Mændenes Vedkommende foruden Sølvknapperne ogsaa Sølvspænder paa Skoene og paa de fine brede, hjemmevævede Strømpebaand, der var bundet lige nedenfor Knæet. Strikket Hue havde de paa Hovedet.

Til sit Bryllup havde Jens Sørensen en brun Trøje paa af Længde som en Jakke, bag paa havde den et Par Klapper, der var kantet med kulørte Silkebaand. Denne Trøje gik han til Kirke i indtil sin høje Alderdom. I Haanden havde han ved den Slags Lejligheder en sølvknappet Stok. En saadan ejede flere af de gamle, undertiden var der et almindeligt Sølvhaandtag i Stedet for Knap. Nogen Forestilling om disse gamle Dragter faar man gennem Billedet af en Trædukke, som P. C. Skovgaard har udskaaret og malet, mens hans Hustru har syet og strikket Dragten til den. Dukken, der er fra første Halvdel af Halvtredserne, blev benyttet som Foræring til Biskop Monrads næstældste Datter.

Ind i det 19. Aarh. var Nationaldragten gaaet af Brug. Det eneste, der var tilbage, var Kvindernes Hovedtøj, hvoraf Bru-

dens *Flettetøj* vil blive omtalt senere. Fra Halvtredserne gik alle Kvinder, der havde Raad dertil, med en guldnakket Hue, der havde sorte Silkebaand, naar vedkommende havde Sorg, ellers røde. Disse Huer var meget holdbare, men ogsaa dyre. De kostede en halv Snes Rigsdaler eller mere. Det var ikke enhver, der var i Stand til at sy en saadan Hue, og de, som kunde gøre det smukt, fik Søgning fra mange Sogne. En saadan Kone var Husmand Søren Larsens Kone i Lille Hagelse. Hun er født 1835, og lige fra sin Barndom beskæftigede hun sig med at sy Huer til Kvinderne i Nordsjælland. Hendes Huer var nydelig udførte, og hun syede i Tidens Løb flere Tusinde, nogle med Guld- eller Sølvnakke og andre, der blot var smykket med Silketraad. En rigtig fin Guldhue kunde koste godt og vel 40 Kr. Om man købte Huer hos hende i Vejby Sogn, ved jeg ikke, men man kom i hvert Fald flere Mil fra og gjorde sine Bestillinger hos *Huekonen i Lille Hagelse,* som hun blev kaldt. Endnu, da hun og hendes Mand holdt Guldbryllup 1909, syede hun *Silkehuer,* men iøvrigt er Brugen af alle disse Huer i stærk Tilbagegang. Vi vil jo alle være moderne klædt nu om Stunder.

Det var endnu i Halvtredserne en Sjældenhed at se et Klædningsstykke, som var syet af *Købetøj,* som man sagde. Alt var hjemmelavet lige fra Skjorte og Strømper til Chenillen, som Storbonden havde paa til Købstaden. Mændene havde ikke Frakker eller Jakker, men korte Trøjer, og deres Klædninger var saa vel som Kvindernes lavet af Vadmel — *Valmel* — og Hvergarn.

Af Faarene fik man Uld og Skind, og begge Dele brugtes til Beklædning. Skindene af de Faar og Lam, man slagtede til eget Brug, blev hjemmegarvet — *aluneret* — hvorefter der blev syet Pelse af dem. Saaledes havde Skoledrengene Faareskindspelse paa af samme Længde som den korte Trøje, kun de allerfattigste maatte nøjes med en Overtrøje. Alt dette Tøj havde Børnene paa, mens de sad i Skolen, saa da havde de det vel nærmest hedt, for disse Pelse var meget varme. De voksne Mænd havde ogsaa Pelse, de var hvide eller underti-

den farvede med en Opløsning af Brunspaan og Blaasten, hvorefter de blev smurt over med Olie, saa de glinsede lidt. Pelsene blev ligesom Vadmelsklæderne syet i Hjemmet, idet Skrædderne dengang gik omkring hos deres Kunder, det samme gjorde Skomagerne i Reglen ogsaa. Kosten blev jo derved en Del af Betalingen og de kontante Udgifter mindre.

I Vejby Sogn var der henved Tusinde Faar, og af deres Uld, som altsammen blev forarbejdet hjemme, kunde der frembringes en god Del. Faarene blev klippet Foraar og Efteraar, og Produktet kaldtes henholdsvis *Lod* og Uld, men Fællesbenævnelsen var *To*. Ulden kom i et *Tonet*, hvor den opbevaredes indtil sidst paa Efteraaret, naar der begyndte at blive Aftensæde, saa Kartningen kunde begynde. Nu blev Tranlamperne tændt. Undertiden havde de kun to Væger, men hyppig var de firkantede med en Væge i hvert Hjørne, man kunde saa tænde en eller flere efter Behag, men under Kartningen tændte man dem alle fire. Det første, der var at gøre, var *at pille Toet skilt ad*, hvilket kaldtes at *tese*. Efter at det saa havde faaet en Omgang med grovere Karter, hvad der kaldtes *at skrubbe*, blev det behandlet af de finere Karter, og de smaa løse Uldpølser, man sad og lavede, kaldtes *Tøjer*, og de blev lagt i en Art Kurv med Sider af Pindeværk.

For at faa Fart i Arbejdet samlede man en Del Koner til Hjælp ved Kartningen. En Kone, der var særlig dygtig, fik Navnet *Tøje-Ane*, hvad der medførte, at hendes Mand, der hed Lars, blev kaldt *Tøje-Lars*. Ja endog Sønnen Niels hang Navnet ved, idet han blev kaldt *Tøje-Niels*. En anden Kone fik Navnet *Karte-Grete*, og Sønnen undgik ikke sin Skæbne, men blev kaldt *Karte-Lars*.

Disse Sammenkomster, *Kartegilder*, som de kaldtes, medførte ikke blot et Fællesskab i Arbejdet, men ogsaa i Aandslivet. Der blev sunget en Mængde Viser, hvoraf Lars Larsen har udgivet en Samling med Musik til, og der blev læst Historier om *Ridder Peder med Sølvnøglerne*, *Lillekurt og Kong Lavring*, *Skytten Bryde*, *Sigfred og Melvide* o. fl. Indholdet skal have været ret pjanket, men Smagen var nu ikke

anderledes dengang, og man købte med stor Interesse baade Historier og Viser af Kludekræmmerne, hvoraf der var to, nemlig *Klude-Rasmus* i Ørby og *Klude Per* i Tisvilde. De forsynede Sognet med Viser, Historier og Almanakker samt Urte- og Blomsterfrø. Naar man havde faaet en ny Vise, maatte man have fat paa en Melodi, og det skete paa den nemme Maade, at en eller anden Mand eller Kone, der havde lidt musikalsk Sans, *satte Taane paa Visen.* Lad være, at disse Kartekoneviser kunde have et naivt eller sentimentalt Indhold, saa var dog denne levende Trang til at synge og den inderlige Leven med i Visens Handling et Vidnesbyrd om et frisk og oprindeligt Aandsliv, som hos alt for mange er gaaet tabt i vor blaserte Tid.

Efter Kartningen fulgte Spindingen, og den var, siger Lars Larsen, et næsten evigvarende Arbejde. Rokken maatte snurre og Fingrene ferme i mange mange Timer, før alt det Garn var færdig, der skulde bruges til et Stykke Vadmel. Før Garnet blev vævet, skulde det farves, hvad man ogsaa selv besørgede. Havde man ikke selv Væv, lod man væve hos en *Væverkone* eller *Væverpige*, og naar hun saa kom med det færdige Stykke, skulde hun til *Snevergilde.* Vadmelet blev derpaa sendt til Købstaden for at blive *stampet, farvet* og stundom *overskaaret* (kradset). Farver Thygesen i Frederiksborg var særlig dygtig til at levere pænt overskaaret Vadmel. Efterhaanden blev man ked af selv at farve og lod *købstadfarve* i Stedet.

Foruden *Uldgarn* spillede *Hørgarn* den største Rolle ved Klædevarernes Frembringelse. Hørren blev saaet temmelig tykt. Lige før Rughøst skulde den *ruskes,* d. v. s. man rykkede den op med Hænderne og lagde den i Bunker. Dette var alle Gaardens Folk med til, ofte kappedes man, og det gik i det hele meget fornøjeligt til. Dernæst skulde Hørren *bredes,* idet den blev lagt i tynde Skaar paa en afgræsset Mark. Naar den havde ligget i en fem—seks Uger og var blevet *rødet* — d. v. s., at en Del af Stænglen var raadnet — blev den rullet sammen i Neg, bragt hjem paa Loen og tærsket enten

med Plejl, eller ogsaa blev *Knevlen* — Kapslerne — slaaet ned mod en *Hørknevle*, en Art Hegle lignende *Loriven*, der brugtes til at lave Langhalm med. Det Hørfrø, der ikke skulde anvendes til Udsæd næste Aar, blev solgt, det blev opkøbt af Oliemøller i København og betaltes godt.

Hørstraaet blev tørret paa nogle Stænger, der laa over en Grav, hvori der var et lille Baal, men Tørringen maatte foregaa med stor Forsigtighed. *Brydningen* foregik samtidig og paa fri Mark. En Dreng løb med Lok fra Brydegraven og hen til de otte—ti Brydekoner, som en Mand kunde tørre til. En *Lok* Hør var en Haandfuld, og 20 Lokker kaldtes en *Lime*. Konerne og Pigerne brød Hørren med en *Brøde*, som hver Kvinde ejede, og det gik rask. Den næste Behandling, Hørren skulde have, var, at den skulde *skættes*, og dertil brugtes en *Skættefod*, et tykt opstaaende Bræt med et Indsnit i, samt en *Skættehaand*. Først skulde den *skidenskættes*, og det, der faldt af der, duede kun til Strøelse, men Affaldet — *Skættefaldet* — fra *Renskætningen*, der foregik i Huggehuset eller i en Vognport, blev benyttet til *Sækketøj*. Efter Skætningen gen blev Hørren heglet, Affaldet kaldtes *Blaar*, og det, der blev tilbage, var saa det egentlige Hør, som derpaa blev *vøvlet* om Rokkehovedet; nu skulde den spindes, og Kvinderne havde en meget stor Øvelse i at spinde Hørgarnet fint. Før Traaden gik om Tenen, gik den igennem nogle af tørt og haardt Tjørn skaarne Kroge, som kaldtes *Nokker*. Ved at flytte Nokken kunde man faa Garnet til at ligge jævnt om Tenen.

Skulde man spinde Blaar eller Skættefald, blev Rokkehovedet taget af, og der blev sat en *Blaarkrække* paa, d. v. s. et Stykke Træ med nogle Pinde i, der skraanede ud til Siderne. Paa denne blev Blaaret eller Skættefaldet anbragt.

Naar Tenen var fuld, blev den taget af, og nu skulde Garnet haspes. Efter at dette var sket, blev det inddelt i *Fedbaand*, for at det ikke skulde komme i Urede. Dernæst blev det vadsket i *Bøgeaskelud*, skyllet godt og i Reglen banket lidt, for at Bøgeasken kunde falde af. Man havde en *Bankeskammel* til at banke det paa og en *Banketærskel* til at banke

det med. Bagefter blev det tørret paa glatte Tørrestænger, der var anbragt paa et Par Pæle eller mellem et Par Træer. Naar det var tørt, kom det paa Garnvinden og blev vundet om en Vindepind, hvad Drenge og for Resten ogsaa voksne

P. C. SKOVGAARD: STORE HANS.
(Privateje).

Mandfolk blev sat til. Man kendte ikke meget til at være ledige om Aftenen i de Tider. Efter at man saaledes havde faaet Garnet vundet i Nøgler, var det parat til at gaa i Væven. Næsten alle Kvinder kunde væve, men de finere Ting blev dog overladt til *Drejlsvæveren* i Ørby og andre Fagmænd.

De vævede f. Eks. *Plettevergen* — Plettehvergarn, et Slags

Drejl — samt *Bygkornstøj*, ogsaa et Slags Drejl, men med ophøjede Traade, som brugtes til Duge. — Naar et Stykke Linned var vævet, skulde det bleges, inden det blev syet.

Man var godt forsynet med Klæder i hine Tider. *Graavadmel* var lavet af en Blanding af hvidt og sort Uld, det brugtes især til Buksetøj, og en veludstyret Mand kunde godt have op mod en halv Snes Par Bukser og et lignende Antal Hvergarnsveste. En Mand, der hed Raage-Lars, havde ikke mindre end 11 Par Graabukser.

Kvinderne stod ikke tilbage. De havde et stort Antal Hvergarnskjoler og Skørter. Undertøj brugtes ikke, ligesom Mændene heller ikke havde Underbenklæder eller Uldtrøjer. Dengang disse begyndte at komme i Brug, opfattedes dette af de gamle som noget nedværdigende. Men lange Hoser havde man Masser af, Mandfolkenes var hvide, men Kvindernes sorte.

Forsyningen af Linned var ikke mindre. Enhver Kvinde havde fra sin voksne Alder sit *Jordetøj* i Orden, og dertil hørte *Jordesærken* og *Jordelagner*. Kvinderne havde ogsaa i god Tid deres Barnetøj rede, smaa Skjorter osv., desuden var de velstaaende jævnlig i Besiddelse af Daabstøj — *Kristentøj* — mens de fattige var henvist til at laane. Altsammen var det Hørgarn, og det var Husmødrenes Stolthed at faa det smukt hvidt. For Mandfolkenes Vedkommende hørte de hvide Skjorteærmer ligefrem til Stadstøjet. Baade ved Kildefester og Gilder optraadte man i den Dragt, dog havde man gerne ved den Slags Lejligheder en kort Overskjorte paa, som kaldtes *Oplod*. Endnu saa sent som sidst i forrige Aarhundrede var man fint paaklædt, naar man var i Skjorteærmer. En københavnsk Villaejer i Tisvilde havde indbudt et Par Gaardmænd fra Tisvilde til Selskab, og til Københavnernes Forbavselse mødte de i skinnende hvide Skjorteærmer.

I et velstillet Bondehjem var der store Mængder af Linned, men Kvindernes var som Regel det tarveligste, og Blaarlærreds Særke var ikke ualmindelige.

— — —

Saavel den Tids Mad som dens Klæder bærer Vidne dels

om et meget strængt og mangfoldigt Arbejde for Husets Kvinder og dels om en meget stor Forsynlighed. Begge Dele er blevet anderledes. Det sidste Hundredaars Teknik har for en stor Del gaaet ud paa at lægge det strenge legemlige Arbejde over paa Maskinerne. Saaledes er det især gaaet med Frembringelsen af vore Klæder. Først lod man sin Uld spinde paa en Spindefabrik, senere byttede man hos Farveren eller Købmanden To og fik Klæde for, og da saa Andelsmejerierne kom, lagde man stærkere Vægt paa Kvægavlen, og nu fik man desuden Penge mellem Hænderne. Faareavlen gik derfor af Brug, og man købte sine Klæder. Høravlen var hørt op omtrent samtidig, idet Hørren var erstattet af den indførte Bomuld.

VII.

HAVE OG MARK.

Dengang Gaardene blev flyttet ud, anlagde man ogsaa Haver, men det var i al Tarvelighed. Der blev sat Stengærder omkring Haverne, saaledes at der var Sten paa Ydersiden, medens der var en Jordvold ind mod Haven. I Volden blev der undertiden plantet, og det var da gerne *Hasler,* som man ofte kaldte Nøddetræerne. Af Skovtræer plantede man inde i Haverne *Ask*, og naar de blev saa store, at de kunde skoves, havde man god Nytte af dem, man lavede saaledes *Slagler* til Plejlerne af Asketræ.

Af Frugttræer kendte man baade *Æble-*, *Pære-*, *Blomme-* og *Kirsebærtræer*, som Landhusholdningsselskabet uddelte gratis baade til Gaardmænd og Husmænd. De blev plantet, som man bedst fandt for godt. Der var i det hele hverken Stil eller Plan i den Tids Haveanlæg. Af Frugtbuske havde man nogle faa *Stikkelsbær, Ribs* og *Solbær. Kommen* dyrkede man i hver Gaardhave, det groede inde under Frugttræerne og behøvede kun at saas een Gang. Siden saaede det sig selv ligesom *den gamle Kørvel* (sandsynligvis *Sødskærm*, Myrrhis odoráta, der har været dyrket i gamle Haver og gik under Nav-

net *Spansk Kørvel). Sennep* skulde derimod saas hvert Aar. Sennepsfrøene blev forud for hvert Gilde malet i et Lerfad ved Hjælp af et Sennepslod. Sennep brugtes ikke som nu til Flæsk, men derimod til Klipfisk, der var en staaende Ret ved Gilderne. Af Kaal dyrkede man kun Grønkaal.

Hvidkaal købte man almindeligvis paa Novembermarkedet i Frederiksborg, som i Halvtredserne havde et stort Opsving. Til Novembermarked mødte *Amagerne* i stort Antal med Hvidkaal, Sellerier og Gulerødder Disse sidste dyrkede Vejbyfolkene selv, men Hvidkaal købte de, og det var en staaende Talemaade: »Vi skal til Marked og købe *Amagertøj*.«

Timian og *Merian* dyrkede man ogsaa i Haverne. De blev brugt grønne til at komme paa Suppen. Som modne blev de bundet i Krans og hængt til Tørring; man benyttede disse Urter i Aarets Løb som Krydderi i Pølser, Ærter og Suppe, og de spillede i det hele en betydelig Rolle i Madlavningen. *Persille* dyrkede man ogsaa, mens Porre kun var lidet kendt.

Der var temmelig langt Tagskæg paa Husene, og Bistaderne, som var anbragt op til Stuehuset i gammeldags Kuber med Hatte af Langhalm, stod godt i Læ, idet Tagdryppet faldt udenfor. Foran Bikuberne var der en lang og bred Gang, paa hvis anden Side der fandtes et Blomsterbed med *Mynter* (Krusemynter), *Ambra*, *Pianeroser*, som man kaldte Pæonerne, og et Par *Kejserkroner* samt et stort Antal *Snetitter* — Vintergækker — og Paaske- og Pinseliljer. Endvidere var der nogle lave blaa Blomster, som kaldtes *Vorherres Fingre*, og *Avlerikler* (Aurikler). Til Kant benyttede man Buksbom, som dog ikke blev klippet, men voksede op til *Buksbomtræer*, hvis Kviste man skar af og brugte til Kranse til Begravelser. Nye Planter fik man ved at bøje en Gren ned og dække den til med Jord midtpaa, indtil den slog Rødder.

Omkring Bagerovnsskjulet var der ofte *Stokroser*. Lidt Lavendler — *Lavender* — var der ogsaa. *Løvstikker* dyrkedes som Lægeplante, og det kunde ogsaa hænde, at der et Sted i en Krog af Haven stod en vild Rose, *Rosentorn* kaldte man den. *Humle* dyrkede man ogsaa, og den klatrede op ad Stænger,

som var stukket i Jorden, eller den simpelt hen snoede sig op ad et Asketræ. Haven fik mest Lov at passe sig selv og var derfor meget forsømt. Ukrudt var der meget af, *Nælder* og *Hundekejs* (en Plante, der lignede Kørvel) konkurrerede stærkt med de ædlere Vækster.

Marken var ved Aarhundredskiftet i en kummerlig Tilstand. En væsentlig Aarsag dertil var det ringe Kreaturhold, hvorfor der kun blev lidt Gødning, og den Gødning, der blev, gik for en stor Del enten i Jorden eller i Luften. Møddingen var slet og ret anbragt oven paa Jorden, og nogen Omhu viste man ikke over for Gødningen. Den laa i Dynger, som det bedst kunde falde. Ja, der skete dog det, at den blev jævnet til Juleaften, da skulde det se pænt og ryddeligt ud alle Vegne. Den Smule veludluftet og godt gennemregnet Gødning, der var, kørte man ud paa Grønjorden om Foraaret. Den Jord blev dog mange Steder pløjet to Gange, den ene Gang ligesaa snart man *kunde bunde*, og det kaldte man at *pløje til Grønfor* (sidste Stavelse ubetonet); *For* betød Fure, *vi skal hen og forre* betød: pløje den første Omgang, hvor der skulde passes særlig paa, at den blev lige. Efter at der var kørt Gødning ud, pløjede man Marken anden Gang, og først o. 14. Maj blev der saaet *Korn,* hvad der her i Nordsjælland, dengang som nu, altid betegner Byg. Havde man saa en Græsmark ved Siden af, kunde Hestene passende bede der. Sædekornet havde man i en *Sædløv* — Sædløb — en Saakurv, der ligesom Bikuber var bundet af Langhalm. Den var en halvanden Alen lang og havde en lille Hulning paa den Side, man holdt ind imod sig, en Dækkengjord gik op om Nakken og var fastgjort i Kurvens to Hanke, en foran til Venstre og en bagtil til Højre. Paa den Maade var højre Arm fri. I en Sædløb kunde der være et Par Skæpper Sæd. Naar Byggen var høstet, blev der i September saaet Rug i Marken. Tredie Aar blev der tidlig om Foraaret saaet Kogeærter i et lille Stykke og undertiden Korn (Byg) i Resten. Man var slem til at pine Jorden, men naar Byggen kom anden Gang, gav det kun faa Fold. Fjerde Aar saaede man Havre, men uden

Græsfrø. Marken laa nu hen til Græsning i tre Aar, men »Græsset« bestod kun af Kvikgræs og hvad der ellers kunde komme af sig selv. Efter de tre Aar begyndte man altsaa forfra igen med Byg. Lidt ind i Aarhundredet begyndte man at saa Græsfrø, navnlig Kløver og Timote, og samtidig begyndte man en nogen anden Dyrkningsmaade.

I Almanakken stod der hvert Aar en Afhandling — »Landalmuen især til Tjeneste« — fra det kgl. danske Landhusholdningsselskab, og det var om Brak, Svenskharven osv.

Den første, der brakkede i Vejby Sogn — i Tyverne eller Trediverne — var Hans Olsen i Ørby. Et Aar havde han intet at saa i en Bygmark, fattige var Bønderne jo dengang, og saa syntes han, at noget skulde der dog gøres ved den. Den blev saa pløjet en to—tre Gange om Sommeren, og den fik vist ogsaa lidt Gødning. Men Resultatet blev i alt Fald et vældigt Rugudbytte. Det var ellers tit sløjt med Rugavlen. — Som man havde en lille Ager med Kogeærter, saadan havde man ogsaa et Stykke med *Boghvede* og — som ovenfor omtalt — et Stykke med Hør.

1848 var Brakken i Brug mange Steder, og da var ogsaa *Rapsdyrkningen* blevet gængs. Provst Blichfeldt, der kom til Vejby 1848, havde saaledes et helt Skifte med Raps, og det betalte sig godt. Det var almindeligt, at Gaardmændene kørte til København og solgte deres Raps. Da den første Jernbane fra København til Roskilde var blevet aabnet 1847, kunde de samtidig tage en Tur med Toget til Roskilde, og det var jo ingen lille Oplevelse at komme hjem og fortælle om.

Kartoffelavlen var begyndt først i Aarhundredet, og man lagde gerne Kartofler efter Rugen — i Stedet for anden Gang Byg — i den Del af Skiftet, der ikke var saaet Kogeærter i. Iøvrigt fik Kartoffeldyrkningen et Knæk i Fyrrerne, særlig 1847, da Kartoffelsygdomme bredte sig og gjorde megen Fortræd.

Bøndernes Indtægter stammede for en stor Del fra Salg af Korn og Raps. Smørsalget betød kun lidet. De faa og magre Køer gav ikke megen Mælk. Den fik heller ikke nogen god Behandling, og naar de smaa *Stampekærner* kun var i Gang hver ottende

Dag, kunde det umulig blive nogen fin Handelsvare, man fik ud deraf.

Da Gaardene blev udskiftede, blev de indhegnede med *Voldgrøfter,* som de kaldtes. Ved en Voldgrøft forstod man en Vold (et Dige) med en Grøft ved hver Side, og disse Grøfter blev saa jævnet ud og pløjet. Voldgrøfterne var godt et Par Alen høje, og der blev plantet Pil paa dem, men naar Voldgrøfterne blev gamle, vilde Pilene ikke rigtig gro i dem. En Del af Pilene var *Sejgpil,* og de blev benyttet til *Baandkæppe* om Spande, Ankere, Kar o. l. og til *Tækkekæppe.* En til to Aar gamle Skud blev skaaret af og blødt ud i Vand, hvorefter de anvendtes som Vidjer til at binde Bikuber, Sædløb og Kurve af.

Naar man skulde *vise Vand,* brugte man en *Tvejе,* og den skulde være af Sejgpil. Tvejen var en tvekløftet Gren, og man tog saa en Gren i hver Haand og holdt den saaledes, at den frie Ende viste fremad. Man bevægede sig derpaa langsomt omkring paa Marken, og naar man kom over et vandførende Lag, slog Spidsen op, og her blev saa Brønden gravet[1]). Det var imidlertid ikke enhver, der kunde vise Vand.

Da Helsinge Præstegaard i Tresserne var brændt, skulde Sognepræsten, Provst la Cour, have opført en ny, og Ole Olsen fra Nejlinge, en anerkendt Vandviser og Brøndgraver, kom for at vise Vand. Det lykkedes ogsaa godt nok, men bagefter vilde Provsten og flere andre fra Præstegaarden ogsaa prøve, men det lykkedes ikke, før Provstens Svigersøn fik fat i Tvejen, saa gik det. »Kast den paa Jorden«, sagde Ole Olsen, »saa er det forbi«. Det gjorde de, og nu kunde den ikke vise Vand mere. Der maatte skæres en ny. Da de gravede Brønd ved Høbjerg Skole, kom de dybt ned, uden at de fik Vand, men da der saa kom en Mand og viste Vand, og de gravede der, naaede de Vand i ringe Dybde.

Sejgpil naaede knap Poplerne i Tykkelse, men var tilbøjelige til at blive hule indeni.

[1]) Ifølge *H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv* I. S. 16 slog Pilegrenens Spids *ned* paa det Sted, hvor der var Vand. Det samme siger forskellige Artikler om Vandvisere, som jeg har læst igennem inde paa *Dansk Folkemindesamling.*

Popler var dog dem, der mest almindeligt plantedes paa Voldgrøfterne, desuden fandtes der ogsaa en Del *Skørpil*, hvis Blomster Bierne var meget glade ved. Skørpil voksede godt til, men de var, som Navnet siger, skøre og knækkede let. De kunde derfor heller ikke anvendes til andet end Kvas-

P. C. SKOVGAARD: FAARE-LARS.
(Privateje).

brænde og til at flette Risgærder med. — Hvor Jorden var moseagtig, vilde Voldgrøfter ikke være praktiske, og der gravede man saa *Flækgrøfter*, de var en tre Alen brede foroven og kunde tjene til Afvanding af sur Jord.

I Halvtredserne begyndte man at mergle og dræne. Begge Dele blev indført af Foregangsmændene og vandt ret snart stor Udbredelse. Drænrør fik man fra Dithmers Teglværk i Hel-

singør eller fra de gammeldags Teglværker, som hørte til Gaardene, f. Eks. Petershvile, Jørgen Jepsens i Dønnervælde og Lars Larsen, Lyshøj. Man drænede som Regel i Brakmarken, da det saa kunde gøres om Sommeren, naar Jorden var mere medgørlig. Derimod merglede man om Vinteren, naar det var Frostvejr.

VIII.

REDSKABERNE.

For halvfjerdsindstyve Aar siden var Træ et langt mere benyttet Materiale til Fremstilling af Redskaber end nu. Naturligvis maatte man anvende en Del Jern, men Jern var — som Kaffe — kommet fra fremmed Land, og det kostede Penge, hvorfor man omgikkes det med Sparsommelighed og Respekt. Denne Respekt overførtes paa Smedene, som forarbejdede Jernet. Smedene var ifølge hævdvunden Rangforordning højtstillede. De havde baade i Vejby og Tibirke Kirke deres eget Stolestade med Bomærke paa, og ved Gilderne rangerede Smeden efter Degnen og Sognefogden, der nok ifølge en Forordning af 1791 havde Ret til at sidde for Bordenden.

Af de Materialer, man skulde bruge, tilvirkede man saa meget som muligt selv; af det Arbejde, man maatte have andres Hjælp til, betalte man saa meget som muligt i Naturalier. Bønderne tilvirkede selv Trækul, og Jern købte de i Købstaden. Begge Dele blev bragt til Smeden, og desuden mødte Gaardmanden eller hans Karl for at hjælpe til i Smedien, hvad der kaldtes at *slaa op* for Smeden.

Tilbage var saa Smedens eget Arbejde, som skulde forskyldes. Han fik da i Naturalier noget vist for Hestebeslag og noget for Plovjern, desuden lidt ekstra i Form af et Læs Ærter eller Boghvede. Om Efteraaret var det Skik at give Smedekonen nogle Lokker Hør, og da hun var en dygtig Kvinde, blev Huset godt forsynet med Linned. I de Tider kunde det hænde, at man havde flere Heste end Køer paa en Gaard, og mens Køerne var usle, var Hestene gerne gode.

Men Hestesko sparede man paa, og det var ikke alle Heste,

der havde Sko, og navnlig manglede de nu og da Bagsko. En Mand i Laugø var engang kørende i Helsingør med Heste uden Sko, og da han i den Anledning modtog Stiklerier af Borgerne, svarede han, at Skomageren havde haft saa travlt. Lars Larsen husker ogsaa, at hans Fader var kørende i København med Heste uden Bagsko.

Lars Larsen kan lige huske de gamle *Hjulplove* med Træmuldfjæl, men i hans Skoletid, altsaa sidst i Fyrrerne, forsvandt de og gav Plads for *de engelske Svingplove*, som kun behøvede to Heste foruden Plovmanden, mens Hjulploven krævede et Forspand paa fire Heste samt Kusk og Plovmand. De engelske Plove, der var klodsede og tunge, blev afløste af de amerikanske, som var meget mindre. I begge Slags var Muldfjælen støbt, mens Resten var smedet. I Halvtredserne begyndte en ny Type at blive kendt. Den var støbt omtrent altsammen og fremstillet af Smed Frederik Jørgensen i Kregome. Støbegodset blev støbt i Frederiksværk efter hans Model. Der var tre Numre, 1, 2 og 3, og af disse var Nr. 2 mest anvendt. Det var den bedste Plov, man kendte, og den har holdt sig lige til vore Dage. Skulde en Mand have sig en ny Plov, købte han Støbegodset og lod Smeden sætte den sammen. Søren Smed i Vejby lavede en Mængde Plove. Han havde gerne to Svende, og de skulde hænge i, for selv var han en Myrbjørn. Engang fik han en Svend, der hed Ole, men han lod være lovlig længe mellem Hammerslagene, og Følgen blev, at Søren Smed en Dag sagde til ham:

»Nej, du er ingen Smed, Ole; naar du skal bruge to *Heder* til en Bolt, saa er du ingen Smed«. Og saa maatte Ole søge sig en anden Plads.

Af Harver havde man *danske Harver* eller *Bulharver,* hvor Stellet var af Træ og Tænderne af Jern. Der kunde være tre eller fire Rækker Tænder i hver Side, og derefter blev Harven benævnt *trebullet* eller *firbullet.*

Svenskharverne blev kendt i Halvtredserne. Det trekantede Stel var af Træ og Tænderne, 13 eller 16, af Jern med Staalspids formet som en Gaasefod. Trætøjet blev lavet af Hug-

gerne, mens Smeden satte Tænderne i. Det var ikke ualmindeligt, at man kaldte Svenskharven for *skaansk Harve*, ligesom man talte om *skaanske Skeer* og *skaanske Kurve* og havde Personnavne som *Skaaninge-Niels* og *Skaaninge-Karne* (Karen). — Svenskharven var et udmærket Redskab, men svær at trække. At behandle Jorden med Svenskharven kaldtes *at svenske* den.

Endelig havde man en Tromle, som var af Træ. Disse fire Redskaber havde man paa alle Gaarde. Husmændene havde Gaardmændene til at drive Jorden for sig.

Leerne og *Skæreknivene* (Hakkelseknivene) var hjemmesmedede, men det var langtfra enhver Smed, der kunde smede en Le. Foruden David og Lars Smed i Valby var ovennævnte Frederik Smed i Kregome bekendt for at være dygtige Lesmede. Men i hele Frederiksborg Amt var *Rørbækleerne* bekendte og efterspurgte. De kunde da ogsaa faas hos Købmændene. Rørbækleerne blev lavet af Fabrikant P. Nordstens Fader og Bedstefader. P. Nordsten smedede ogsaa Leer, og da han 1877 købte Jokumsens lille Fabrik i Hillerød, skal han have sagt: «Ja, nu skal vi se, hvordan det kan gaa. Hvis det ikke gaar, maa jeg til at smede Leer igen — det ved jeg da, jeg kan«.

Det gik jo imidlertid, og P. Nordsten kom ikke til at smede flere Leer.

Det var ofte Børn, der maatte skære med Hakkelseknivene — det var noget af det første, en Dreng skulde lære — og de skar tidt Fingrene. Der blev skaaret megen Hakkelse, man skar ogsaa til Køerne, idet man havde den Mening, at det gjaldt om at faa saa meget Halm i dem som muligt.

Hakkelsemaskine, Rensemaskine og Tærskemaskine kom omtrent paa samme Tid. Fabrikant Tvede i Helsingør var Foregangsmand med Hensyn til at fremstille Landbrugsmaskiner, men efter at P. Nielsen (senere Nordsten) var kommet til Hillerød, kom hans Maskiner snart til at spille en meget betydelig Rolle inden for Landbruget.

Da man begyndte at indføre disse Maskiner, vakte det natur-

ligvis megen Forbavselse. En Skrædder udtrykte sin i følgende Ord: »Det er dog farligt med de Maskiner. Tænk engang — nu har Kristen Pedersen baade Hakkelsemaskine, Rensemaskine og Tærskemaskine; men der er een Ting, de ikke kan opfinde, og det er en *Symaskine*«.

Skrædderen tog fejl. Nu er der sikkert flere Symaskiner i et Sogn, end der er Tærskemaskiner.

P. C. SKOVGAARD: REBSLAGEREN OG HANS KONE.
(Privateje).

Skovle og Grebe var af Træ, ofte hjemmelavede i Huggehusene, hvor man foruden en *Høvlebænk* ogsaa havde en *Skærebænk*, Magen til den Bødkeren sidder overskrævs paa og bruger sin Baandkniv ved. Enhver nævenyttig Mand lavede selv *Grebe, Skovle, River, Drevtrug* (som lignede et Slagtertrug og som brugtes til at rense Gryn fra Skallerne i) samt *Skuffer* til Korn paa Loftet og til at øse Vand med i en Tørvegrav. Paa Markederne var der Handelsmænd, der solgte den Slags Trævarer.

Høtyve og *Spader* var forarbejdede af Byens Smed. — In-

den man fik Rensemaskiner, rensede man Kornet med *Sold,* hvoraf man havde forskellige Størrelser. Den største kaldtes en *Resle*, den næststørste *Ærtesold,* og desuden var der *Rugsold*, *Bygsold*, *Havresold*, *Grynsold* og *Melsolden,* en Slags Sigte, som brugtes til at lade det fine Mel gaa igennem, som brugtes til Klumper, Melgrød eller Æbleskiver. Man sig-

P. C. SKOVGAARD: REBSLAGERENS SØN OG SVENDE.
(Privateje).

tede Melet over en stor Kurv af samme Materiale som Bikuben. Undertiden havde man en *Haarsigte,* men den var købt og ansaas i det hele for en ekstra Flothed.

Knivene — Brødknive og Lommeknive, som kaldtes Foldeknive — var hjemmesmedede. Knive og Økser kunde omtrent enhver Smed lave, men Leerne var som nævnt Specialisternes Sag. Naar man mejede, maatte man have slebet sin Le hver Dag — »jeg skal have *stent* (stenet) min Le«, sagde man

— og en af Drengene eller *Tøserne,* som man kaldte baade Børn og voksne Piger, maatte trække. For at holde Leen skarp Dagen igennem brugte man et *Strygespaan,* som ogsaa var hjemmelavet. Strygespaanene var af Træ og blev, efter at man havde taget Hjulet af en Vogn, smurt over med *Akselskaft,* som den Masse kaldtes, der var blevet tilbage af den finske Tjære, som Træakslen var smurt med. Bagefter strøede man Sand paa, og det skulde være tørt Bakkesand. Naar man var i Marken, havde man to Horn med, et lille med Tjære i samt en Svaber, som nu og da benævntes *en Tjæresjoske.* I det andet Horn var der Sand. Naar Strygespaanet i Dagens Løb var blevet lidt medtaget, gav man det lidt Tjære med Svaberen og lidt Sand ovenpaa, saa var det igen i Stand til at gøre sin Virkning.

Vognene var som andre Redskaber undergaaet stor Forandring i Tidens Løb. Man havde længere Tid tilbage haft Vogne, der ikke en Gang var jernbeslaaede. Da saa de jernbeslaaede Vogne kom i Brug, vakte de stor Opmærksomhed. Omkring 1850 var alle Vogne faste. De havde Træaksler med Jern indeni, og til Smørelse anvendte man Tjære. Var en Kusk ude at køre, og han trængte til at faa smurt, trak han Hjulet ud og lagde en Skovsnegl ind, saa gik det lidt igen. Men sidst i Halvtredserne kom Fjedervognene i Brug. Den første, der kom til Vejby Sogn, blev købt af Gaardejer Lars Andersen. Dernæst fik de en i Præstegaarden, og snart kom ogsaa de andre med. Fjedervognene havde Jernaksler, der blev smurt med Maskinolie eller Vognsmørelse, som man købte hos Købmændene for to Mark.

IX.

AARLIGE GILDER.

Noget egentligt Konfirmationsgilde kendte man ikke, men dette forhindrede ikke, at Dagen var meget højtidelig. Lars Larsen blev konfirmeret 1854, og det gik for sig paa den Maade, at de alle samledes i Skolen, hvorfra de gik i Procession gennem Byen og Præstegyden forbi en Mængde Tilskuere

op til Kirken, alt mens Klokkeren kimede med Kirkeklokkerne. De 17 Drenge var paa en enkelt Undtagelse ens klædte, alle havde de Vadmelsbukser, Hvergarnsvest og Vadmelstrøjer, ikke Jakker som nu. De havde høje billige Silkehatte og Støvler, der ligesom Pigernes Sko var af Fedtlæder. Blanklædersfodtøj hørte til i Byerne, men Transtøvlerne paa Landet. Pigerne havde alle Hvergarnskjoler og brede hjemmevævede Forklæder paa, og de 21 havde *Flettetøj* paa Hovedet, mens Skovriderdatteren fra Tisvilde var smykket med en Blomsterkrans i Stedet for. I Haanden havde de en lille Buket og en Salmebog. Flettetøjet var den unge Kvindes Klenodie, dels var det kostbart, og var en for fattig til at købe det, maatte hun laane sig frem, og dels brugte hun det kun to Gange i sit Liv: paa sin Konfirmationsdag og sin Bryllupsdag. Men ikke enhver Brud fik Lov at bære Flettetøj. Var hun kommet galt af Sted, maatte hun lide den Vanære at staa Brud med Hue paa i Stedet for. Flettetøjet var altsaa et Æresstykke og spillede omtrent samme Rolle som Brudekronen i Norge. Flettetøjet havde Form som Guldnakkehuerne. Kun var Nakken lidt større og besat med brogede Glasperler. Paa bagerste og forreste Kant var der en stor Krusedulle af Læg med røde Silkebaand. Tværs over fra den ene Side til den anden gik en Guldgalon, og endelig var der Hagebaand og en Nakkesløjfe, der hang langt ned ad Ryggen, begge Dele af rødt Silke.

Flettetøjet blev altsaa sjælden brugt, men nu og da laante Pigen det ud til sin Broder eller Kæreste, der da brugte det til at pynte sin Hests Hovede med, naar han red Maj i By.

Tilbage til Konfirmationen. Dengang den kirkelige Handling var forbi, fulgtes Konfirmanderne ad over i Præstegaarden, hvor de fik Vin og Kage, og Præsten kom og sagde: »Til Lykke og Velsignelse, Børn«. Hvorefter de gik til deres Hjem, men Gilde blev der ikke holdt. Den paafølgende Søndag var Konfirmanderne til Alters, dette gentog sig fremtidig to Gange om Aaret. Ligeledes var det Skik, at de unge, baade Drenge og Piger, skulde aarelades en Gang om Aaret, hvad der for Vejby Sogns Vedkommende besørgedes af en ældre Kone, en Smed

og saa Klude-Per. Smeden i Ørby aareladede Jens Larsen, og han besvimede ikke, hvad Konfirmander gerne gjorde, første Gang de blev aareladet. Aareladningen begyndte imidlertid at falde bort i Tresserne, og dertil bidrog den ansete og dygtige Læge Doktor Kold i Frederiksværk meget, idet han paa det kraftigste fraraadede Folk, især de blegsottige Piger, at benytte dette »Helbredelsesmiddel«.

Det var dengang som nu, at naar man var konfirmeret, saa var man voksen. Mens Børnene maatte nøjes med at følges med deres Forældre til Gilder, kunde de nykonfirmerede gaa til Bal, og dem var der nok egentlig mange af, saa mange, siger L. L., at der om Vinteren ikke var mange Søndage, uden de var til et eller andet Bal eller Gilde. Det var smaa Baller, man holdt snart i Vejby, snart i Ørby, Holløse eller Tisvilde, og de benævntes *Musik*. »Jeg skal til *Musik* i Aften«, sagde man.

Det gik for sig paa den Maade, at to Karle eller Piger bestilte et Bal hos en eller anden af Byens Gaardmænd, som i Almindelighed ikke sagde nej, naar der ellers ikke var Sygdom til Huse. Gaardmændene, som skiftedes til at have disse Baller, gav Smørrebrød og Øl, mens Karlene i Fællesskab købte Brændevin og Kaffe samt betalte Musikanterne. Ballet kostede som Regel 2—3 Mark for hver Karl. Var det Pigerne, der bestilte Bal, var Udgiften af lignende Størrelse. Der var en Mængde Gilder og Baller paa Landet dengang, langt flere end nu, men Standsforskel mærkede man ikke noget til paa de Omraader. Tjenestefolk og Gaardmandsbørn morede sig godt sammen. Men derfor kunde det godt gaa lidt vildt til. Naar Brændevinen gik ind, gik Besindigheden gerne ud, og saa blev der Ufred. Ved et af de første Baller, Lars Larsen var til, fandt der et uhyggeligt Slagsmaal Sted. Der var kommet nogle stærke Karle fra Helsinge Sogn, vistnok for at yppe Klammeri med Vejbyerne — var Sammenholdet dengang meget stærkt *inden for* Sognet, saa var Naget *mellem* Sognene til Gengæld særdeles levende — og Enden blev et voldsomt Slagsmaal, hvor der endog blev brugt Knive, og Blodet flød i Strømme. Gulvet i Dansestuen var noget skraat, og i det lave Hjørne var

der efter Kampen en stor Blodpøl, som et Par Koner kom og strøede lidt Sand paa, hvorefter de fejede det op, og saa fortsattes Dansen. Men dette Slagsmaal havde til Følge, at Birkedommeren paalagde Sognefogden at være til Stede ved Ballerne. Jens Nielsen var imidlertid en flink og gemytlig Mand, der gerne fik sig en Snak med Karlene, men ved denne Lejlighed gik det dog galt. Jens Nielsen var kommet ridende til Gaarden, hvor Ballet skulde være, men lidt efter var der en, der havde sluppet hans Hest ud af Stalden. Da blev Sognefogden vred, trak Politityegnet frem og slog det i Bordet med de Ord, at nu var Ballet hævet, og hver fremmed havde at forføje sig bort; det blev nøjagtigt efterkommet, idet man meget godt vidste, at i modsat Tilfælde vilde Jens Nielsen med Lethed være i Stand til at hjælpe en halv Snes Karle ud af Døren i meget kort Tid og paa en mindre blid Maade. Jens Nielsens Hest var løbet hjem, og nu maatte han traske bagefter. Men af Balgæsterne, der saa hovedkulds var kommet af Sted, vendte syv Karle tilbage igen. De hed alle Per, mærkeligt nok, og for nu at glemme det forsmædelige Nederlag begyndte de at drikke den Brændevin, der var blevet tilovers, og saa meget tyllede de i sig, at de blev fulde allesammen. Den Begivenhed blev husket længe i Vejby og skal endog have givet Anledning til en Slags Tidsregning, idet man sagde om en eller anden Hændelse, at det var saa og saa

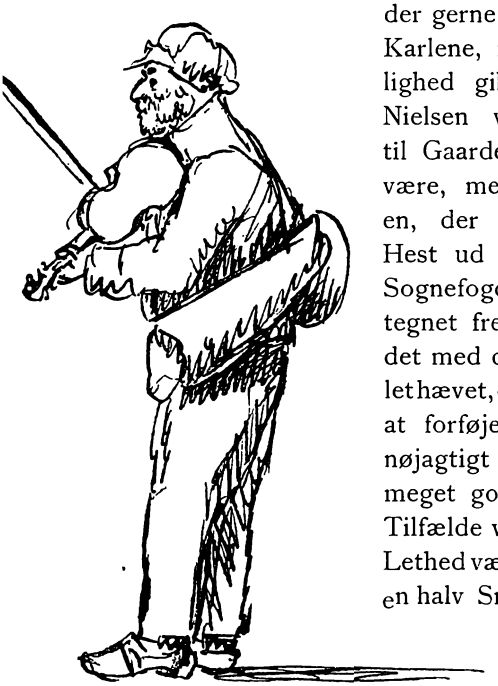

P. C. SKOVGAARD: EN SPILLEMAND.
(Privateje).

mange Aar efter den Historie med de syv fulde Per'er. — Iøvrigt var de syvs Adfærd naturligvis udsprunget af Oppositionslyst over for den Statsmagt, som greb ind i det, de betragtede som deres private Sager.

Ved Helligtrekongerstid gik udpyntede Drenge omkring tre og tre og sang den gamle Helligtrekongersvise. Den ene af dem var sort, han var *Kongen af Morians Land.*

Et Højdepunkt i Vinterens Fornøjelsesliv var *Fastelavn.* Da var der mange Løjer i Gang. At den grønne Ungdom løb omkring med sværtede Ansigter og Generalshatte er en Selvfølge. En yndet Leg var Væddeløb mellem Karle og Piger, og det gik saaledes til. En Karl skulde løbe omkap med en Snes Piger, disse blev med et halvt Hundrede Alens Mellemrum opstillet langs en Vej, og den første fik et Tørklæde eller en Krans, som hun saa skulde løbe hen og give den næste, hvorefter denne bragte det til den tredie osv. Samtidig med, at den første begyndte at løbe, tog ogsaa Karlen til Bens, han skulde altsaa klare sig mod alle Pigerne, og skønt det jo nok sinkede disse lidt at faa fat i Tørklædet, skulde Karlen dog være temmelig rapfodet for at klare sig.

Der var mange Fastelavnsgilder, for Vejby Sogns Vedkommende et i hver By, og baade Gaardmænd og Husmænd, Gaardmandsbørn og Tjenestefolk deltog deri uden nogen som helst Persons Anseelse. Man holdt som Regel Gilde i to Dage, idet man begyndte om Søndagen med Risengrød og Klipfisk, og om Mandagen slog man Katten af Tønden. Ridningen samlede mange Tilskuere. Rytterne var udpyntede med Guldpapir, Silkebaand og lignende, adskillige af dem havde været Husarer, og Ridningen blev derfor ofte udført med megen Behændighed. Ridning var i det hele en Idræt, som sattes højt hos den Tids Ungdom. Efter at Tønden var slaaet i Stykker, og Katten — det arme Kræ — var sluppet ud af dette Torturkammer, kom Fattighuskonerne listende og samlede Staverne op, mens Rytterne red rundt i Byen og Omegnen og fik sig nogle Smaasnapse. Det var ikke saadan, at de sam-

lede ind til Gildet. Der var et Par Mænd eller Karle, der gjorde Indkøbene, og bagefter betalte hver Deltager sin Part. Præst og Degn var ikke med, og da en Proprietær engang var kommet med, gik det ham rent galt. Han kunde ikke tumle Klipfisken uden Gaffel, de andre Deltagere lo saa smørret ad ham, og næste Gang blev han hjemme. Der var dog en enkelt uden for Bondestanden, der var med, det var en Købmand i Helsinge, som var Leverandør til Gildet, han kunde ogsaa anderledes begaa sig. Han kunde baade spise og drikke med dem og desuden spille Kort og snakke om Bedriften.

I Fasten blev der ingen Baller eller Gilder holdt. I Stedet for holdt Præsten Bibellæsning en Gang om Ugen i Skolerne, eller der var Onsdagsgudstjenester i Kirken.

Men naar Fasten og Vinteren var forsvundet, kom Foraaret og snart efter Sommeren. Nu kunde man være ude, og en yndet Fornøjelse var *at lege paa Gade*. Det bestod i, at Ungdommen de hellige Aftener samledes paa Gaden, snakkede om løst og fast og legede Sanglege, f. Eks. den ogsaa i vore Dage kendte »Kom, kom, fagre Ungersvend, og før mig bort udi Dansen«, eller denne

»Malene med din gule Lok,
tag dig en udaf denne Flok,
tag hvilken du vil,
gør ingen Forskel,
saa fanger du Lykken i Blinde«.

Men man skulde jo ogsaa have noget at leve af, og saa spiste man Kager og drak gammel fransk Vin, som man købte hos Købmanden i Vejby for 28 Skilling Flasken.

En af Sommerens store Festligheder var *at ride Sommer i By*, der vel ikke her i Nordsjælland var saa almindelig som Fastelavnsridning, men dog fandt Sted i Vejby Sogn adskillige Gange saa sent som i Fyrrerne. Disse *Maj-i-By-Stadse*, der fandt Sted ved Pinsetid, bestod i, at en Skare unge Karle red rundt i Byen paa Heste, der saa straalende ud, pyntet, som de var, med det højtidsfulde *Flettetøj* og nyudsprungne

Majgrene i Hovedtøjet. I Spidsen havde de en eller to Spillemænd samt en Trommeslager, alle til Hest. Trommen trakteredes gerne af den gamle *Christian Tambour* fra Ørby. Tillige var der to *Syngere*, og naar Toget var kommet ind i en Gaard, og Musikken havde givet et Nummer til Bedste, sang Syngerne den gamle Sommervise eller Majvise *Alverdens Skaber mild og blid*, der varieredes paa forskellig Maade til en

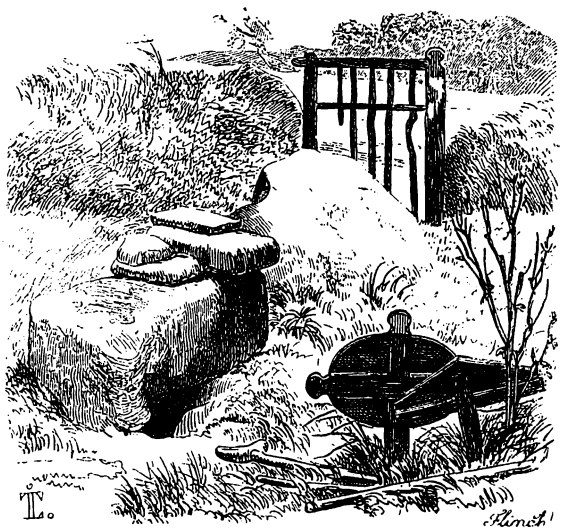

HELENE GRAV. TRÆSNIT AF FLINCH
I første Fortsættelse af Flinchs Almanak for 1843. Efter Tegning af Lundbye.

drævende Melodi. — Efter endt Ridning samledes man til Pinsegilde, hvor Beværtningen som ved Ballerne var Smørrebrød, Brændevin og Øl.

Der kom nu en streng Tid i Tørvemosen, hvor man ofte tilbragte en to—tre Uger, men Tørvegravningen var altid sluttet til St. Hansdag, og Ungdommen søgte saa sin Belønning i *Kildefesterne*. At komme *til Kilderne*, som St. Hansfesterne ved Helenekilde i Tisvilde kaldtes, var en stor Begivenhed for de nordlige Sognes Beboere. Der var fire Dages Kildetid: St. Hansaften og de to paafølgende Søndage samt *vor*

Frue Aften (2. Juli). »Kilderne var det bedste i hele Aaret«, saadan lød Ungdommens Mening. Der myldrede da ogsaa Folk sammen fra Esbønderup, Søborg, Græsted, Blidstrup, Valby, Helsinge, Ramløse, Annisse, Halsnæs og jo da især fra Vejby Sogn.

Der blev lagt betydelige Summer i Kildeblokken, og det har næppe været de mange glade Gæster, der var ude for at fornøje sig, som lagde dem i. De stammer hovedsagelig fra dem, der søgte Helbredelse, og at der var mange, der fandt Hjælp, tydede den Mængde Krykker, Kæppe og Mindetavler paa, som laa paa Helene Grav og laa der endnu efter, at Lars Larsen var bleven voksen, altsaa sidst i Halvtredserne.

Troen paa Helbredelse ved Helene Kilde og Grav var ikke synderlig stærk hos Egnens Beboere, hvad der i og for sig var mærkeligt nok, da Præsterne jævnlig bestyrkede denne Tro endog fra Prædikestolen, og Befolkningen ellers var meget overtroisk. De, der søgte Hjælp, var gerne langvejs fra. Der kom Folk fra Jyderup, Odsherred, Karrebæk, Amager osv. Det var dem, for hvem Vejen var lang og Rejsen besværlig, der havde Tro paa den underfulde Helbredelse. De, der boede i Nabolaget, havde kun Øje for de mange Fornøjelser, som Kildefesterne førte med sig.

Der kom Vogne i Hundredvis, men det var saa at sige udelukkende Landboer, der samledes, og hver Sogns Beboere havde gerne deres særlige Dragter. Hovedtøjet var forskellig for de forskellige Sogne. Paa *Sonnes* bekendte Billede *Dans i Klude-Pers Hus* er Karlene malet med grønne Hvergarnstrøjer, men i en anden Dansestue kunde de have brune eller graa Trøjer. Karlene fra Annisse Sogn var de første, der mødte med lette, graa Sommerfrakker, men dog af hjemmelavet Stof, ellers havde Mændene i al Almindelighed korte Hvergarnstrøjer. Kvindernes Kjoler var altid af Hvergarn, men i forskellige Farver og Mønstre.

Langs Tisvilde Gade var der en Mængde smaa Telte og Boder, hvori man kunde faa Mad og Drikke eller andre Varer f. Eks. Lervarer. Forud for »Kilderne« gjorde Amtets Potte-

magere store Anstrengelser, og de mødte med et rigt Udvalg af Krukker og Fade, Potter og Æbleskivepander foruden Nips og Legetøj, især Fugle af forskellig Form og med en Fløjte i, og naar Drengene havde faaet hver en »Nattergal«, og de saa tog fat med deres Lungers fulde Kraft, kunde de jo nok frembringe en god Del Spektakel. Men hvad der ikke er til at udstaa under hjemlige Forhold, kan ved en saadan Lejlighed endda virke oplivende, og Folk arbejdede sig smilende igennem Mylderet af unge og gamle og strutkindede Drenge, indtil de løb paa en Bekendt, som bød dem ind paa *en halv Pægl Mye* (Mjød). Det var den almindelige Drik ved Kilderne, den var hjemmebrygget og tilberedt af Biværk (ikke ren Honning). Konerne i Tisvilde havde Ord for at være dygtige Mjødbryggere. Da Lars Larsen første Gang var med sine Forældre til »Kilderne« — 1846 eller 1847 — var de ogsaa inde at faa et Glas Mjød, som skænkedes i Halvpægleglas. Det var et Par Husmandsfolk der fra Byen, som havde det Telt. Bedst som de sad, kom Skolelæreren og hans Madam ind i Teltet. Han var naturligvis lidt anderledes klædt end Bønderne, idet han havde en langskødet Vadmelsfrakke paa og et hvidt Tørklæde om Halsen (men ikke Krave eller Flip). Husmandsfolkene følte sig meget beærede og skænkede et Glas Mjød for de to Gæster, og da Konen skulde fortælle Madammen en Nyhed — og det burde naturligvis ske med særlig fine og udvalgte Ord — kom hun helt uden for sit gode daglige Sprog, idet hun nemlig sagde: »Min sødeste Sjæls Madam. De kan tro, at Annes Niels har faaet en hjertekær Gaarddør«.

Med denne »hjertekære Gaarddør« hang det saaledes sammen, at en af de hjemlige Tisvildemalere paa Anders Nielsens Øverstestuedør havde malet en Mølle, hvorpaa gamle Kællinger kunde males om til unge Piger. Man saa en Møllersvend gaa ind i Møllen med en gammel Kone paa Ryggen, og i Møllens nederste Dør hoppede et Par unge Piger ud. Neden under Billedet var der med sirlige Bogstaver prentet følgende Vers:

Men ogsaa findes her en Mølle uden Lige,
hvor gamle Kællinger kan males til en Pige,
hver Kælling glæder sig, nu Møllen kom i Stand,
at de ommales kan og faa paany en Mand.

Naturligvis kunde man ogsaa faa Madvarer at købe, men en meget væsentlig Ting var *Sødtekagerne*, som kom fra Bagerne i de nærmeste Købstæder. Man sagde Sødtekager og ikke Sødekager, hvad der har sin Grund deri, at *Sødt* jo var det gængse Ord for Honning. Sødtekager var altsaa Honningkager, og naar Lars Larsen siger, at de vistnok var lavede af Sirupsdejg, passer det godt nok. De, som paa Nutidens Markeder kaldes Honningkager, har næppe andet med Honning at gøre end netop Navnet. —

Danseteltene maa jo ikke forglemmes. De var for Ungdommen vel det vigtigste, her svang de sig den lange Sommeraften og ikke saa lidt af Natten med. Naar Dansen var vel begyndt, lagde Karlene Trøjerne og dansede i Skjorteærmer, men de var jo rigtignok ogsaa kridende hvide.

Efter »Kilderne« kom der atter en travl Tid først med Høhøst, saa med Hørren og bagefter med Sæden. I den Tid havde man ingen Tid til Gilder eller Fester og knap nok til at komme i Kirke. Men naar saa Markens Afgrøde var vel i Hus, kunde man atter trække Vejret, og saa holdt man *Mikkelsgilde,* som Høstgildet altid kaldtes, og da blev den gamle Vædder slagtet. Mikkelsgilderne formede sig iøvrigt mest som smaa Familiegilder, kun i Præstegaarden var de af større Omfang. —

Saadan noget som Grundlovsfest kendte man ikke paa Landet dengang. Der var ikke nogen stærk politisk Interesse i Vejby Sogn. Ved Valget til den grundlovgivende Rigsforsamling d. 5. Oktober 1848 var fra Vejby Sogn kun mødt tre Mand for at afgive deres Stemme i Frederiksværk, og det var Provst Blichfeldt, Sognefoged Jens Nielsen og Ole Larsen i Holløse, *den dobbelte Bonde*, som han blev kaldt. Dette var jo et endogsaa meget lille Tal, naar man betænker, at der dog Landet over stemte en Trediedel af Vælgerne, hvoraf

dog naturligvis den største Del var fra Byerne. — Lars Larsen var dog ikke saa grumme gammel, før han overværede en Grundlovsfest, og det var i Hillerød 5. Juni 1856. Han og en Ven var gaaende baade frem og tilbage. Det var lige netop seks Mil, men hvad Fodgængere angaar, er Milene blevet meget længere siden dengang, for da var det en smal Sag at gaa en 3—4 Mil, og det dobbelte var ikke usædvanligt.

Ved Grundlovsfesten paa Hillerød Torv var der samlet et Par Hundrede Mennesker, hvoraf de allerfleste var fra selve Byen. Der var rejst en lille Tribune, hvor man saa Latinskolens Lærere samt Købmand Carl L. Møller, der var Festkomiteens Formand. Møller aabnede Mødet og udbragte et Leve for Kongen, hvorefter Overlærerne *Ostermann* og *Reinhard* talte, den ene for Fædrelandet og den anden for Grundloven. Lars Larsen har gengivet disse Taler paa følgende Maade: I Talen for Fædrelandet fremhævedes særlig Forsvaret mod Tyskland; vi burde bygge et stærkt Danmark paa det gamles Grund, hvor Tyskerne kunde faa braadne Pander, hvis de angreb os. Saa burde vi søge Forening med Sverrig og Norge, et forenet og enigt Norden burde være vor Fremtids Opgave. Talen for Grundloven var særlig præget af bitre Udfald mod Bondevennerne; den Tids Venstreledere I. A. Hansen, Baltasar Christensen m. fl. blev kaldt for Demagoger, og Bønderne karakteriseredes nærmest som nogle Faarehoveder, der blindt fulgte Lederne.

Lars Larsen og hans Kammerat havde naturligvis deres »Lommestumpe« med, og den fortæredes i det lille Værtshus, som »halte Ane paa Trappen« holdt, og der købte de en halv Pægl Brændevin og to Glas Øl, som de drak til Maden. Iøvrigt var nu Lars Larsen og hans Ven ikke kommet til Hillerød alene for Grundlovsfestens Skyld. Nej, Sagen var den, at der var nogle graa Filthatte, som var begyndt at blive moderne, og nu vilde det jo være en stor Ting at komme til »Kilderne« med graa Filthat paa. Hvilken Lykke kunde de saa ikke tænke at gøre!

Man klager undertiden over, at Nutidens Ungdom er forlystelsessyg, og det er utvivlsom rigtigt, men at Ungdommen ogsaa var det i ældre Tid, bærer den foregaaende Skildring Vidne om. Man kan vist i den Henseende have godt af at mindes Ludvig Holbergs vise Ord i »Peder Paars«:

»Om gammel Verden man ey maa saa meget prale.
paa den og vores Tid jeg liden Forskel ser«.

X.

BARSELGILDE, BRYLLUP OG BEGRAVELSE

Foruden de mange Baller og andre Fornøjelser, man havde dengang, var der de tre store Gilder, som omtrent ethvert Menneskes Livsløb førte med sig: Barselgilde, Bryllup og Begravelse.

Mens Fastelavnsgilder og Baller afholdtes byvis, gjaldt der andre Regler for disse tre Slags Gilder. Her var det naturligvis Slægt og Venner, der blev indbudt, det var i det hele det for hver Familie fra gammel Tid fæstnede *Lav*, der afgav Rettesnoren for Indbydelserne.

Barselgildet fandt ikke som nu Sted paa Daabsdagen, men først en Tid senere ved Konens Kirkegang. Mens man længere tilbage havde hentet en kyndig og erfaren Kone fra Nabolaget, naar en Kvinde var i Barnsnød, brugte man nu Jordemoder. Naar Barnet var født, oplivede man Barselkonen med et lille Glas Brændevin, og naar den lille fik Sut, blev denne ogsaa nu og da dyppet i Brændevin. Kort efter Barnets Fødsel begyndte *Pottekonerne* at indfinde sig. Det var Slægt og Venner — i det hele dem, man var i Gildeslav med — som kom med Barselmad. Denne bestod af Byggrynssuppe med Svesker og Rosiner i samt en *Pottekage* bagt af Æg og Tvebakker. At gaa med Barselmad kaldtes *at gaa med Potte*. De fjernere boende medbragte i Stedet for Grynsuppe og Kage ¼ Pund Bønner, ¼ Pund Sukker, ½ Pund Puddersukker og en Cikorie, men dette kaldtes ligefuldt Potte.

Hjemmedaab var sjælden, men Barnet blev døbt første Søn-

dag efter Fødselen, og indtil den Tid skulde der brænde Lys i Stuen, for ellers kunde Barnet blive *forbyttet*. Det mente man, flere var blevet. Saaledes var der ude paa Vejby Mark en Familie, som havde en aandssvag Datter. Hun var en *Forbytning*, mente Folk, hun kunde da ogsaa gaa oppe paa Rygningen af Huset, hvor andre ikke kunde gaa. Men en Aften løb hun bort, og til Trods for alle Eftersøgninger var hun ingen Steder at finde, hvad Folk forklarede paa den Maade, at Troldtøjet havde taget hende. Men efter Daaben var Forbytningen umulig; da havde Troldtøjet ingen Magt. Til Daaben havde Barnet en særlig Dragt paa, som kaldtes *Kristentøj* og ofte var Arvegods. Før Paaklædningen blev Barnet ført over Ild, og i dets Tøj blev der indsat Staal, en Mønt og et Blad af Luthers Katekismus. Den Kone, som bar Barnet — det var aldrig Moderen — kaldtes *Staakonen*. Hun og hendes Mand kørte til Kirke med den lille, og nogle blev bedt om at møde i Kirken som Faddere, men egentlig Gilde var der ikke før ved Konens Kirkegang, som fandt Sted o. 6 Uger efter Daaben, og i den Tid maatte hun ikke gaa over en Vej eller komme i fremmede Huse. Forud for Kirkegangsgildet skulde man have talt med Præsten, og Lavet skulde indbydes. Til Barselgilde blev der altid indbudt af en Kone, ofte Husmandens Kone, eller en ung Pige, og Indbydelsen havde følgende Form: »Jeg skulde hilse fra N. N. og hans Kone, om I vilde komme til Kirke paa Søndag og ofre med Kirkegangskonen, derpaa følge med hjem og *rutte Gilde*, baade unge og gamle og Tjenestefolk, og saa medtage Knive og Skeer og de bedste Klæder«.

Forud for Gildet sendte de indbudte Mælk og Smør til Gildesgaarden. Mælken blev bragt i Kobberkedler, Smørret var anbragt paa *Smørbrikker* af Glas eller Porcelæn og var ofte sat op paa kunstfærdig Vis. Den nærmeste Familie bragte undertiden baade Brød, Flæsk og Øl. De, der bragte Mælk og Smør, blev beværtede med Sigtebrød, Smør, Flæsk, Ost, og i senere Tider tillige med Kaffe med brunt Sukker til.

Naar Konen var kommet til Kirken, tog hun Plads i højre

Side af Vaabenhuset. Naar Menigheden begyndte paa Indgangssalmen, gik Præsten ud i Vaabenhuset og holdt en Tale til Barselkonen, hvilket kaldtes *at lede hende ind.* Konen gik nu med sit Følge ind i Kirken og lagde en Skilling i Kirkebøssen. Naar Prædiken var forbi, og Degnen havde begyndt paa Salmen »Nu skal ej Synden mere«, gik Konen op og ofrede.

Bagefter samledes man i Gildesgaarden eller Huset, og i Forstuen fik man et Stykke Sigtebrød og en Skænk, Mændene blev budt et Glas Brændevin og Kvinderne et Glas *Ekstrakt,* som blev købt hos Købmændene og sagdes at være tilberedt af Dryppet fra Brændevinstønderne og Bundfaldet i Sukkerfustagerne.

Nu skulde Gæsterne til Bords, og det var et Arbejde, der krævede den største Hensyntagen til alle Sider. Hæderspladsen var for Bordenden i Dagligstuen, og den tilkom som tidligere nævnt Sognefogden, men Jens Nielsen brød sig nu ikke om det, men overlod Pladsen til Degnen og gik selv op i Storstuen, hvor Mændene spiste og hvor Rangforordningen ikke blev saa nøje iagttaget. I Dagligstuen sad altsaa Konerne, og de skulde nok lægge Mærke til, hvad Plads de fik. Ikke mindre skarpt var deres Blik for, hvor deres Smørbrikker var anbragt. Smørbrikkerne blev i begge Stuer anbragt efter Giverens Rang — den fuldkomne Lighed besad man jo dog ikke — og det var svært at komme om ved. Adskillige Uvenskaber opstod paa Grund af disse Smørbrikkers Anbringelse paa Gildesbordene.

Maden var ens ved alle Gilder og bestod af Klipfisk med hjemmemalet Sennep til og Risengrød, der delvis var kogt i Fløde. Gafler var der ikke paa Bordet og kun Knive til Kvinderne. Det kunde dog hænde, at *de fornemmede*, Degnen og Jordemoderen, fik en Gaffel hver. Mændene tog deres Foldeknive, hvormed de smurte et Stykke Smørrebrød, tog saa et Stykke Fisk med Fingrene, dyppede det i Sennepskoppen og bed af det. Ja, saa sent kom Gafler i Brug, at Lars Larsen først sidst i Halvtredserne fik et saadant Instrument i sin Haand. Grøden spiste man af Lerfade, og man var en fem—seks

om hvert. Til Fisken blev der drukket megen Brændevin, man drak af store Glas, som gik rundt, ja, selv oven paa Grøden tog man sig en Slurk, hvad der kaldtes en *Grødtrykker*. Under Spisningen var der Musik af en eller to Spillemænd, som man betalte ved at lægge Spillemandsskillinger, i Almindelighed Enesteskillinger, stundom dog en Firskilling paa en Tallerken, der gik rundt. Naar man havde rejst sig fra Bordet, gav man hinanden Haand og sagde »Tak for Mad«. Der blev ogsaa svaret »Tak for Mad«, og glemte man at sige Tak for Mad til noget af Selskabet, blev det optaget som en Fornærmelse. Efter at Bordene nu var ryddet ud af Storstuen, begyndte Dansen. I Dagligstuen spillede man Kort og drak Brændevin til, men naar der var gaaet et Par Timers Tid, drak man Kaffe. Denne blev skænket af de to fornemste Koner i Selskabet — i Reglen Skolemadammen og Jordemoderen, hvis hun var til Stede. Den ene skænkede Kaffe af en stor blank Kobberkedel, og den anden kom Fløde i. Paa Bordet var der Skaale med brunt Sukker, Kandis, i, og det havde Kokkekonerne i Forvejen parteret ved Hjælp af deres gode Tænder. Sukkertang kendte man ikke dengang. Nu tog enhver *en Sukkerstumpe*, og var den lovlig stor, bed han den over og lagde Resten tilbage i Skaalen. Efter at Dans og Kortspil atter var begyndt og havde varet til ud paa Aftenen, fik man skaaret Smørrebrød og dertil Brændevin og Øl. De, der havde langt hjem, fik gerne opvarmet Klipfisk til Smørrebrødet.

Det egentlige Barselgilde varede kun een Dag, men Dagen efter var dog Naboer og Slægtninge samlet i Gildesgaarden, og hvad de ikke fik fortæret af Levninger fra den foregaaende Dag, blev givet væk til Kokkekonerne og Fattigfolk.

1848 betegner paa Barselgildernes som paa andre Omraader et Skel. Troen paa Troldtøj havde længe været vaklende, nu faldt den helt, og dette medførte den Forandring, at Barnedaab og Kirkegangsgilde blev slaaet sammen, og det fandt gerne Sted en seks Ugers Tid efter Barnets Fødsel. —

Den næste store Milepæl i Menneskets Liv var *Brylluppet*. Forlovelser som nu kendte man ikke til i de Tider. Opdagede

man, at en Karl havde et godt Øje til en Pige, maatte han naturligvis døje en Del Stiklerier i den Anledning, derfor var det stort, om man kunde dreje de mange Iagttagere en Knap ved baade at forelske sig og forlove sig, uden at nogen vidste det mindste derom. Kunde man holde det hele hemmeligt, indtil man gik til Præsten for at faa lyst, var det ligefrem storartet, men det var meget vanskeligt. Naar der var lyst de lovbefalede tre Gange, blev Brylluppet holdt den følgende Fredag, i Almindelighed i Brudens Hjem, og det var altid en Mand, der bød til Bryllup, hvilket foregik paa følgende Maade. Saasnart Bydemanden var kommet inden for Stuedøren, tog han sin Hue af, og uden at hilse afleverede han følgende Remse: »Jeg har en flittig Hilsen fra den og den til Fader og Moder, Sønner og Døtre, om I vil møde paa deres Bopæl den og den Dag Kl. 10, spise Frokost, følge med i Kirke, høre paa deres Brudevielse og ofre med Bruden, følge med hjem igen, spise til Middag og drikke Kaffe og siden være deres Gæster, saa godt som Huset formaar, saa vil de tjene jer ved en lignende Lejlighed«. Brylluppерne var de største og pragtfuldeste af alle Gilder. Der var altid et stort Vogntog — *kørende Stads* — undertiden 30—40 Vogne og lige saa mange unge Karle, der red paa smukke og raske Heste. Bryllupstoget var ordnet paa den Maade, at først kom der *to Forridere,* saa Vognen med de to Brudepiger, der havde det festlige *Flettetøj* paa Hovedet ligesom Bruden. Saa kom Brudens Vogn, og hos Bruden, der som de andre Kvinder havde en Hvergarnskjole paa, sad der en Kone af Familien, dernæst *Brudmandens* Vogn, og hos Brudmanden, der havde en langskødet Vadmelsfrakke paa og høj Hat paa Hovedet, sad der ogsaa en Mand, mens *to Brudekarle* red ved Siden af Vognen. Paa den næste Vogn sad Spillemændene, og derefter kom de andre Vogne, uden at der var nogen egentlig Rangforordning, dog holdt de tarveligere Køretøjer sig i Almindelighed bagerst. Man kørte gerne ind i Præstegaarden og gik saa derfra med Musik i Spidsen op til Kirkegaarden, hvor Spillemændene gjorde Holdt, mens det øvrige Bryllupstog gik videre under Kirkeklokker-

nes Kimen. Denne Vandring hen over Kirkegaarden kunde imidlertid være pinlig nok, hvis Brud eller Brudgom havde faaet en Plet paa deres gode Navn og Rygte, eller en af deres Forældre f. Eks. havde rapset lidt. Engang var der strøet Malt paa Gangen op til Kirken, i et andet Tilfælde var der sat et Par Stykker Brænde ved Indgangen, en Gang var der hængt en Hue op i et Træ, og ved et andet Bryllup hang der en Dukke — altsammen Hentydninger til tidligere Forseelser. Det har jo iøvrigt ikke været en hel ringe Portion Ondskab, de Mennesker har besiddet, som paa den Maade søgte at ødelægge et Par unge Menneskers Bryllupsglæde.

Efter Vielsen gik man tilbage til Præstegaarden i samme Orden, og naar man var kommet i Vognene og var paa Hjemturen, mødte man Forriderne, der kom sprængende med en Flaske Drikkevarer, som de havde hentet i Bryllupsgaarden, og som de nu stak ind i Vognen til Brudeparret. Paa Hjemvejen red Riderne gerne Væddeløb. De bedste Heste i Vejby Sogn var unge Lars Pedersens i Mønge og Jørgen Larsens i Unnerup, og naar en Karl havde faaet Ridehest derfra, fik han gerne Ordre til ikke at lade nogen ride omkring sig. Disse raske Heste var af *Glarborgracen*, en Afdeling af det gamle Frederiksborg Stutteri, der var opstaldet paa Glarborg, en Gaard i Grib Skov, der ikke eksisterer mere.

Naar Brudetoget var paa Hjemturen, blev der undertiden affyret Skud til Ære for Brudeparret. Saa gjaldt det for Kuskene at passe paa Hestene.

Naar Brudetoget naaede Gildegaarden, blev Gæsterne modtaget og bespist paa samme Maade som ved Barselgildet. Brudeparret sad for Bordenden, og Forældrene vartede op, alt mens Musikken spillede.

Efter Bordet begyndte Dansen, først dansedes der tre *Brudestykker*, nemlig en Tretur, en Kontraseire og en Vals, og i den deltog kun Brudeparret, Brudepigerne og Brudekarlene, men naar de tre Danse var endt, holdt Brudmanden en lille Tale, hvori han bød Gæsterne more sig, som de kunde bedst, og det lod de sig ikke sige to Gange. Dansene var Tretur,

Firtur med Vals samt Kontraseire, desuden Runddansene Vals, Skotsk og Hamborg, der svarer til vor Galop og Polka. Man glemte dog ikke Brændevinen over Dansen. Næsten for hver Dans gik Glasset og bagefter Ølkanden rundt.

Der var gerne to Dages Gilde og stundom lidt den tredie med.

Den tredie Hovedbegivenhed i Menneskets Liv var den, der indtraf, naar det havde naaet Vejs Ende: Døden. Naar det nu og da hændte, at Dødskampen var særlig haard og langvarig, var det Skik at vende de Par Ryggetræer, der laa nærmest ved Skorstenen Det skulde kunne hjælpe.

Efter at Døden var indtraadt, skulde Liget klædes, det vil sige iføres det Linned, som enhver havde liggende fra sin Konfirmationsalder. Efter at Liget var klædt, hvad der altid blev foretaget af Kvinder, blev det lagt paa et Bord i Øverstestuen, hvorpaa der var bredt et Par Knipper Langhalm. Under Hagen lagde man en Salmebog, paa Brystet tre Halmkors og paa Maven en Saks. Naar saa Huggeren havde faaet Kisten færdig, blev Liget lagt deri med Salmebog, Halmkors og Saks paa samme Plads som hidtil, og man bandt Storetæerne sammen paa Liget for at hindre den afdøde i at gaa igen.

Til Begravelsesgildet blev der altid bedt af en Mand, og de indbudte bragte Smør og Mælk ligesom ved Barselgilde og Bryllup. Paa Begravelsesdagen samledes de indbudte i Dagligstuen, hvor de blev godt beværtet med kogt Flæsk, Smør og Ost samt Sigtebrød, Brændevin og Øl, men der var hverken Knive eller Gafler paa Bordet, man brugte sin Lommekniv, og Maden anbragte man paa en Trætallerken. Efter Spisningen samledes man omkring Kisten, hvor der blev sunget en Salme. Det var ikke altid, at Skolelæreren var til Stede, men saa sang en af de andre for. Efter Salmesangen blev Laaget lagt paa og Kisten *pindet til*, d. v. s. Laaget blev slaaet fast med Træpinde. Liget blev i Lars Larsens Ungdomsaar altid baaret til Kirken, og naar der var langt, kunde det jo være strengt nok. Samtidig med at Liget blev baaret ud af Gaarden, skulde Bistaderne sættes ned paa Jorden og en Spand Vand stiltiende slaas efter Følget. Denne Skik holdt sig længe, selv saa sent

som o. 1870 var Lars Larsen med i et Ligfølge, der fik en Spand Vand om Benene. Disse Ting blev foretaget for at hindre den døde i at gaa igen. Hvis dette alligevel fandt Sted, fik man en klog Kone til at saa Hørfrø paa Graven. Det skulde nok hjælpe.

Naar Ligfølget ankom til Kirkegaarden, blev det modtaget af Klokkeringning og af Læreren, der gik foran og sang: »Hvo ved, hvor nær mig er min Ende«. Det var en fast Sædvane, at man gik om Kirkens østre Ende og ind i Kirken, hvor Kisten blev sat paa to Skamler foran Alteret. Præsten holdt derpaa enten *en Ligprædiken* fra Prædikestolen eller *en Ligtale* foran Kisten. En Ligtale var mindre anset end en Ligprædiken, og den maatte gerne de fattige nøjes med. Om Betalingen kunde der enkelte Gange opstaa Meningsforskel. Fra Blidstrup fortælles der, at da en Husmand skulde have sin Hustru begravet, spurgte han Præsten, hvad han skulde have for en Tale. Præsten svarede, at det almindelige var fire Rigsdaler, men dertil bemærkede Husmanden, at han havde ikke godt Raad til at give mere end tre, om Præsten ikke kunde nøjes med det. »Jo, saamænd kan jeg saa, lille Niels«, svarede Præsten, »men saa bliver Talen saa meget kortere«.

Naar der skulde holdes Ligprædiken, affattede Skolelæreren som nævnt en Slags Biografi — *Testamente* — over den afdøde, og den oplæste Præsten fra Prædikestolen. Papiret blev senere overgivet til en af den afdødes nærmeste. En lignende Skik findes i Sverrig den Dag i Dag, og at det i alt Fald har haft en meget stor Betydning derovre at faa smukke *Personalier* læst op over den afdøde, vidner Selma Lagerløfs Fortælling »Gudsfreden« om.

Efter at Jordpaakastelsen havde fundet Sted, blev Graven tilkastet af Mænd i Følget og Kransene lagt oven paa Graven. Der var Klokkeringning og Sang hele Tiden, mens Graven fyldtes. Lærer Jensen i Vejby havde altid nogle Drenge med til at hjælpe sig at synge, og Lars Larsen var i sin Skoletid med til at synge ved mange Ligfærd. Hele Følget fulgte med tilbage til Hjemmet, hvor Rangforordningen ved Bordet og Ma-

den var det samme som ved Barnedaab og Bryllupper. Efter Spisningen drak man Kaffe, spillede Kort og drak Brændevin til, og det var ikke i smaa Maader. Dans var der ikke, men det kunde hænde, der blev Slagsmaal. Da en Parcellist, der havde Familie i Stokkerup, blev begravet, yppede Stokkerupperne Klammeri med Vejbyerne, men disse havde i deres Midte en bomstærk Hjulmand, og han overvandt Stokkerupperne fuldstændig. Man lægger atter her Mærke til, at det ikke var Vejbyerne indbyrdes, der sloges, nej, det var Folk fra to Sogne, der tog Tag. Maaske var det her som saa ofte gammelt Nag, der slog ud.

En anden Begivenhed, der er ligesaa fjærn fra Nutidens Skik og Brug, var denne, at naar en Kone havde mistet sin Mand, blev der nu og da friet til hende paa Begravelsesdagen. Det var gerne en anden Kone, som fremførte Frieriet for sin Søn eller Broder, og det gjaldt om at komme først, saa Enken ikke allerede havde lovet sig bort. — At holde Begravelsesgilde kaldte man *at rutte Begravelse* eller *Artid*, som det ogsaa benævntes.

En særlig Begravelse fik Selvmordere. De jordedes i Stilhed. Saaledes var Lars Larsens Fader engang med til at begrave en Nabo, der havde taget Livet af sig. Der var kun otte Mand til at bære ham til Graven, og de to var hans Sønner. Det var efter Solnedgang, de gik til Kirkegaarden med Liget, som blev løftet over den nordre Mur og sænket i Graven, hvorefter den ene af Sønnerne kastede de tre Skuffer Jord paa Kisten, men uden at sige noget. Senere saa Lars Larsen, at der var strøet Hørfrø paa Graven.

Man gjorde meget for at pynte og frede Gravene, og der var en Tid, hvor man anbragte *Ligtavler* af Træ med *prentede* (malede) Indskrifter paa Gravene. I Vejby Sogn var det Huggerne, der lavede disse Tavler, og Skrædderne, der malede dem. Af disse Inskriptioner, der ofte var lange og enten bestod af Salmevers eller hjemmelavede Rimerier, har man en Prøve i følgende Vers, der stod som Indskrift paa Tavlen over Lars Larsens Farbroder:

»Han her i Verden gik mange Lidelser igennem,
han led og stred med Taalmodighed.
Nu har han Sejr vundet
og Ro i Graven fundet.
Han gik til Gud, til Evighedens Glæde,
men aldrig dør hans Minde af vort Bryst,
og tit med Vemod til hans Grav vi træde,
thi Gensynshaabet skænker Hjertet Trøst.
Hvil trygt du elskelige Døde,
Guds Engle værne om din Ro,
vi hisset dig en Gang skal møde
i Aandens lyse Himmelbo.

FRED MED DIT STØV
INDSAT AF HANS EFTERLEVENDE OG SØRGENDE
ENKE MARGRETHE NIELS DATTER«.
(Datoen.)

Dette Vers var baade digtet og malet af Hans Skrædder. Skrædderne plejede i det hele selv at digte Gravversene, men senere kom der en lidt mere moderne Snedker til Tisvilde. Han hed Ole og var Søn af Klude-Per, hvorfor han blev kaldt Klude-Ole. Han lavede de fineste Tavler og prentede ganske udmærket, men han satte gerne et eller andet stemningsfuldt og ikke for langt Salmevers paa Ligtavlen.

»Fred med dit Støv« stod der paa alle Ligtavler, og det betegnede vel nok et Ønske om, at den afdøde ikke skulde gaa igen.

XI.

DE TRE HØJTIDER

Forud for *Julen* gik der store Forberedelser. Ingen Tid paa Aaret spiste man saa megen og saa god Mad som i Juletiden. Juletravlheden, som gerne begyndte en Uges Tid før Jul, omfattede Bagning, som er omtalt S. 47, og Ølbrygning. Der blev ved den Lejlighed brygget bedre Øl end sædvanligt, man brugte gerne ½ Td. Malt til Julebrygget. Maltet blev malet paa Haandkværnen, som Karlen og Pigen hjalp hinanden at trække. Endelig var der jo ogsaa Rengøring, som skulde overstaas. Alt fik det dog en Ende, og den længe ventede

Julehøjtid var inde. — Naar man Juleaften havde faaet *skøttet af* — hvad der betød at fodre og vande Kvæget til Aften, vaske og børste sig — og man kom ind i Stuen, skete det med følgende Hilsen, som iøvrigt ogsaa brugtes senere i Juletiden: »Glædelig Jul, Helsen og Sundhed og alt, hvad som kært er«. Glemte man det, skulde man have af *Mangleholtet*, som den runde Stok kaldtes, hvorom man i gamle Dage viklede Vasketøjet for at *mangle* (rulle) det paa Bordet med *Manglefjælen*. Saa snart man var kommet ind ad Døren og havde ønsket glædelig Jul, blev man trakteret med Brændevin og Æbleskiver.

Der blev nu bredt en skinnende hvid Dug paa Bordet, og denne Dug var af Bygkornstøj. Efter at der var sat Træbrikker paa Bordet, store Stabler Sigtebrød og Smørbrikker, kom endelig Klipfisken, der laa paa et Fad med Skindet opad, overhældt med en meget velsmagende brun Sovs og pyntet med Korender, endelig var der en Sennepskop for hver fire—fem Personer. Husbonden satte sig nu for Bordenden, idet han sagde: »Kommer nu hid til Bordet, Folk«, og under lydløs Stilhed fremsagde han følgende Bordbøn:

»I Jesu Navn gaa vi til Bord
at æde og drikke paa dit Ord,
dig Gud til Ære, os til Gavn,
saa faa vi Mad i Jesu Navn«.

Klipfisken betragtedes som en ren Herreret, og den hjemmemalede Sennep bidrog vist meget til Velsmagen. Til Klipfisken gik Brændevinen rundt adskillige Gange, og enhver fik, hvad han kunde drikke. Den næste Ret var Risengrøden. Grødfadene var omhyggeligt pyntede med Rosiner og med et Smørhul i Midten af Form som et Kors. Enhver havde sin egen Ske, og man gav sig god Tid til at spise.

Juleaften fik Lænkehunden Lov til at komme ind i Stuen, og alle Husets Folk skulde give den hver sin Bid Mad, men skete det, at Hunden løb til Døren med en Bid, troede man, at den, der havde givet Hunden sidst, skulde dø inden

Aarets Udgang. — Efter at man havde spist, hvad man kunde, fremsagde Manden atter en Bordbøn:

»I Jesu Navn saa har vi ædt,
af Øl og Mad saa er vi mæt.
Nu Tak til Gud Fader og Guds Søn
Og til Gud den Helligaand. Amen.«

Naar man derpaa havde rejst sig fra Bordet, gav man hinanden Haanden og sagde »Tak for Mad«, og Svaret var det samme. Man sagde Tak for Mad til alle, ogsaa Husbonden til Tjenestedrengen.

Kvinderne tog nu af Bordet, man sang et Par Salmer, og Juleevangeliet blev læst højt. Derefter kom den muntre Del af Aftenen, idet man fik Kortene frem og begyndte at spille Brus om Pebernødder og Æbleskiver, som «vor Mo'er« havde forsynet enhver med. Det kunde lyde lidt underligt, at man oven paa den Andagt, der havde været holdt, og som var baaret af Liv og Tro, midt i det gemytlige Kortspil bandede, snart sagt til hvert andet Ord, og det var ikke smaa Eder, man tog i Munden. Forklaringen er vel delvis nok den, at det var saa almindeligt at bande, at man ikke længer selv kunde høre det. Drenge maatte dog ikke bande, før de var konfirmeret.

Mens Stuen ellers om Vinteraftenerne oplystes af en Tranlampe, brugte man i Juletiden hjemmestøbte Tællelys — *Spedelys* — med Væge af Blaargarnstraade. De knitrede og sprudede, naar de brændte, og skulde stadig pudses, hvad de i Reglen blev med Fingrene, stundom havde man dog Lysesaks. Juleaften brugte man gerne hjemmestøbte Formlys, og man maatte endelig passe paa ikke at slukke Lyset eller tage det af Bordet Juleaften, thi det betød Ulykke. Ligeledes maatte man ikke spinde, vinde Garn eller male paa Kværnen i Julen. En anden Form for Overtro havde man deri, at man klappede Asken sammen i Bilæggerovnen Juleaften. Havde der da dannet sig Figurer deri Julemorgen, kunde man tage Varsler deraf. — Der blev drukket megen Brændevin Juleaften, op

imod en Flaske for hver voksen Mand, men Lars Larsen mindes ikke, at nogen var beruset. I det hele fejler det næppe, at Brændevinen dengang var af en mindre kraftig Kvalitet end Nutidens. Midt paa Aftenen fik man Kaffe, den blev skænket op i store Spølkummer, Husmoderen kom Puddersukker i, og de spiste saa Æbleskiver til. Om andet Bagværk var der ikke Tale. Pebernødderne blev ogsaa brugt til at lege med, idet man tog nogle i Haanden og spurgte: »Nødder i Hænde, gæt, hvor mange!« Blev der saa gættet rigtigt, havde vedkommende vundet Nødderne.

Allerede ved Nitiden brød man op, og idet man sagde Godnat og glædelig Jul, fremsagde Husmoderen følgende Vers, som alle gentog:

»Lad os nu ej vor Madkurv hen
bag Laas og Lukke sætte,
før end en hungrig Jesu Ven
en Smule faar af dette«.

Det har ikke fejlet, at denne Afslutning paa Juleaften greb de tilstedeværende stærkt, netop fordi de vidste, at Verset ikke var et Mundsvejr. Der blev givet meget bort i de Tider, ikke mindst fra Jens Nielsens Gaard i Vejby, hvorfra denne Skildring stammer.

Julemorgen ringede Kirkeklokkerne, og Juledag var der meget stor Kirkegang. Den store Vejby Kirke var helt fyldt, men det var jo ogsaa Offerdag. Præsten sendte trykte Offersedler omkring, hvorpaa der stod *Højtidsoffer til Præsten i Vejby fra* — og saa var Navnet skrevet til. Degnen skrev selv sine Sedler. Offerpengene blev saa lagt i Sedlerne, og der blev bundet en Sytraad om. Det var almindeligt, at større Gaardmænd ofrede tre Mark (en Krone), de mindre Gaardmænd to Mark, Husmændene en Mark og Tjenestefolkene otte Skilling. Naar den egentlige Gudstjeneste var til Ende, begyndte Ofringen, og Degnene istemte med kraftig Røst Salmen »Med høj og festlig Jubelklang«. Præsten stod foran Alteret med Messehagel paa. Først kom Mandfolkene, Mænd, Karle

og Drenge, og gik til Venstre bag om Alteret og lagde saa Præstens Offer paa Alterets højre Side, hvorefter de gik forbi Degnestolen — *Bagstolen* — og lagde Degnenes Offer der. Degnene stod med Salmebogen i Haanden, og det var dem paabudt at se i Bogen — selv om de ogsaa kunde Salmen udenad. Ligeledes var det dem paabudt altid at have Salmebogen i Haanden, naar de læste Indgangsbønnen i Kordøren.

Der blev aldrig holdt Bryllupper i Julen og meget sjælden Barnedaab eller Barselgilder. Anden eller tredie Juledag var der gerne Ungdomsbal, men ellers var Julen særlig Hjemmenes Højtid, man kom sammen med ens Slægtninge, man underholdt sig ved at læse — en religiøs Roman, *Jesu Barndomsbog*, var især en yndet Læsning — man sang ogsaa noget, men navnlig spillede man Kort og drak Brændevin, alt mens man bakkede paa Piben. Juleaften, Nytaarsaften og Helligtrekongers-Aften blev kaldt de tre *bøvede* — bugede eller tykke — Aftener. Spisningen og Skikkene var ens. Dog sang man Nytaarsaften altid Salmen »Til Ende Aaret haster«, og Nytaarsdag var der atter stor Kirkegang. Denne Gang skulde man ikke ofre, men — hvad der var langt bedre — man fik en hel Pose Nyt, idet det den Dag blev bekendtgjort, hvor mange der var født og døde i det gamle Aar, og hvem der skulde være Oldermænd, Vandsynsmænd, Snefogder og Brandfogder i det nye Aar.

Det var dog ikke alene de tre bøvede Aftener, man levede højt, nej det hørte hele Juletiden til. Bordet stod gerne dækket hele Dagen, og enhver fremmed, der kom i Gaarden, ogsaa de, der besøgte Tjenestefolkene, skulde ind og have noget at spise. Man skar sig et Stykke Flæsk af Sulestykket paa Fadet, det tog man saa i den ene Haand og et Stykke bart Brød i den anden. At spise Smør paa Brødet til Flæsk gik ikke an, det blev kaldt *at døje ondt.* Ved Familieselskaber fik man Kaffe med Æbleskiver, naar man kom, og lidt senere Aftensmad, der først og fremmest bestod af et vældigt Fad Sul, kogt Flæsk, saltet Faarekød, Rullepølse, Hakkepølse (Medisterpølse), stundom tillige et Fad Pressesylte, og Smør, Ost

og Sigtebrød. Man gav sig god Tid med at spise, idet man ofte opmuntrede hverandre ved at gentage Sætningen »*Man kan æde meget, bare man gi'er sig Stunder*«. Denne Leveregel kendes iøvrigt den Dag i Dag her i Nordsjælland.

Efter Maaltidet fik man Punch, som var lavet af Ekstrakt, og serveredes i en Terrin eller Bolle og østes op i Glas af Størrelse som vore Ølglas. Saavel Bolle som Puncheske og Glas anvendtes kun til dette Brug og stod ellers til Stads paa Dragkisten. Til Punch hører Sang, og den savnedes heller ikke. Husfaderen eller en stedlig Syngemester sang for. Der var navnlig en Mand i Vejby, der hed Jens Christiansen, som med megen Stemning sang den til Lejligheden særlig passende »Mit fulde Glas og Sangens raske Toner« og desuden »Mener du, at den har Lykken fat« samt »Ved Vintertid, naar Skoven staar«. Disse Viser var kendt af alle og blev sunget til Punchebollen alle Vegne, ligesom Julesalmerne ogsaa var ens i de forskellige Hjem.

Men den muntre Tid fik jo Ende. Højtiden varede »til Knud jager Julen ud«, og Dagen efter Helligtrekonger snurrede Rok, Haspe og Garnvinde atter lystigt. Lysene forsvandt og gav Plads for Tranlampen, og Hverdagskosten afløste Højtidens bedre Levemaade.

Til den første Helligdag i *Paasken,* Skærtorsdag, knyttede der sig mere Overtro end til nogen anden Tid i hele Aaret. Aftenen før Skærtorsdag skulde nemlig alle Heksene til Bloksbjerg, og naar der saadan kom Uro i de onde Væseners Lejr, var det ikke sært, at de blev farligere end ellers. Man maatte derfor tage sine Forholdsregler, og det forsømte man heller ikke. Man satte Staal i alle Døre og i Hjørnerne paa Rugmarken, alle gamle malede og tjærede Kors over Døre i Stalde og Lader blev malede op, og man gjorde Kors i Sædbunker, Smørkrukker, Dejgtrug osv. Bagerovnstøjet, Kost, Rage og Gresle, blev omhyggelig gemt, at Heksene ikke skulde faa fat paa det og benytte det til at ride til Bloksbjerg paa. — Man maatte ikke spinde Aftenen før Skærtorsdag. En Kone, der havde gjort det, havde faaet en vissen Haand. Troen paa disse

Ting var almindelig og blev tilmed nu og da bestyrket af Præsterne. Skærtorsdag skulde man altid have ni Slags Kaal til Middag, og hertil brugte man foruden almindelig Kaal Nældeblade og forøvrigt alle Slags Grønt, der fandtes paa denne Aarstid. Langfredag Morgen havde man en Skik, der stod i en besynderlig Modsætning til den alvorlige Stemning, der ellers herskede paa denne Dag. Det var nemlig Sædvane, at man piskede hinanden med Ris i Sengen, hvad der kaldtes at give *Langfredagsskrænne*. Det gjaldt derfor om at komme tidlig op og faa Tøjet paa i en Fart. Denne Skik medførte en Del Løjer mellem Karle og Piger, for Resten ogsaa mellem Mænd og Koner. Dagen opfattedes ellers som en meget alvorlig Dag, hvad der navnlig kom frem ved Husandagten, hvor man brugte Kingos gribende Paaskesalmer, mens man i Kirken kun benyttede den tørre evangelisk-kristelige Salmebog. Naar Husfaderen Langfredag satte sig for Bordenden og efter at have læst Lidelseshistorien med kraftig Røst istemmede »Søde Synd, du Vellyst-Engel«, »Sover I, hvor kan I sove« eller »Bryder frem i hule Sukke«, blev de alle grebne af en dyb Alvor. Da alle disse Salmer var til samme Melodi, nemlig »Jesus, dine dybe Vunder«, var det let at synge med. Undertiden sang de ogsaa Paaskesalmen »Som den gyldne Sol frembryder«, og disse Salmer gjorde et saa stærkt Indtryk paa Lars Larsens Barnesind, at han endnu som gammel ser paa Kingos Salmer med særlig Forkærlighed.

Paaskedag var som Juledag Offerdag, og paa samme Maade som i Julen og til de selvsamme Toner af »Med høj og festlig Jubelklang« foregik Ofringen.

Man levede ikke nær saa godt i Paasken som i Julen. Der vankede hverken Sigtebrød, Risengrød, Æbleskiver eller Klipfisk, hvorfor man ogsaa anvendte Talemaaden: *den fede Jul, den magre Paaske og den sultne Pinsedag*. En særlig Ret ejede dog Paasken i *Paaskeæggene*. Det var Paaskelørdag, at »vor Mo'er« kogte en hel Del Æg. De blev haardkogte og farvede sorte, røde, gule osv. Ethvert Medlem af Husstanden fik saa et vist Antal Æg, som man maatte gøre med, hvad man vilde.

At forære et Paaskeæg bort til en god Ven var ikke ualmindeligt, det finder iøvrigt Sted den Dag i Dag. Paaskedag maatte man ikke spise Paaskeæg; gjorde man det, stødte man Anklerne i Stykker. Til Gengæld spiste man saa mange flere anden Paaskedag. Da var der ingen Fare ved det.

Der var ikke meget Kortspil i Paasken, Vaaren var i Luften, man talte om Vejret og Jordens Tjenlighed og gik en Tur i Marken. Et Spil havde man dog i Paasken, det var at *trænte*. Det bestod deri, at man anbragte en fire, fem Æg paa Rad i nogle smaa Dynger Sand paa Gulvet, og saa trillede man efter dem med et lille Garnnøgle eller en almindelig stoppet Bold. Ramte man saa et Æg, var det vundet. Det hændte, at et Æg gik i Stykker under den Behandling, men da det var haardkogt, var det jo ikke derfor ødelagt. Naar man indbød fremmede i Paasken, bad man dem »komme og trænte Paaskeæg«, og det var ikke blot Børn og unge, der morede sig over det, men gamle med.

Skikken med at fremstille farvede Paaskeæg er som ovenfor nævnt ikke uddød her i Nordsjælland endnu. Dr. H. T. Manicus har fornylig*) givet en Skildring af denne Skik, saadan som den formede sig i Hammersholdt og Omegn i tidligere Tid. Til Farvningen anvendte man, fortæller han, Rødløg og Charlotter, Kaffe, Rødbedesaft eller Blaabærsaft. Desuden havde man dengang en ejendommelig og smuk Farve, som man kaldte *Persiko*, den var rødlig-lilla og meget smuk. Unge Piger og Drenge forærede hinanden et Paaskeæg, man legede at trille Paaskeæg, hvilket kunde foregaa paa forskellig Maade, som oftest var det Paaskedag, at Drenge og Piger mødtes paa en Plæne eller en Høj, hver havde nogle Paaskeæg med, som de trillede og kastede med, indtil Skallen gik itu, hvorefter de spiste Æggene. Paaskeæggene spistes ogsaa til Frokost og til Aften, og naar der kom fremmede, blev der sat et Fad Paaskeæg paa Bordet, og Fadet var pyntet med Vintergækker, Dorthealiljer, gul Krokus eller andre af Foraarets

*) I Artiklen *Ved Paasketid i Nordsjælland* i *Nordsjællands Venstreblad* for 30. Marts 1918.

tidligste Blomster. Var Paaskeæggene ikke farvede, blev de ikke ansete for virkelig hellige Æg. Et ufarvet Æg hvilede der ingen heldig Skæbne over, det blev lettere fordærvet, og i dets Indre kunde der stundom findes en lille Snogeunge, hvad man aldrig fandt i et farvet Æg. Det var mest almindeligt at farve Æggene røde, og et Fad røde Æg var et meget smukt Syn.

Saa vidt Dr. Manicus.

Den tredie Højtid *Pinsen* var den mindst højtidelige. Pinsen savnede det højtidelige hjemlige Præg, som Julen og Paasken havde. Levemaaden adskilte sig ikke fra det sædvanlige, man fik ikke engang et Stykke Sigtebrød, hvorfor det jo ogsaa hed *den sultne Pinsedag*. Man gik i Kirke Pinsedag og bragte Præst og Degn sit Offer som Juledag og Paaskedag, men Offeret var nok gerne lidt knappere i Pinsen. Ogsaa dette er vel nok et Udtryk for, at man ikke satte Pinsen saa højt som de to andre Højtider.

Pinse var en Friluftsfest. Det var ved Pinsetid, man »red Sommer i By« og bagefter samledes til Pinsegilde. Men derom er der talt tidligere.

XII.

LÆGEKUNST OG OVERTRO

Om dette Emne er der lejlighedsvis talt i det foregaaende, men der er adskilligt mere at berette.

Der var blevet ansat en Jordemoder i Ørby, og hende benyttede man, men tidligere havde man klaret sig uden. Lars Larsens Fader var den yngste af otte Søskende, og ved deres Fødsel havde der aldrig været Jordemoder til Stede. En afgjort Mistillid havde man til Lægerne, hvad man har et særlig talende Eksempel paa i følgende Træk. En Kone skulde føde et Barn, men Fødselen var vanskelig og Jordemoderen raadvild. Manden vilde derfor hente Lægen, men da greb Svigermoderen ind og lovede højt og dyrt, at saa længe hendes Øjne var aabne, skulde der ingen Doktor komme der i Gaar-

den; før skulde baade Moder og Barn sove sammen i Graven. Hun fik sin Vilje, og det endte iøvrigt med, at Fødselen forløb uden Tab af Liv.

Men der var to kloge Mænd og tre kloge Koner i Vejby, dem havde man anderledes Tiltro til. De troede selv paa deres Kunst, de strøg den syge og læste noget Latin, de ikke selv forstod, men de endte altid med Ordene: I Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn. Desuden støbte de Bly, det var Kirkebly, som de fik af Klokkeren, og som de saa smeltede og dryppede i en Skaal Vand, der skulde staa over den syge. Derved kunde de se, hvem der var Skyld i Sygdommen.

En meget udbredt Sygdom var *Koldfeber*, den var i Halvtredserne en hel Plage. Man maatte ikke nævne den ved Navn, thi saa blev den bare værre, man skulde kalde den *Utingen*. Koldfeber var hveranden Dags Feber og meget smertefuld. De kloge Koner læste over den syge, men desuden blev han røget, idet man kom *Dyvelsdræk, Bævergejl* og *Svineto (Svinehaar)* i en Gryde, som blev sat over Ilden, og over denne Gryde skulde nu den syge sætte sig med den nøgne Bag. Kuren havde dog nok ikke altid den forønskede Virkning. Derimod havde de kloge Koner et aldeles ufejlbarligt Middel mod *Gulsot*. Der blev naturligvis læst over den syge, men desuden skulde han udhule en stor Gulerod og lade sit Vand deri. Guleroden blev derpaa hængt op i Skorstenen, og samtidig med at den visnede, forsvandt ogsaa Feberen. Lars Larsen kender adskillige, som ved Hjælp af dette Middel slap af med Gulsoten.

En Sygdom, der var langt almindeligere dengang end nu, var *Fnat*. Behandlingsmaaden var følgende: Den syge blev smurt ind i Madfedt og skrabet Svovl, hvorefter han nøgen blev puttet ind i den hede Bagerovn. Efter et Ophold derinde blev han vasket godt ren, og den Kur havde Ord for at hjælpe.

Da *Blegsoten* senere optraadte, havde man tabt Troen til de kloge Koner og gik i Stedet for til den dygtige Dr. Kold i Frederiksværk, som skældte ud over de mange tunge Dy-

ner, de sov under, den indelukkede og beklumrede Luft, de aandede i; nej, de skulde sove under et Par Uldtæpper, lukke Vinduerne op og benytte baade Lyset og Vandet i langt større Maalestok. Kold fik nok betydelig Indflydelse, og under hans Paavirkning forsvandt mere og mere gamle Uskikke, f. Eks. den aarlige Aareladning, som baade Mennesker og Dyr skulde gennemgaa. Dr. Kold var den første Læge, der fik Indpas i Vejby Sogn. Han blev efterhaanden meget anset.

Men tilbage til de kloge Koners Tid. Vel var de Vejby kloge Koner ansete, men ovre i Gantofte, ikke langt fra Rå Fiskerleje i Sverrig boede en klog Mand, som hed Bülow, og han overstraalede dem ganske. Hans Beundrere kaldte ham Professor Bülow, og adskillige syge tog over til ham, han skrev saa nogle Medikamenter op til dem. Undertiden blev han ogsaa hentet over til syge her i Nordsjælland, men det maatte ske i Hemmelighed, for det var jo ulovligt. Lars Larsen har to Gange været i Sverrig for at søge Raad hos Bülow, den ene Gang for sin Fader, den anden Gang for en anden nær paarørende. Foreslog man en syg at hente Lægen, var Svaret hyppigt dette: »Nej, jeg har ingen Tro til Doktoren, men kunde jeg faa Bud til Sverrig, saa kom jeg mig nok«. Men Rejserne til Sverrig saavel som Besøg hos de hjemlige kloge Koner og Mænd talte man kun om i al Fortrolighed.

Klude-Per, som tidligere er nævnt, praktiserede ogsaa som klog Mand, men han troede ikke paa de kloge Koners Læsen over den syge.

Han praktiserede paa en anden Maade. Navnlig var han kendt for at være god til at sætte brækkede Arme og Ben sammen, ja saa godt gjorde han det, at der var flere, hvis Ben havde været brækket, som dog blev Soldat. Han gav ogsaa Raad for andre Sygdomme. For Forstoppelse gav han Patienten Hørfrøvælling, som, naar den var tillavet med lidt Sukker, smagte helt godt. Desuden lavede han *Krydderposer*, der var stoppede med forskellige tørrede Urter og Blomster fra Mark og Skov, og dem havde han altid Oplag af. Det kunde lugtes helt ud paa Gaden, naar han tørrede dem. Paa Apo-

tekerne kunde man ogsaa købe Blomster til Krydderposer. Næsten hver Kone havde sin Krydderpose, og de gjorde godt for baade Hovedpine, Tandpine og meget andet ondt. Iøvrigt lavede Per ogsaa Ørenringe af Bly og satte dem i. Han tog to Skiver af en *Korkentold* — Flaskeprop — og satte en Skive paa hver Side af Øreflippen, hvorefter han stak en Syl igennem. Det gjorde væmmelig ondt, men det skulde nu saadan være, alle Mennesker gik med Ringe i Ørerne, og Lars Larsen fik sine allerede som Skoledreng. Naa, Ørenringene hører nu til Modens Verden og ikke til Overtroens.

Man troede ogsaa paa Hekse, ikke mindst paa Smørhekseri. Mælken stod som tidligere nævnt i Fade eller Bøtter oppe paa Hylden under Loftet i Dagligstuen, Luften var daarlig, og den Maade, man senere behandlede Fløden paa, var langtfra renlig. Det var derfor en saare naturlig Sag, om det ofte var vanskeligt at faa Smør. Men man troede nu, at det var en eller anden Kælling, som havde taget Smørret ved Hekseri, og søgte derfor Raad hos en eller anden klog Kone eller Mand. En af de kloge Koner havde *en Smørbog*, som var fra 1735 og forsynet med store røde og snirklede Bogstaver. Anvisningen, Bogen gav, var følgende. Man stablede Brænde i en vis nærmere beskrevet Orden og satte Fyr paa. I Ilden lagdes der saa en almindelig Brosten, og paa den en vis Mængde *Dyvelsdræk, Sevenbom* og *Bævergejl.* Oven over Ilden satte man en Gryde med Vand. Naar saa Stenen var bleven rød, og Vandet kogte, hældte man Vandet og Stenen med Resten af de tre Stoffer i Kærnen, og naar det hele saa var afsvalet og Kernen tømt, hældte man Fløden i, og saa var man sikker paa at faa Smør.

Man troede fuldt og fast paa, at der var baade Mænd og Koner, der kunde hekse Smørret bort og skaffe det tilbage igen, ligesom de behagede. Men for at kunne lære at hekse maatte man hoppe avet om Kirken paa venstre Fod tre Torsdage i Træk, naar Klokken var tolv om Natten, og saa fløjte tre Gange ind ad Kirkedørens Nøglehul, saa fik man den slemme i Tale og al fornøden Vejledning. Var det en Pige, som vilde

lære det, maatte det ske den Vinter, hun gik til Præsten.

Ja, saadan fortalte en Smed, der selv var anset for noget af en Troldmand. Om ham sagde man, at han kunde slaa Øjet ind paa Folk, der havde gjort noget galt. Det troede han dog næppe selv paa, men det gjorde andre, og derfor kom de til ham, naar en eller anden havde stjaalet eller begaaet noget andet ondt, saa skulde han ved Fandens Hjælp slaa Øjet ud paa den skyldige.

Troen paa Smørhekse foraarsagede i Lars Larsens Drengeaar en stor Ulykke. En Afbygger boede sammen med sin voksne Søn paa en ensom Mark ved Nørremose. Der var ingen Kvinder i Huset og vel næppe meget propert. Da de nu ikke kunde faa Smør, søgte de Hjælp hos en klog Mand fra Risby i Tikøb Sogn, og denne henledte deres Mistanke paa en enlig boende Kone paa Laugø Mark. Sønnen blev rasende og styrtede af Sted med en Brødkniv i Haanden for at slaa hende ihjel. Hun reddede sig imidlertid ud i Mørket og slap hen til den nærmeste Gaard, hvor Sønnen, en ung og kraftig Mand, tog sin ladte Bøsse paa Armen og fulgte med hende. Da den rasende Mand nu vilde fare paa ham, gav han Ild og ramte den anden i Hovedet, saa han blev enøjet alle sine Dage.

Denne Overtro gav sig mange andre uhyggelige Udslag, saa det var ikke sært, om Lars Larsens Moder og andre Husmandskoner, naar de endelig havde faaet saa meget Mælk, at de havde et Par Pund Smør mere, end de selv behøvede, sørgede for at faa det solgt i al Hemmelighed. De kunde ellers let faa Skyld for at være Hekse og have taget Smørret fra andre. Troen paa Smørhekseri fremkaldte i det hele flere Gange Ulykker og bittert Fjendskab mellem Naboer.

Et af de Midler, man brugte, naar man ikke kunde faa Smør, var følgende. Man gik stiltiende hen til en Købmand og købte uden at mæle et Ord en Natpotte, deri hældte man saa den mislykkede forkærnede Fløde, hvorefter man gjorde Bageovnen gloende og satte Potten derind. Dette skulde foregaa om Natten, og ligeledes uden at der blev mælet et Ord. Man troede saa, at naar Fløden og Potten brændte i Ovnen, brændte

det samtidig i Bagdelen paa vedkommende Heks, men dersom hun kunde komme ind i Huset eller gennem en Dørsprække se ind i Ovnen, forsvandt Smerten. Da denne Prøve engang blev foretaget paa Gaardmand Jørgen Ibsens Gaard i Laugø, gik han derfor ogsaa rundt om Gaarden med en Kørepisk i Haanden, og da der netop kom en gammel Kone gaaende fra Laugø Huse, drev han hende bort med Pisken, og det hed sig, at det vedblev at brænde i hende, og nogen Tid Tid efter døde hun under store Smerter.

Til Jørgen Ibsens Gaard knytter sig en virkelig Spøgelsehistorie. Der var, fortaltes der, stadig et Gespenst i Gaarden, nærmest i Skikkelse af en stor sort Hane, hvis ene Ben havde Hestefod. Baade Lars Larsens Morbroder og en Mand, der hed Niels Jørgensen, og som havde tjent der i Gaarden, mente at have set Hanen, der opholdt sig paa Høstænget. Niels Jørgensen sagde, at han turde ikke komme paa Høstænget af Hensyn til Hanen, der gloede paa ham med to skrækkelige Øjne.

Der var i det hele mange Historier om Spøgeri og Troldom i Jørgen Ibsens Gaard. Man paastod saaledes, at Jørgen Ibsen ikke talte sine Penge, men maalte dem i Skæppevis, og det hjalp den sorte Hane ham ved.

Jørgen Ibsens Kone var synsk. Engang laa hun i Sengen, da Folkene var inde at spise; pludselig kaldte hun paa Manden og sagde: »Jørgen, du maa skynde dig ud, det blissede Føløg er kommet i Mergelgraven og kan ikke selv komme op«. Og ganske rigtigt, Føløget var kommet i Mergelgraven.

Nogen Tid efter Jørgen Hansens Død blev en Mand, der hed Peder Nielsen, Ejer af Gaarden. Denne Mand har i fuld Alvor fortalt en uhyggelig Oplevelse, han havde, straks efter at han var flyttet ind i Gaarden. En Nat hørte han noget Uro i Stalden, og da han staar op og gaar derud, møder han en underlig Gespenst, der siger: »Vil du tjene mig, skal Penge aldrig mangle i din Gaard«. Peder Nielsen blev meget forskrækket, men tog dog Mod til sig og svarede: »Er du en ond Aand, saa vig bort, jeg vil kun have Lys og Ærlighed i min Gaard«. Skikkelsen forsvandt, og siden saa Peder

Nielsen ikke noget til Troldtøj af nogen Art paa sin Gaard.

Til en Kvindes Svangerskab knyttede sig megen Overtro. En frugtsommelig Kvinde maatte ikke være med ved Slagtning eller Rengøring af Svineindmad og fremfor alt ikke se Blodet løbe. Hun maatte heller ikke være med i Lo og Lade, ved Stakindflytning og deslige og maatte ikke komme i Berøring med Mus eller blive forskrækket for Rotter. Man mente, at Modermærker, Ligfald og Slagtilfælde skyldtes Moderens Uforsigtighed under Svangerskabet. Det kaldtes *at vulle. De kan vulle dem al Daarlighed*, var et gængs Udtryk, naar Talen var om Kvindens Uforsigtighed i nævnte Tilstand. Der var i Vejby en stakkels Kvinde, som gik under Navnet *Tosse-Karne* (Tosse-Karen). Hun trallede, dansede og skabede sig og gjorde et meget uhyggeligt Indtryk. Tosse-Karne var tinget i Kost hos Jakob Skomager, og han fik *fuldt Læg* (Fattigforsørgelsen kunde være *halvt Læg* og *fuldt Læg)* nemlig 4 Tdr. Sæd, vistnok 4 Lispund Flæsk og lidt Penge aarlig. En Aften kom Lars Larsens Farbroders Kone, der var frugtsommelig, ind til hans Forældre i hel oprevet Tilstand. Hun havde nemlig mødt Tosse-Karne, der gik omkring og tiggede lidt, og derover var hun blevet meget angst. Lars Larsens Fader fulgte hende hjem, men da hun en Tid senere fødte en Søn, viste det sig snart, at han var Idiot, og da han voksede til, kom han til grangivelig at ligne Tosse-Karne, han havde samme Gebærder og samme hæslige Udseende og Lyde som hun.

Endvidere skulde den frugtsommelige Kvinde vogte sig for *Varøvle* — Varulve — og hun maatte derfor ikke gaa alene ud om Aftenen. Varulve troede man fuldt og fast paa, og man antog dem for at være Mennesker, der til forskellige Tider ved Trolddomsmagt blev forvandlede til graa Uhyrer, der kun havde tre Ben, men ellers lignede en stor Hund eller Ulv. Der var o. 1850 tre Mænd i Vejby Sogn, som man mente var Varulve. Disse uhyggelige Væsener opstod paa følgende Maade: Naar en Pige mærkede, hun var frugtsommelig, kunde hun fri sig for Fødselsveer ved under Fremsigelse af en bestemt ugudelig Formular at krybe igennem en *Horseham* (den

Hinde, der er om det nyfødte Føl), men til Gengæld blev det Barn, hun fødte, til en Varulv, hvis det var en Dreng, men til en *Mare*, hvis det var en Pige. Naar Varulvehammen nu til visse Tider kom over den ulykkelige, var det hans Drift at rive en frugtsommelig Kvinde ihjel og fortære Fosterets Hjerte, thi derved kunde han udfries af Trolddommen. Dette kunde ogsaa ske, hvis den angrebne havde Mod til tre Gange i Rad at slaa ham med sit Forklæde og fremsige Ordene: »Gud Fader, Gud Søn og Gud den Helligaand«. Der var i Vejby en Mand, som var blevet frelst paa den Maade, men han havde bidt i Forklædet, saa Trevlerne efter Helbredelsen sad i hans Tænder. Denne Mand havde iøvrigt faaet saa mange Prygl i sin Varulvetilstand, at han aldrig forvandt det helt. Dermed hang det saaledes sammen. Hvis Folk saa Varulve, var de tilbøjelige til at slaa dem, men hvis Varulven kunde tælle Rappene, gjorde det ikke ondt. At prygle dem med en Stok nyttede derfor intet, men brugte man derimod en Træ-Møggreb med tre—fire Grene, kunde Varulven ikke naa at tælle Slagene, og saa kunde den blive slemt forslaaet, og det var netop Tilfældet med den ovenfor omtalte Mand i Vejby, der jo dog endte med at blive udfriet.

Mens Varulven var farlig for Kvinderne, plagede *Maren* Mændene. Maren satte sig oven paa Manden, naar han sov, han fik Aandenød og pintes meget, men kunde ikke hverken jage Utysket bort eller tale, han laa og mumlede noget, men Maren forsvandt, hvis nogen kaldte Manden ved Navn. Man kunde dog forebygge dette Mareridt ved at lægge sig paa Siden eller stille Tøflerne omvendt foran Sengen. Kunde Maren ikke faa et Mandfolk at plage, kunde den ogsaa plage en Hest, men kun Vallakker, ikke Hopper. Saaledes red den jævnlig en af Jens Sørensens Heste i Vejby. Man kunde rede Manken saa fint man vilde med en Trækam og lægge den til den ene Side, saa var den dog næste Morgen saa sammenfiltret, som om et Menneske kunde have gjort det, og Hesten var helt svedig. Det gentog sig Gang paa Gang med den Hest, og andre fortalte noget lignende. Troen derpaa lever iøvrigt den

Dag i Dag her i Nordsjælland. — Megen Overtro knyttede sig ogsaa til Barnets Fødsel. Fra Fødselen og til Daaben skulde der brænde Lys, for ellers var *Bakketrolden* paa Spil og forbyttede Barnet. Naar Barnet skulde i Kirke, skulde det over Ild, vistnok altid paa Skorstenen, og i dets Paaklædning skulde der sidde Staal og et Blad af en gudelig Bog (Guds Ord). Troen paa disse Tings Nødvendighed var dybt rodfæstet i Folks Sind. Da Lars Larsen og Hustru 1865 havde faaet deres første Barn, vilde de have undladt disse overtroiske Forholdsregler, hvis Nytte de ikke troede paa, men da hans Svigermoder kom til, paastod hun bestemt, at de gamle Skikke skulde følges, og det blev de. Naar den lille havde været i Kirke, modtog Faderen altid Barnet i Hjemmet, idet Staakonen fremsagde en bestemt Formular. Nu blev der ikke brændt Lys længere, men Moderen maatte ikke færdes uden for Hjemmet og navnlig ikke gaa over en Vej, før hun havde været i Kirke.

Overtroen var stærk og omfattende, og de Ceremonier, den efterhaanden havde foreskrevet, var mangfoldige. Man læste ikke blot over Mennesker, men ogsaa over Køer, man havde forskellige Formularer ved Kreaturernes Ud- og Indbinding, man satte Staal i Dørene og ved Tærskelen (det var hyppigt en Kniv eller en Økse), naar Kreaturerne skulde ud første Gang.

Det var i det hele *Korset*, *Staalet* og *Ilden*, som man brugte til Værn mod Trolde og Hekse. Man malede eller tjærede Kors over Stalddøre, man anbragte Kors i Sædebunker, Smør- og Fedtkrukker og i Dejgen, der var lagt i Dejgtruget. Man slog Kors for sig hver Aften, naar man hørte Kirkeklokkerne ringe, derimod ikke naar de ringede paa andre Tider af Dagen. Endnu mens Børnene var ganske smaa, lærte man dem at gøre Korsets Tegn over sig om Aftenen, inden de faldt i Søvn. Naar Konen skar af et nyt Brød, gjorde hun Kors med Kniven og sagde for sig selv: I Jesu Navn.

Staalet blev som tidligere nævnt især benyttet Aftenen før Skærtorsdag, idet man anbragte gamle Knive eller Sakse over

Porte, Døre, i Sædebunker og i Hjørnerne paa Marken. Ogsaa Præst og Degn holdt sig denne Skik efterrettelig.

St. Hans Aften brændte man Blus i stort Antal, det var ogsaa til Værn mod Heksene, men man mente tillige dermed at kunne forhindre, at der kom Brand i Sæden. — — *Guds Ord,* d. v. s. et Blad af Bibelen, Salmebogen eller en anden gudelig Bog, var ogsaa et godt Værn mod det onde.

Blandt de Gengangere, man plagedes af, var ogsaa *Strandvaskerne.* De vilde i kristen Jord, og naar et Menneske kom i Nærheden af Stranden, sprang Strandvaskeren paa Ryggen af ham, og han var ikke til at slippe af med, medmindre vedkommende gik hen til en Kirkegaard. Naar Strandvaskeren blot kunde falde paa indviet Jord, var det muligt at ryste ham af sig.

I Kæmpehøjene var der naturligvis ogsaa Troldtøj. Det var saaledes Tilfældet med *Kjælderbjerg* — en Høj, der nu er ødelagt — og der var flere, der havde set et Par Smaapuslinger, der kom bærende med en stor Kobberkedel med Vand i nede fra Kjælderbjerg Kær og op til Bakken. I *Kløvebjerg* paa Raagemark var der en Høj, hvorfra man om Natten kunde høre Musik, naar Troldene holdt Bal. —

Ved Vejby havde der engang i gammel Tid været en Lindorm. Der havde ogsaa været to Døre i Kirken, idet der foruden den søndre Dør blev hugget en Dør i den nordre, saaledes at naar Lindormen laa foran den ene Dør, saa kunde man gaa ind ad den anden. For at blive af med Lindormen opfødte man en Tyr med Nøddekærner og Sødmælk, og da den var vokset til, slap man den løs paa Lindormen, og den stangede Utysket ihjel.

Utøj maatte man ikke nævne ved Navn. I Stedet for Lus skulde man sige *Bisser* og i Stedet for Rotter *de store* eller *Teder.* Lopper og Mus maatte man derimod nok nævne, de har vel været mindre frygtet. Koldfeber skulde benævnes *Utingen* eller *den slemme Ting.* Navnet Fanden — eller Faen som man altid udtalte det — maatte ikke siges, man skulde sige *den slemme.* Kun naar man bandede, og det gjorde man jo

overmaade tidt, maatte Fanden nævnes. Man maatte dog ikke bande paa en Løgn, for saa kunde det gerne hænde, at han kom og tog en.

Nogen virkelig Tro paa Nisser fandtes ikke. At spaa i Kaffegrums eller Kort gav de Vejby kloge Koner sig ikke af med. Spaakoner fandt man i Købstæderne. Navnlig boede der en udmærket Spaakone i Nyhuse, men de allerbedste fandt man i København eller i Sverrig.

Mens man ikke talte meget om den Overtro, som man troede paa, var der en hel Del Talemaader, som man hyppigt talte om, men næppe troede meget paa. *Kyndelmisse* — den 2. Februar — var en meget vigtig Dag. Lige saa mange Dage Lærken sang før Kyndelmisse, ligesaa mange Uger skulde den græde efter. Paa Kyndelmissedag maatte det ikke regne, men Solen maatte heller ikke skinne saa længe, at Grævlingen kunde gaa ud og se sin Skygge, thi da vilde den gaa ind og lægge sig til Dvale igen. Der vilde komme mere Vinter. Den 3. Februar — *Blasius* — maatte det ikke blæse, thi det var et daarligt Varsel. Den 22. Februar — *Peders Stol* — »kastede Peder den varme Sten i Vandet«. Fra den Dag tøede det ligesaa meget fra neden som fra oven. Paa den Dag løsnedes ogsaa Stenbideren fra Stenen. Stor Betydning tillagde man den 9. Marts, *de fyrre Riddere;* frøs det den Nat, skulde det fryse fyrretyve Nætter efter. Paa *Gregorius* Dag — den 12. Februar — maatte det ikke fryse. »Gregorius Tø er ligesaa godt som Hundrede Læs Hø«. — Første Maj maatte det ikke regne, thi saa kom Jorden til at gabe af Tørke. — Indtil *St. Hansdag* havde Blomsterne Lægedomskraft, hvorfor man indsamlede dem til *Krydderposer*. Det var ogsaa St. Hansaften, de hellige Kilder havde den største undergørende Evne. Den 27. Juni — *Syvsoverdag* — skulde det helst være Tørvejr, thi regnede det den Dag, skulde det regne 7 Uger efter.

Det er ikke faa Eksempler paa Overtro, her er nævnt, og der har været mange flere. Naturligvis har der nu og da været en eller anden lun Bror, der fandt det en god Spas at sende en Gengangerhistorie ud i Verden eller forbedre en,

der allerede var i Gang. Folk var jo villige til at høre, og mange var der, som troede hvad som helst. Siden kom Oplysningen, og selv om Overtroen svandt, saa forsvandt den ikke — man kan træffe meget oplyste Folk, der ikke vil være tretten til Bords — den trak sig lidt tilbage fra Overfladen, men Verdenskrigen har bragt dem frem i Lyset igen. Soldaterne i de kæmpende Hære anvender Amuletter, Kædebreve o. a. Midler, der paa overnaturlig Maade skal skærme dem mod Faren. Det, der er Aarsagen til Overtroen, er foruden Fantasien den uforklarlige Angst, Mennesket har i sin Natur, Angsten for de onde Magter, for Ulykken. For at forebygge det onde anvendte man alle tænkelige Midler. Der har selvfølgelig været mange, der ikke rigtig troede paa dem, men man kunde jo dog aldrig vide .... og gjorde det ikke Gavn, saa gjorde det ialt Fald heller ingen Skade. Ja saadan tænkte Folk i gamle Dage, og saadan tænkte Soldaterne ved Fronten, naar de anvendte de besynderligste Midler til at gøre sig usaarbare med. Mennesket bliver sig selv lig.

XIII.

SKATTER OG BYRDER

Det var først hen ad Midten af forrige Aarhundrede, at Kronborg Birk blev delt i Kronborg østre og vestre Birk. Indtil da var Retten eller *Tinget,* som man sagde, paa Esrom. Arresthuset kaldtes *Kulhytten,* og det at have været i Kulhytten eller, som man drastisk udtrykte det, at have været henne og *overgjort Kulhytten* satte en Plet paa vedkommende, som ikke vaskedes af.

I en Fløj af det gamle Esrom Kloster var der Amtstue samt Skovkasse for alle seks kronborgske Skovdistrikter. Endvidere ordnede Amtsforvalteren Hoveripligten og Jagtkørsler, og han administrerede de Møller, som havde tilhørt Klosteret. Bønderne havde derfor jævnlig Ærinde til Esrom, som man iøvrigt almindeligvis kaldte *Kloster.* »Vi skal til Kloster, at betale Skat«, »Han skal til Kloster i Retten« var almindelige Udtryk. Det benævntes dog ogsaa *Es'* eller *Æs'*, idet der gik

det Sagn, at Esrom Sø var opstaaet derved, at da der engang gik en Pige ude paa en stor Eng, kom der en Troldkvinde, der hed *Æse*, og hun sagde til Pigen: »Tag du dit Tøj og pak dig, for nu begynder Æse at blæse«. Og straks efter forvandledes Engen til en stor Sø, som fik Navn efter Troldkvinden og blev kaldt Esrom Sø.

Det almindeligste var, at Gaardmændene red til Kloster, mens andre maatte gaa. I mange Aar beklædtes Amtsforvalterembedet af Slægten *Fasting*, først *Carl Fasting*, der sad i Embedet saa tidlig som i Udskiftningstiden, og senere hans Søn *Hans Fasting*, som Lars Larsen har kendt.

Baade Fader og Søn var meget dygtige. De havde Orden i deres Sager og krævede til Gengæld Punktlighed af andre. De kunde nok være noget hvasse. Naar en af Bønderne, der jo dengang var meget fattige, klagede sig altfor længe til Carl Fasting, kunde han nok blive fejet af med et: »Hold Mund, dit Fæ, og skrup af!«

Der var dengang en Oldermand i hver By, han samlede Skattebøgerne og leverede dem til Sognefogden, som bragte dem til Amtstuen, hvor de efter at være gjort i Stand gik samme Vej tilbage med Ordre til at møde en bestemt Dag og betale Skatten, de fra Vejby Sogn en Dag, de fra Blistrup en anden o. s. fr., og kom man ikke den fastsatte Dag, tog Fasting ikke mod Skatten. Ogsaa den yngre Fasting sagde *han* og *du* til Bønderne. »Hvad vil han mig?« var gerne hans Tiltale, naar en Mand kom ind til ham. Men i sin sidste Embedstid, da den nye Tid begyndte at bryde frem, sagde han ikke mere *han* og *du* til Bønderne. Han var iøvrigt meget anset paa Grund af sin Ordenssans og Retfærdighedsfølelse.

Foruden de direkte Skatter havde Bønderne adskillige andre Byrder at bære. De var jo Fæstere under Kronen — *Kronens Bønder*, som man sagde — og de havde som Følge heraf flere forskellige Slags Arbejdsydelser eller *Hoveri*. En betydelig Byrde var *Sandhoveriet*. Det var lykkedes Tyskeren Røhl[1])

[1]) Ang. Sandflugtens Bekæmpelse henvises til Prof. Edv. Holms Artikel i Historisk Samfunds Aarbog for 1907.

at dæmpe Sandflugten i Tisvilde, og 1727 var han begyndt at saa Agern for paa den Maade at omdanne de tilsandede Strækninger til Skov, men det var først henimod 1800, at der rigtig kom Fart i Plantningen. Selve Dæmpningsarbejdet blev vedligeholdt ved Hjælp af Hoveri. Gaardmændene maatte møde med Køretøjer og Husmænd med Koner og Børn. Lars Larsen var som Skoledreng hvert Aar med til Plantning paa *Arbejdet,* som Tisvilde Hegn dengang kaldtes. Han var altid i Følge med sin Moder eller sin Faster. Drengene maatte løbe med Marehalmsplanterne fra dem, der gravede op, til dem, der plantede, og det var altid voksne. Til Opsyn havde de en Mand, der hed Ole Hegnsmand, han var ikke uvillig til at tage en Snaps, især naar han fik den for intet, Drengene skillingede derfor sammen til en Pot til Ole, og Følgen deraf var, at han Resten af Dagen ganske oversaa de mange Spilopper, de gik og lavede.

Gaardmændene havde *Kørselspligt* og maatte besørge *Konge- og Jagtrejser* efter Tilsigelse og under Opsyn af Amtsforvalteren, Justitsraad Fasting. Og da baade Christian den Ottende og Frederik den Syvende var ivrige Jægere, gik disse Kongerejser ret jævnlig paa. Paa den berammede Dag maatte de tilsagte Bønder møde med Køretøj paa Frederiksborg Slot Kl. 8 om Morgenen for at køre Kongen og hans Følge ud til det Sted i Skoven, hvor Jagten skulde foregaa. Gaardmændene kørte gerne selv og mødte med faste Vogne — Fjedervogne kendte man ikke — og skulde foruden Kuskesædet have en Agestol i Vognen. Endvidere var der tilsagt to Spænd løse Heste til at trække Hundevognen, en Vogn med et stort Rum i, hvor Jagthundene var lukket inde. Vogntoget ordnedes af Fasting, der var til Hest, og Sognefogden fra det Sogn, hvorfra Bønderne var tilsagt. I Spidsen for Toget kørte Kongen, der sad i egen Stol, en Slags Doktorstol. Frederik den Syvende kørte gerne med en Gaardmand fra Laugø, der hed Jeppe Christoffersen. Han gjaldt ikke for nogen dygtig Landmand, men han havde to dejlige Heste. Lars Larsen blev engang som Klapper Vidne til Kongens Ankomst til Jagtstedet.

Tjeneren, der sad oppe paa Forsædet hos Jeppe, sprang af og hjalp Kongen af Vognen og tog Bøssen. »Tag mig saa min Stok«, sagde Kongen til Tjeneren, vendte sig derpaa mod Jeppe, gav ham Haanden og sagde: »Saa Farvel Jeppe og Tak for i Dag«.

Naar Jagten var forbi, var der et nyt Hold Bønder tilsagt til at køre Selskabet tilbage. Disse Kongejagter omkring i Skovene var velsete af Bønderne, for Jagtherrerne gav gode Drikkepenge.

Forstmændenes Jagter hen over Markerne var Folk derimod meget misfornøjede med. Da der et Aar stod noget udmærket Sæd paa Lars Larsens Faders to Tønder Land, kom der pludselig et Par Forstelever fra Tisvilde og gennemstrejfede Sæden paa Kryds og tværs efter Agerhøns, og da Faderen protesterede mod deres Adfærd, pegede de paa ham med Geværerne. Naa, det var ogsaa før 48.

Til Kongejagterne var der endvidere tilsagt en stor Del Klappere, to fra hver Gaard og en fra Husene. Ordren lød paa konfirmerede Drenge, men Lars Larsen slap dog med i 1852, da han kun var 13 Aar gammel. Der var tilsagt 200 Klappere fra Vejby Sogn, og de skulde møde Kl. 6 om Morgenen ved det røde Skovled i Valby Hegn, saa de maatte hjemmefra ved Firetiden. Det var ikke lyst, da de naaede Stedet. Sognefogden afleverede Klapperne til Forstmændene, der var i deres stiveste Puds: Hirschfænger ved Siden, Hundepisk og Jagthorn over Skulderen og Fjerhat paa Hovedet. Nu skulde Klapperne tælles, og en Skovfoged tog Opstilling ved Leddet, hvorigennem de saa skulde gaa. Men Drenge er Drenge, og da Lars og hans Kammerater ikke ansaa bemeldte Skovfoged for meget kløgtig, smuttede de ud gennem et Hul, de havde fundet i Gærdet og gik ind igen. Paa den Maade fik Skovfogden jo alt for mange Drenge ud af det. Da han saa opdagede Knebet, trak han Hundepisken, og Lars, der netop var ved at gaa igennem for anden eller tredie Gang, maatte bruge sine Ben, det bedste han havde lært. Engang var han Vidne

til, at et Par voksne Mænd fik af Hundepisken, men de var ganske vist plakatfulde.

Snart var Klapperne opstillet paa Linje, de blev sat i Gang, og man hørte Piskesmæld og Jagthorn gennem Skoven. De blev ved, til de naaede en Vej; i Skoven paa den anden Side skulde Jagten foregaa. Men som de nu stod opstillede der paa Vejen, kom der en Kagekone med to store Kurve i et Aag, og de var fulde af Kager, især de yndede Kommenskringler. Hun fik snart Afsætning, for Kommenskringler var jo bedre end Ostebrød, men hvad mere var, skjult i Kurven havde Konen en *Lejle* med Brændevin i, og hun solgte Snapse, som hun maalte af i et Tinbæger. Det var derfor ikke sært, at Skovbetjentene havde svært ved at holde Orden paa alle de store Drenge, de knaldede vældigt med Hundepisken, men slog dog ikke. — Efter at Jagten var forbi, blev Klapperne afmønstrede, men for Lars Larsen stod den Dags Oplevelser i et straalende Skær. —

Af andet Hoveri havde Gaardmændene *Vejarbejde*. De havde hver et eller flere Vejstykker i Vejby Sogn, og de havde ogsaa Arbejde paa Frederiksborgvejen gennem Grib Skov. Endvidere skulde de en Gang om Aaret hjælpe til med Oprensningen af Esrom Mølleaa, og ved den Lejlighed sendte de altid de stærkeste Karle af Sted, de brugte nemlig en stor Del af Tiden til at tage Brydetag i, hvad for Resten ogsaa fandt Sted ved Sandhoveri og Klapjagter. Disse Kampe udkæmpedes mellem Mænd fra forskellige Sogne, det var altsaa noget mere end Mandens egen Ære, det gjaldt, det var Sognets, og det opmuntrede end yderligere. Jæger-Niels mødte gerne fra Vejby Sogn, og han var ogsaa en værdig Repræsentant. I hans eget Sogn var der kun to Mænd, der kunde *bakse* ham, og det var Sognefogden Jens Nielsen og Lars Larsens Farbroder Jørgen Larsen i Unnerup. Jæger-Niels var en hel Brydekonge, og naar han *tog Livtag* med en fra et andet Sogn, maatte den sidste gerne i Græsset. Naar Vejbyerne saa kom hjem — de red gerne Væddeløb paa Hjemvejen – pralede de over deres Sejr og ofrede gladelig en Pot paa deres Helt, der stadfæ-

stede Sognets Ry med sit ofte anvendte: »*Bure bommelom, Karle er Karle, og Drenge er Drenge, men i Vejby Sogn er vi Karle!*«

Men engang gik det dog galt. Det var ved en Klapjagt. Jæger-Niels havde bakset en Del og sejret hver Gang, hvorfor han heller ikke glemte at gøre de fremmede opmærksom paa, at »i Vejby Sogn er vi Karle — bure bommelom«.

Det blev nu Valbyerne kede af at høre paa i Længden, og de fik Bud efter en Mand fra Aggebo, og han kom i fladbundede Træsko og saa i det hele noget tarvelig ud. Men han lagde Niels til Jorden den ene Gang efter den anden, og Vejbyerne tabte helt Pippet. —

Husmændene maatte hjælpe til at rense Vejgrøfter op, hvad man kaldte *at grave Risning*, man sagde altid Risning i Stedet for Vejgrøft. Af andet Hoveri havde Husmændene Pligt til at gøre *Brevrejser*, d. v. s. besørge Embedsskrivelser, og det var næsten altid til »Kloster«, de skulde. Der var i Hillerød en *Udrider*, som red til vedkommende Sognefoged med Brevene, Sognefogden bragte dem saa til Oldermanden og denne tilsagde derpaa den Husmand, der stod for Tur. Det hændte flere Gange, at Lars Larsens Moder sagde til sin Mand, naar han om Aftenen kom fra Arbejde: »Du skal paa Brevrejse i Morgen, Oldermanden har været her med Tilsigelse«. Faderen traskede saa af Sted tidlig næste Morgen med et Par Stykker Ostebrød og en Pægl i Lommen, og skønt der var 4 Mil til Esrom og hjem igen, havde han dog gerne endt Turen til Middag. Gaardmændene maatte besørge Kørslerne ved Reparationer paa Kirken, Skolen og Præstegaarden, og Husmændene paahvilede Haandlangerarbejdet ved Kirke, Skole og Præstegaardens Stuehus, som var muret, Udhusene skulde de kline og hvidte en Gang om Aaret. Endelig skulde baade Gadehusmændene og de Husmænd, der havde Jord, forrette hver en Høstdag til Præstegaarden; der hørte en 150 Høstdage til Embedet. Der var ogsaa nok at gøre. Til Præstegaarden hørte 130 Tdr. Land, og Provst *Blichfeldt*, der var i Vejby fra 1848 til 1859, dyrkede et helt Skifte med Raps, hvad der

var en god Forretning, da Raps kostede 20—22 Rigsdaler Tønden. Men der var meget Arbejde ved Rapsen. Den blev skaaret med Krumknive og tærsket paa et stort Sejl paa Marken, men derved mistede man jo Plejlslagets opmuntrende Rytme, som man ellers havde i Loen, især naar to tærskede sammen, hvad der altid fremgik i en bestemt Takt, idet Slagene faldt skiftevis: da—da, da—da, da—da. Den Rytme, der derved frembragtes, og som lettede det strenge Arbejde meget, savnede man ved Rapstærskningen, og derfor havde man altid paa større Gaarde Musik til Erstatning. Der var i Præstegaarden gerne 16 Mand, 8 ad Gangen, til at tærske Raps, og en Musikant spillede saa dertil, i Reglen Klarinet, og Melodierne var »Gutter om Bord«, »Holmens faste Stok«, »Ser I, hvem der kommer her« o. l. — Musik ved Rapstærskningen kendtes ogsaa i Jylland.

Endelig var der betydelige Naturalieydelser til Præst og Skolelærer. I Fællesskabets Tid betalte man Tiende af Kærven, hvad der var meget uheldigt for Bønderne. Senere blev Tiende sat til en bestemt Ydelse. Desuden var der ogsaa noget, man kaldte *Smaaredsel,* idet Præsten ogsaa skulde have sin Del af Lam, Gæs, Grise, Høns og Bisværme. I Provst Blichfeldts Tid (1856) blev Tienden sat til 1 Td. Byg for hver Td. Hartkorn, og 1861 blev al Smaaredselet omsat til en Afgift i Byg.

Læreren, Jensen i Vejby, fik 20 Tdr. Rug og 20 Tdr. Byg, men det var ogsaa et stort Kald. Desuden fik han 5 Fv. Brænde fra Statsskovene, og Bønderne skulde levere ham 20 Læs Tørv, ligesom de ogsaa skulde yde visse Lispund Hø og Halm. Endvidere fik han ogsaa Mælk, men det var vist ulovligt. Alle Husmænd med Jord skulde hver især give Læreren en Rigsort i *Julerentepenge.*

Endelig var der ogsaa Snekastning, som paahvilede baade Gaardmænd og Husmænd. Det er vel mange Steder den eneste Arbejdsydelse, der endnu er tilbage.

Saalænge Kronborg Birk var samlet, mærkede man ikke meget til Øvrigheden. Men ikke saa snart blev Birket delt, før

Piben fik en anden Lyd. Den første Birkedommer i Kronborg vestre Birk var Justitsraad Petersen, og han blandede sig i mange Ting, som Folk plejede selv at ordne.

Vilde Ungdommen have et Bal — *Musik*, som det kaldtes — forlangte han, at man hver Gang skulde have Birkets Tilladelse. Desuden paabød han, at vedkommende Sognefoged altid skulde være til Stede ved Ballet og paase, at dette sluttede Kl. 12. At alt dette, som man ikke kendte før, voldte Forbitrelse, er uden for al Tvivl. Og Sognefoged Jens Nielsen i Vejby nægtede rent ud at parere Ordre. Han vilde nok møde ved Ballerne og meddele, at de skulde slutte Kl. 12, men han vilde ikke blive og paase, at dette virkelig fandt Sted. Det vakte nogen Opsigt, og man ventede vist, at han var blevet suspenderet, men det skete ikke. Imidlertid paadrog Jens Nielsen sig alligevel Ungdommens Uvilje ved overhovedet at give Møde ved deres Baller, hvor man ikke var vant til at have Politi til Stede, og ved en saadan Lejlighed var det, at man slap Jens Nielsens Hest løs som omtalt S. 80. Men naturligvis vendte Harmen sig først og fremmest mod Justitsraaden, hvis Kommanderelyst avlede Stædighed, og den var den største Helt, som kunde drille Birkedommeren mest. Stundom lejede man en, der var halvvejs Idiot, til at gaa til Helsinge, hvor Birkekontoret nu var, og faa Dansetilladelse. I Vejby havde man saaledes engang lejet en gammel Fyr, der til hvert andet Ord sagde *døu* (i Stedet for du), Justitsraad kunde han ikke sige, det blev til *Kommisraad* for ham, og da han kom ind til Birkedommeren, sagde han jo »døu Hr. Kommisraad«, hvorfor han straks blev jaget ud og Tilladelse var der jo ikke Tale om, men inden han kom af Sted, svarede han hel flegmatisk: »Ja, saa faar det staa ved det da, døu Hr. Kommisraad«.

Naar man saa holdt Baller uden Tilladelse — og det gjorde man naturligvis — vankede der Bøder for det. Antallet af Birkedommerens Fjender voksede stadig, og en Historie som følgende gottede Folk svært. Sognefogden i Valby havde en noget indskrænket Røgter, som hed Niels. Samme Niels var

meget talende og slem til at bande. En travl Høstdag kom der nogle Breve, som Sognefogden snarest skulde have besørget til Helsinge, Postvæsen var der ikke noget af paa Landet, og Sognefogden vidste saa ikke bedre end lade Niels besørge dem. Niels var rede, og han sprang af Sted, som han gik og stod, i Skjorteærmer og paa bare Ben. Men det var for meget for Birkedommeren: »Vil han se, han kan skrubbe af; hvor vover han at komme her paa Kontoret med bare Ben«. Niels trak sig ogsaa tilbage, og Birkedommeren smækkede Døren i efter ham. Men ude i Gangen stod Niels imidlertid og blev inderlig gal i Hovedet, og med et lukkede han Døren op igen, kylede Brevene i Hovedet paa Birkedommeren og sagde: »Der har du dit Skidt; du maa Fanden skejse mig inte tro, jeg vil løbe her og være Nar for dig«. Med et Sæt var han ude af Døren og i fuld Fart ad Valby til. At dette medførte, at Sognefogden fik en Reprimande, siger sig selv.

Birkedommeren paabød ogsaa, at alle Hunde i Hundedagene skulde være forsynet med Mundkurv. Folk vidste ikke, hvordan en Mundkurv saa ud. Mange tog til Hillerød og bestilte en Mundkurv hos Blikkenslageren, men andre lod som ingenting, og de maatte saa til Helsinge at betale Mulkt.

Græsset i Vejgrøften ved Sognevejene plejede at være til fri Afbenyttelse for Husmændene, som hyppigt græssede deres Faar der. Det forbød Birkedommeren, og mange Husmænd maatte til Helsinge at betale Mulkt, fordi de havde græsset i Vejgrøfterne.

Konen, der havde solgt Brændevin ved Klapjagten, blev tiltalt for ulovlig Udskænkning, men Rettens Vej er lang, og først Sommeren efter kom der Fart i Sagen, men det var ogsaa i den Grad, at o. 200 Klappere, Piger og Drenge, blev tilsagt til Forhør i Helsinge. Hele Sværmen mødte imidlertid paa bare Ben — det var en almindelig »Paaklædning« for unge om Sommeren — men Birkedommeren blev meget vred, da han saa den Skare, og ingen barbenet Person fik Lov at komme ind i Retslokalet. De ventede saa udenfor i nogle Timer, og

nogen særlig trykket Stemning var der ingenlunde. Det endte saa med, at Birkedommeren opgav Ævred og lod dem rende allesammen. Men hvordan Brændevinskonens Sag endte, vides ikke, maaske den overhovedet ingen Ende fik.

Det endte ogsaa galt med Justitsraad Petersen. Han fik sin Afsked, administrativt og uden Pension. Men han anlagde Sag og fik ved Højesteret sin Pension tilkendt. Justitsraad Petersen var iøvrigt en fin Jurist og privat et meget elskværdigt Menneske. Men man maa jo i alt Fald sige om ham, at han forstod ikke den Befolkning, han skulde arbejde iblandt.

XIV.

VEJBYERNE OG DERES NABOER

I gammel Tid var som tidligere nævnt Sognet et Rige for sig, Dialekt og Klædedragt kunde skifte ved Sognegrænsen. Hyppigt saa det ene Sogns Folk ned paa Nabosognets, men det omvendte var ogsaa Tilfældet. Folkene i Søborg har aabenbart ikke været af dem, Vejbyerne saa op til. De snurrede stærkt paa R'erne, det gjorde Søborgerne, og det kaldte Vejbyerne *at skrade*. En Mand fra Søborg, der hed Hans, bosatte sig i Vejby, og han blev kaldt *Skrade-Hans* alle sine Dage. I Græsted Sogn var Sproget noget lignende som i Søborg, men i Tikøb havde man en mere syngende, halv svensk Udtale.

Kvinderne i Søborg og Græsted havde deres særegne Hovedbedækning, de saakaldte *Korsklæder,* men de var ikke ansete i Vejby Sogn, og hvis en Karl havde en *Korsklædepige* til Kæreste, maatte han døje mange Spydigheder.

Noget helt andet var det, hvis man kunde faa en Gillelejepige til Kæreste, men det hørte til det omtrent umulige. Der var ellers megen Forbindelse mellem Landboerne og Gillelejerne, som opkøbte alle de Kartofler, der var at faa i Oplandet, og sejlede til København og solgte dem der. Bønderne købte Brædder til deres nye Storstuegulve (i 50'erne) i Gilleleje, hvor der var to Bræddehandlere, Lars Bendtsen og Hen-

rik Larsen, denne var desuden *Petersborg-Lods*. Der var nemlig et Lodseri i Gilleleje, og der var fire Petersborg-Lodser, som førte engelske o. a. Koffardiskibe til Petersborg. Brædderne hentede man navnlig i Halmstad.

Gillelejerne var som nævnt meget renlige og Gillelejepigerne altid nette i Tøjet. Der hørte en lille Jordlod til hvert Fiskerhus, og naar Pigerne om Sommeren gik til Malkning, bar de altid *Mælkekanden* — Spanden — paa Hovedet. Dens Messingbaand var skinnende blanke, og den var anbragt paa en *Mælkekrans*, der var broderet med Silke og udstyret med Figurer. Endelig havde de et skinnende hvidt Hovedklæde paa, som de forstod at binde paa en meget klædelig Maade. Pigerne havde en saadan Øvelse i at holde Mælkekanden i Ligevægt, at de rolig kunde lade Hænderne arbejde med Strikkestrømpen. Disse smukke og stilfuldt klædte Gillelejepiger gjorde Bønderkarlene lange Øjne efter. Men det hjalp ikke; kun yderst sjælden blev en Gillelejepige giftet ind i en af Landsbyerne, ligesom det for Resten ogsaa var meget sjælden, at en Pige inde fra Landet blev gift med en Fisker i Lejet.

Saa man op til Gilleleje, var det endnu i højere Grad Tilfældet med *Ramløse*.

I Lars Larsens Skoletid fremsagde Skoledrengene hyppigt en Remse, som tidt gav Anledning til Slagsmaal, det var følgende:

Raageleje Lopper,
Unnes Sopper,
de Vejby Myg
og Ørby Krudt,
Holløse Herrer
og Tibirke Mærer,
Tisvilde Knægte
kan ikke nægte,
at i Ramløse er Fruer og Hofmænd.

Den Side 7 nævnte Form, hvor det i Stedet for hedder *Mønge Myg* og *i Vejby bor Fruer og Hofmænd* er utvivlsomt den ældste, hvad baade Bogstavrimet i Mønge Myg og da

navnlig den Ting tyder paa, at de nævnte Byer Raageleje, Unnerup, Mønge, Ørby, Holløse, Tibirke og Tisvilde ligger i en Kreds om Vejby, mens de ligger et godt Stykke fra Ramløse og til samme Side. Remsen er utvivlsomt lavet af de gode Vejbyer selv til egen Ophøjelse — at f. Eks. Raagelejerne skulde haft Selverkendelse nok til at tale om Raageleje Lopper er for meget forlangt. Men Vejbyerne har maaske i Tidens Løb glemt deres fordums Storhed, og da de samtidig var kommet til at se op til Ramløse, ændrede de Remsen til denne Bys Ære. Ramløse er en af Herredets største Landsbyer, og for Hundrede Aar siden kaldte Omegnens Folk dens Indbyggere for *de Ramløse Borgere*. Her ser man et af de mange Beviser for, at Folk paa Landet dog ansaa det for mere at være Borger end Bonde. Denne Synsmaade er sikkert udbredt over hele Landet og har mere end noget andet bidraget til at tage Livet af gamle Bondeskikke, forkvakle Dialekterne (især i Jylland, fordi Dialekterne der er mest særegne) og skabe den saakaldte Stationsbykultur, der som enhver Overgangsform ofte mangler Skønhed, fordi den savner en rodfæstet Natur. Overgangen fra Bonde til Borger sluger meget ofte en eller to Slægters Naturlighed.

Men tilbage til de Ramløse Borgere. Naar de kørte til Helsingør, som jo dengang var Egnens Købstad, sagde de altid prr til Hestene, og — fortæller Lars Larsens Bedstefader — naar de blev spurgt, hvad de havde at sælge, var gerne Svaret: 4 Tønder Rug, og det var stort Læs paa den Tid. Men naar de fattige Bønder fra Skovegnen, Maarum og Esbønderup Sogne, skulde til Bys, havde de gerne »tre Knipper Kæppe og en Skæppe Aske« at sælge, og naar de kørte hjem, skulde de hos Brændevinsmanden have »et Anker Bærme til Grisesoen«, men Ramløserne, der var mere bemidlede, købte »et Anker Brændevin af Kjørboes bedste«.

Med Hensyn til Klædedragten var Ramløserne foran, mens Blistrupperne regnedes for bagefter. Der var især Lejlighed til at sammenligne Stadsen ved de store Kildefester i Fyrrerne og Halvtredserne. Ramløserne var her Nummet eet. En

Guldnakkehue med mange røde Silkebaand og Guldnakke til en Snes Rigsdaler var ingen Sjældenhed hos de Ramløsepiger. Ramløserne var ogsaa anset for at være særlig gode Dansere, mens den Blistrup Ungdom ogsaa paa dette Omraade regnedes for at staa tilbage.

XV.

AANDELIG PAAVIRKNING

Titelen paa dette Afsnit skal kun opfattes som Betegnelse for den Paavirkning, Bønderne modtog *udefra*, fra Bøger og Blade, fra Præst og Degn.

Af *Bøger* fandtes der i Fyrrerne i de fleste Hjem en gammel Udgave af *Bibelen, Kingos Salmebog* og en gammel Andagtsbog, der hed *Den bedendes Kjæde*. Hvor der var Børn, havde man tillige *Balles Lærebog* og *Birchs Bibelhistorie*. *Evangelisk kristelig Salmebog* fandtes ogsaa i en Del Hjem, ligesom man ogsaa nogle Steder var i Besiddelse af *Jeppe paa Bjerget, Peder Paars,* Peder Dass' *Aandelige Tidsfordriv eller bibelske Visebog*. Mange Steder havde man endvidere *Jesu Barndoms Bog, Pontoppidans Forklaring, Himmelbrevet, Planetbogen,* en *Spaabog* og sine Steder *Smørbogen*. Endelig var der gerne en Visebog, der var sammensyet af de Viser, man til forskellige Tider købte hos Kludekræmmerne.

Planetbogen indlededes med følgende Vers:

Af denne Bog du kende vil
ret din Natur, læg Mærke til,
samt og hvor kort, hvor lang din Tid
skal vokse her i dette Liv.
Af Himlens Tegn, Planeterne,
du dette klarligen vil se;
derfor vist ingen, som er klog,
fortrød han købte denne Bog.

Efter at de tolv Himmeltegn var nævnte, fulgte en lang Omtale om hvert Stjernebillede og en Begrundelse af deres Indflydelse paa Menneskenes Skæbne.

Himmelbrevet skulde, efter hvad Jens Sørensen fortalte efter sine Bedsteforældre, stamme fra Pestens Tid 1711. Begyndelsen var følgende: »Et kristeligt Brev, der blev modtaget af en Mand ved Navn Just, som var Overtollerist«. — *Tollerist* var i ældre Tid det gængse Navn paa en *Artillerist,* ligesom *Artilleriet* benævntes *Tolleriet.*

Den nævnte Overtollerist havde tre Gange talt med Guds Engel. Første og anden Gang var Engelen som en Mand i brune Klæder og havde en sort Hue paa Hovedet, men tredie Gang slog han sin Kjortel til Side, og da var han saa klar som en Lue, saa Just kunde ikke taale at se paa ham. Engelen begyndte nu at tale: »Omvender eder, thi Dommedag er nær«, og derefter fulgte en lang og skrap Dommedagsprædiken, som vist alligevel satte mange Sind i stærk Bevægelse, thi Himmelbrevet blev af mange betragtet som en Aabenbaring.

I Skolen fandtes der en lille Folkebogsamling, idet Skolelæreren, som hed Jensen, fra Trykkefrihedsselskabet havde faact nogle Bøger, bl. a. Ingemanns Romaner, Blichers Noveller, Robinson Crusoe, Den danske Bondeven, udgivet af Pastor Ludvig Christian Børresen, og et Maanedsskrift, der hed Almuevennen (ikke I. A. Hansens). Disse Bøger blev laant ud til Beboerne, men Jensen holdt strengt paa, at de blev ordentlig behandlede. Skoledrengene fik ogsaa nu og da Lov at laane en Bog.

En betydelig Kilde til Oplivelse var *Markederne i Frederiksborg,* ikke særlig Kreaturmarkederne, men Krammarkederne, Paaske-, St. Hans- og særlig Novembermarkedet, som var det største. Ved disse Markeder kom Landboerne i Berøring med den store Verden, hvad der gav Anledning til Køb og Salg. Bønderkonerne kom med deres hjemmegjorte Alenvarer, Hørlærred, Vadmel, Dynevaar osv. og købte i Stedet for Silkebaand, Tørklæder, Kobberkrukker, Jydepotter osv. Mændene købte Seletøj, Piske, Strigletøj, Huer og Hatte, men frem for alt købte man som tidligere nævnt Amagertøj, navnlig Hvidkaal. Men endelig købte man ogsaa *Markedsviser.* Da Lars Larsen endnu før sin Skoletid første Gang var med til *Fres-*

baarre Marked, blev hans Blik straks fanget af et stort Billede, der med skrigende Farver fremstillede en Begivenhed, der havde fundet Sted i København, hvor nogle Pladshunde var brudt ud og havde revet en ung Pige ihjel. Om denne Begivenhed handlede to Viser, hvoraf den første begyndte saaledes:

»Stine Smidt i Gaarden træder
i den aarle Morgenstund,
ynkelig den Pige græder,
nylig vakt af Søvnens Blund.
Glubske Hunde styrted frem,
ingen tør sig nærme dem,
og den stakkels arme Pige
kan ej andet end at skrige.
Man i Gaarden Pigen finder,
da det er saa rædsomt lyst,
uden Nakke, uden Kinder
og med sønderrevet Bryst«.

Den anden Vise begyndte saaledes:

»Tusmørket graaner hen over den Stad,
mens Pigen saa gyseligt drømmer,
ængsteligt Hjerte gør dette nu glad,
sin Morgenbøn hun ej forsømmer,
men Døden lurer paa hende«.

Disse Markedsviser, der omhandlede Ulykkestilfælde, Mord o. l., og som drev af Sentimentalitet, faldt i god Jord i Bønderfolkenes modtagelige, men naive Sind.

Endelig var der *Aviser.* I Aaret 1839 fik Frederiksborg sin første Avis, idet *Frederiksborg Amts-Tidende* begyndte at udkomme. Den var et Ugeblad og ikke mere end o. 8 Tm. i Kvadrat. 1850 købte Redaktør Hanson Bladet, og under hans Ledelse udkom Bladet to Gange ugentlig. Efter Redaktør Hanson fulgte hans Søn, Overretssagfører I. C. Hanson, der ledede Bladet indtil for et Par Aar siden.

Det varede noget, inden Amts-Tidende fik Udbredelse i de nordlige Sogne. Helt uden Aviser havde Vejbyerne dog ikke været. Naar en Mand var kørende i København eller Helsingør, hændte det, at han bragte en Avis med hjem, og den blev

saa læst med stor Interesse og betragtet som sidste Nyt indtil næste Købstadtur. Fra Helsingør hjembragte man *Natkikkerten*, der vist nærmest var et Slags Smudsblad, og fra København *Corsaren* og *Flyveposten*. — Nogen ordnet Postgang fandtes ikke. De tjenstlige Skrivelser blev, som tidligere nævnt, bragt ud ved Udridere. Men i 1848 skete der en Forandring. Mange havde Sønner med i Krigen, og Længslen efter at høre Nyt om de store Begivenheder voksede. Provst Blichfeldt, der det nævnte Aar var kommet til Sognet, havde tre Sønner med i Krigen. For at faa Post lejede han, Skovrideren i Tisvilde og Mølleren i Unnerup Glade-Hans til at gaa til Frederiksborg en Gang om Ugen og hente Breve og Aviser, som man saa hentede paa hans Bopæl.

Glade-Hans fik en Tønde Rug og et Lispund Flæsk i aarlig Betaling af hver af dem. Hvis andre i Sognet vilde have Bud eller Brev med Postmanden, maatte de betale lidt ekstra. Det stod ikke godt til med Skrivefærdigheden i de Tider. Lars Larsen skrev adskillige Breve fra Forældre til Soldater. Konvolutter kendte man ikke, saa det var en hel Kunst at lægge Brevene rigtigt sammen. Frimærker kendte man ikke — de blev først indført her i Landet 1851 — et Brev skulde derfor betales med 4 Skilling foruden lidt til Postmanden. Provst Blichfeldt fik sin *Berlingske Tidende* en Gang om Ugen, og der var mange Forældre, der aflagde Besøg i Præstegaarden for at høre, hvad der stod i de *Berlingske Aviser*, som man sagde. Og Provsten gav dem beredvilligt Besked. Den første i Vejby Sogn, der holdt *Amts-Tidende*, var Ole Larsen i Holløse, der havde en Stedsøn med i Krigen. Men snart fulgte flere andre Gaardmænd efter. — 1856 begyndte Lars Larsen, der dengang var 17 Aar, at holde Amts-Tidende sammen med to andre Karle. Men det var hidtil uset — og derfor ilde lidt — at unge Mennesker holdt Aviser. Lars Larsen maatte saavidt muligt skjule Bladet for sin Fader, og en af de andre Parthaveres Moder løb til Postmanden for at forbyde ham at tage Aviser med hjem til dem. Det lykkedes hende dog ikke at gennemføre dette, men drillet blev de tre unge af deres Kammerater, som spurgte dem, om de

monstro bildte sig ind, at de var Kandidater i »Tummelogi«.

Af andre Aviser kan nævnes *Frederiksborg Amts Dagblad,* der blev udgivet sidst i Tresserne af en Bogtrykker Rosenberg, og *Nordsjællands Tidende,* som lededes af en Hr. Flindt i Helsinge. Ingen af disse Blade fik noget langt Liv, men 1874 startede C. Berg *Frederiksborg Amts Avis,* der redigeredes af H. V. Rasmussen. Den kæmpede sig efterhaanden frem ved Siden af den konservative Amts-Tidende og blev Amtets mest udbredte Blad.

Stærke Paavirkninger modtog Befolkningen af Kirken og Præsten. Skolens Paavirkning i aandelig Retning synes derimod for Vejbys Vedkommende at have været meget lille.

Den smukke røde Vejby Kirke ligger højt, og Taarnet betragtes som Sømærke. Oppe fra Taarnet er der en vid Udsigt. I klart Vejr kan man se Anholt derfra for ikke at tale om Kullen, Hesseløen, Sjællands Odde, Frederiksværk Bakker og Frederiksborg Slot bag ved Grib Skov.

Om Gravene var der gerne en Træramme, og midt i stod saa Ligtavlerne. Udover nogle Pile og Hyldebuske paa Kirkens nordre Side var der ikke nogen Plantning paa Vejby Kirkegaard i Lars Larsens Barndom. Den første Buksbom plantede hans Moder 1846, og det blev betragtet som en Mærkelighed, at hun kunde faa Buksbomtræet til at *vovse* (vokse), men Lars maatte ogsaa bære Vand op til det i en Lerdunk. Kirkegaarden laa dengang hen næsten som en Fælled, hvor enhver kunde vælge sig gratis Gravsted, hvor han lystede. Man valgte gerne Gravstederne byvis og i den Retning, hvor Byen laa, saaledes Vejbyerne mod Nordvest, Holløserne mod Sydvest, Ørbyerne mod Sydøst og Unneruperne mod Nordøst. Desuden havde nogle af Tisvilderne Gravsteder paa Vejby Kirkegaard, og det var paa den nordre Side. Denne blev efterhaanden til den fineste, og her har alle de *fornemmede* Præster, Degne, Skovridere, Købmænd og Forpagtere, valgt deres Gravsteder.

Standsforskellen mærker man ogsaa i Kirken, idet der var en særlig Kirkestol for »de fine«, den blev i Provst Blichfeldts Tid benyttet baade af Præstefruen, Frøkenen og Skolemadam-

men, men da der 1859 kom en ny Præst, vilde hans Frue ikke sidde i Stol sammen med Skolemadammen, som saa maatte flytte længere ned. Stolestaderne var iøvrigt dengang fordelt efter Gaardene eller Familierne, og Stoledørene var gerne forsynede med et eller andet Bomærke.

Vejby Skole, hvortil Unnerup dengang hørte, var en af Frederik den Fjerdes Skoler, men den blev næppe meget benyttet i det 18. Aarhundrede. Lars Larsens Fader, der var født 1800, og en to Aar ældre Søster havde gaaet i Skole, men de seks ældre Søskende havde ikke. Der var imidlertid dengang megen Hjemmeundervisning, saa Børnene som oftest fik lært at læse, skrive kunde de derimod sjælden.

Omkring Aar 1800 var der i Vejby baade Skolelærer og Degn. Denne skulde ringe med Kirkeklokkerne, besørge Altertøjets Vask og Kirkens Renholdelse samt hjælpe Præsten med *Forhøringen* af Konfirmanderne, thi selv om de ikke havde gaaet i Skole, skulde de dog overhøres i *Pontoppidans Forklaring*, før de blev konfirmerede, hvad der dengang var tvungen. I Begyndelsen af Aarhundredet kom der en yngre Lærer til Vejby, og paa samme Tid ophævedes Degneembedet. Læreren hed Jensen, og han sad i sit Embede til 1865, da han døde, 84 Aar gammel. Flere Slægtled kom paa den Maade til at gaa i Skole til ham.

Jensen var en Kraftkarl baade legemlig og aandelig, endnu paa sine ældre Dage kunde han tage en Tønde Rug paa Logulvet og lægge den op paa Nakken. Han var en betydelig Personlighed, i mange Aar ubetinget Vejby Sogns Førstemand og Enehersker, og da han var en udpræget Ordensmand, var han velegnet til at beklæde alle Sognets Tillidshverv, hvad han ogsaa gjorde. Der var i hans Tid intet Sogneraad, men Jensen var ogsaa i Stand til at besørge det hele. Kirken, der tilhørte Staten, stod ogsaa under hans Varetægt. En Gang hvert tredie Aar kom der en Inspektør fra Staten for at se paa Kirke og Skole, men Jensen bestemte, hvad der skulde gøres, antog Haandværkere og tilsagde Sognets Folk til at være Haandlangere saavel til Kirke som til Skole.

Sognets Folk kaldte ham ikke Skolelæreren, hvad der ellers var det gængse Udtryk. Nej, de kaldte ham Hr. Jensen, det var noget mere. Han var den eneste i Sognet, der blev kaldt Jensen, saa der var intet at tage fejl af. Mænd som Jens Jensen, Lars Jensen og Per Jensen blev kaldt *Jens Jæen, Lars Jæen* og *Par Jæen.*

Hr. Jensen var paa Landbrugets Omraade Foregangsmand for hele Egnen. Han fik Kartoffeldyrkningen indført og skrev endog en lille Bog, som han kaldte *Kartoffelbogen,* og som han uddelte gratis til Sognets Beboere. Paa Havebrugets Omraade var han ligeledes foran. Han plantede det lille smukke Anlæg ved Skolen, som endnu benævnes Sandgraven. Det Anlæg var han meget stolt af og med Rette. Madam Jensen stod ikke tilbage for sin Mand. Hun bagte og bryggede, lavede selv Malt, og Humlen avlede de ogsaa selv. Alle deres Klæder var hjemmelavede, og der var Masser baade af uldent og linned. De holdt Faar og avlede Hør, saa der var jo noget at tage af. Det hed sig, at Jensen havde ikke mindre end 60 Hørlærredsskjorter. Af hans Sønner blev de to Præster, den ene endda Provst, og den tredie Lærer. Jensen hørte sammen med Mølleren, der hed Nielsen, Skovrider Hansen, Præsten Müller og Jordemodermanden Svane til de fornemme i Sognet eller *de fornemmede,* som de ogsaa kaldtes. En Gang hver Sommer kørte Jensen i sin lille faste Enspændervogn til København og købte en Forsyning af Købmandsvarer. Han dyrkede sin Skolelod udmærket, men han forstod ogsaa at faa Arbejdet gjort paa en billig Maade. Skoledrengene hjalp til paa Marken og i Stalden, og Bønderne forrettede det sværere Arbejde, Pløjning o. l. efter Tilsigelse. Jensen blev da ogsaa efterhaanden en velstaaende Mand, men da man ikke dengang kendte noget til Banker eller Sparekasser, gemte han sine Penge hjemme i sit Skab, men han havde ogsaa altid en ladt Bøsse og en Økse ved sin Seng, og var der kommet Indbrudstyve, var det rimeligvis blevet værst for dem selv. Da Provst Blichfeldt kom til Sognet, havde han det smaat med Penge, og Jensen laante ham derfor 500 Rdl. til at købe et Par Heste for. Det kunde ogsaa ske, at han

hjalp Bønder, der var kommet i Forlegenhed, naar de da ellers var solide. Til Gengæld var han ikke uimodtagelig for Naturalier, og han tilsagde Bønderne til paa bestemte Dage at levere en Krukke sød Mælk, *Skolemælk,* hvoraf Madam Jensen lavede en dejlig Sødmælksost.

Dernæst kommer vi til den anden Side af Jensens Virksomhed: Skolen. I den var Udenadslæren og Prygl dagligt Brød. 1847 blev Lars Larsen skolepligtig, men var det kommet an paa hans Forældre, var han ikke kommet i Skole. De havde begge gaaet i Skole til Jensen, men begge sagde de, at de intet havde lært, som de havde Nytte af. Faderen fortalte altid om alle de Prygl, han havde faaet, saa Skolen stod for Sønnen som noget skrækindjagende. Imidlertid kom der Tilsigelse fra Jensen, og Lars maatte jo saa i Skole. Han kunde iøvrigt allerede læse indenad i hvad Bog, det skulde være, og han kunde Balles Lærebog og Birchs Bibelhistorie udenad paa Remse, saa han har faaet megen Undervisning i Hjemmet. I Skolen anvendtes *den indbyrdes Undervisning,* og Lars maatte begynde med at stave efter de trykte Tabeller b—a ba, b—i bi osv.

Skoledagen begyndte iøvrigt med to Timers Religion, hvor Børnene blev hørt i *Balles Lærebog* og *Birchs Bibelhistorie*, og de, der ikke kunde Lektierne udenad, fik Prygl af en alenlang Bøgestok. Børnene hylede naturligvis. »Av, Jensen! av, Jensen!« var det almindelige Udbrud. Smedens Albrekt var en Dag saa forskrækket, at han raabte: »Av, Jensen! av, Jensen!« *før* Jensen endnu havde begyndt at slaa. Efter Religionstimen blev Stokken sjælden brugt mere den Dag. Efter Middag havde Børnene Skrivning. De begyndte med at skrive ved Sandborde, men kom senere til at skrive af efter trykte Forskrifter. Nogen Undervisning i Stil eller Retskrivning var der ikke Tale om. Men Bogstaverne skulde være fine, og det var Lars Larsens ikke, hvorfor han stadig fik Skænd og Dask inden i Haanden — *Vevernotter* kaldtes de. I sidste Time havde de Regning, og det tog Jensen ikke saa nøje. Børnene regnede efter *Ursins Regnebog*, men de fik Lov at passe sig selv og snød derfor paa Kraft, idet de skrev af efter en Facitliste, de

havde reddet. Mærkværdigt nok pryglede Jensen ikke for Spilopper. For at bedømme en Mand som Jensen i Vejby ret maa man huske, at Tiden var haard, og da Jensen var en udpræget Personlighed, en Herskertype, forstaar man, at han drev det særlig vidt. Han lod sig intet byde, heller ikke af sin overordnede. Engang havde han slaaet Skrædderens Datter i Hovedet med den tykke Ende af Stokken, saa Blodet flød. Næste Dag fulgte Skrædderen sin Datter i Skole, men Resultatet af hans Samtale med Skolelæreren blev, at denne tog ham i Kraven og smed ham ud i Forstuen, hvor han gav ham en Dragt Prygl. Men Skrædderen gav sig ikke, men tog Datteren med til Helsinge til Provst la Cour. Provsten blev vred og kørte straks til Vejby, hvor han gik ind i Skolen og gav sig til at tale baade med Jensen og Børnene. Dette var for meget for gamle Jensen, hans Blod kom atter i Kog, han fo'r ind og knaldede Døren i, saa Kalkpudsen raslede ned, og han viste sig ikke mere, saa længe Provsten var der. Men Dagen efter fik han ganske vist en Skrivelse, der havde baade Næb og Klør. Provsten truede ham med Hjælpelærer, og det var det værste, man kunde byde ham. Jensen, der var blevet Dannebrogsmand ved sit 50 Aars Jubilæum, vedblev at holde Skole til han var 84. Da hændte det en Dag, at en kæmpestærk Dreng, som skulde have Prygl, knækkede Stokken for ham. Men inden Provsten fik noget gjort ved den Sag, blev Jensen syg og døde efter et kort Sygeleje. Da han laa Lig med de tre Halmkors paa Brystet, Salmebogen under Hagen og Saks paa Maven, kom mange af Beboerne for at se ham, og det var ikke altid blide Bemærkninger, de kom med. En Vejby-Gaardmand udtrykte sine Følelser i følgende Ord: »Naa, der ligger han, den gamle Æsel, nu mangler der bare, at han skulde have en af de Bøgestokke i Haanden, hvormed han har tampet mig«.

Hans Skolegerning blev i det hele meget dadlet efter hans Død. At han ogsaa havde Venner, skal siden blive omtalt.

Hvad de Vejby *Præster* angik, da var de af forskellig Art. Provst Blichfeldt, som tidligere er omtalt, var en Præst af den gamle hyggelige Type. Han var hjælpsom og blød af Sind,

en livlig Selskabsmand, men naturligvis var han ogsaa en Mand, der holdt paa sin Magt, og en Præst havde i de Tider megen Indflydelse i Sognets almindelige Anliggender. Hvad hans Hjælpsomhed angik, da holdt han bestemt paa, at ingen fattig maatte gaa sulten fra Præstegaarden. Og Provsten var en dygtig Mand, saa var han end kommet dertil som en fattig Mand, blev han efterhaanden vel ved Magt. En meget anselig Mand var han, tre Alen høj og kraftig bygget. Hans Forkyndelse hvilede paa gammeldags Rettroenhed, men var iøvrigt baaret af megen Varme.

En af de største Højtideligheder, Lars Larsen mindes fra sin Skoletid, var det Gilde, der efter Treaarskrigen blev gjort for de hjemvendende Soldater. Først var der Gudstjeneste i Kirken, hvor Provst Blichfeldt, der i Fredericiaslaget havde mistet en af sine Sønner, holdt en gribende Tale. Bagefter var der Gilde med Risengrød, Klipfisk og Brændevin samt Dans, og dette Gilde deltog Provsten ogsaa i. Han var jo nemlig en hel Del af en Selskabsmand, hvad der især kom til Syne ved de store Høstgilder — *Mikkelsgilder* — der holdtes i Præstegaarden. Gildesmaden var den sædvanlige, og Deltagerne dansede alle uden Persons Anseelse i Storstuen. Ud paa Aftenen fik Gæsterne Punch og Æbleskiver, og Provsten sang da gerne et Par Viser. Som ældre plagedes han slemt af Podagra, og da han ved et Høstgilde sang den kendte Drikkevise:

»Min Dokter er en ærlig Mand,
han siger, jeg maa drikke
alt, hvad jeg vil, undtagen Vand,
det ene duer ikke —«

føjede han bagefter til med Taarer i Øjnene: »Men desværre, min Doktor siger, jeg maa kun drikke Vand«. Deltagerne blev helt bevægede derved, thi Provsten havde skaffet sine Folk mange glade Timer.

Der var omkring 1850 begyndt et religiøst Røre i Egnen, dels søgte Mormonerne at faa Fodfæste, og dels var der en Art Missionsbevægelse, der blev baaret af to Lægprædikanter, Jens Larsen, der var Smed i Tikøb, og Rebslager Olsen fra Helsingør. Disse Lægprædikanter og deres Tilhængere blev

hundset og haanet ved adskillige Lejligheder. Ved en gudelig Forsamling i Juleredskrogen, hvor Rebslager Olsen talte, begyndte de med at synge Salmen »Hvo vil med til Himmerige?«, og da Olsen tog Ordet, indledede han med den Linje: »Hvo vil med til Himmerige?« Men han blev straks afbrudt, idet den gamle Smed i Ørby svarede: »Der kommer Fanden rygge-tygge mig hverken du eller jeg«. Selv om nu Smeden blev fjernet, og selv om han var en af de mest raa Personer i Egnen til at kæde lange Eder sammen, ligger der dog alligevel noget betegnende i, at et saadant Optrin overhovedet kunde hænde.

Provst Blichfeldt, der jo var af den gamle Skole, yndede ikke denne nye Bevægelse, og standse den formaaede han heller ikke. Han fik da en Hjælpepræst, som hed *Lange,* og han tog Ophold i Tisvilde. Denne Lange var en ejendommelig Mand, han rettede sig ikke efter den gængse Præsteskik, men kom meget omkring i Sognet og deltog i alle Gilder, hvad Præsterne ellers ikke plejede. Han havde saa Sognefogdens Plads og fik baade Tallerken, Kniv og Gaffel. Gildesmaden kunde han godt bruge, og han kunde desuden tage en 4—5 Snapse til Klipfisken. »Fisken er vant til at svømme«, sagde han forklarende.

Ogsaa paa andre Omraader gik han nye Veje. Kirkesangen var ikke meget oplivende. Man gentog de samme Salmer, og Melodierne var gamle og slæbende. Lange fik indført baade nye Salmer og Melodier, og selv sang han kraftig med. Naar de saaledes sang Salmen »Befal du dine Veje« (til samme Melodi som »Du, som har Sorg i Sinde«), og Pastor Lange gik op og ned ad Gulvet og sang, saa det rungede i Hvælvingerne, da var der noget betagende ved Kirkesangen. Langes Prædikener var ogsaa af en anden Støbning end den hidtil kendte. De gik ikke saa meget ud paa en sammenhængende Udlægning af Dagens Tekst som paa at drage religiøse Problemer frem til Behandling. Hans Prædikener var tankerige, og han kunde holde Folk vaagne.

Men naturligvis smagte alt dette nymodens Væsen ikke Frovsten. De var i og for sig gode Mænd begge to, baade Provst Blichfeldt og Tisvilde-Præsten, som Lange blev kaldt, men den

ene var konservativ og den anden radikal, og det maatte skabe Gnidninger. Det kunde jo ikke nægtes, at Langes Anskuelser og Optræden havde en umiskendelig Lighed med den folkelig-grundtvigske Retning, som dengang begyndte at faa Fodfæste ud over Landet til stor Ængstelse for alle de gammeldags Præster.

Især blev det galt med Langes Konfirmation. Han gav ikke Konfirmanderne Lektier for, som de plejede at faa, han brugte navnlig grundtvigske Salmer, især fra *Grundtvigs Sangværk,* og ved selve Konfirmationen udspurgte han hele Flokken i Kor i Stedet for den enkelte. Og hvad spurgte han saa om? Ja, f. Eks. dette: »Er Bibelen Guds Ord?« Enstemmigt Svar: »Nej!« — »Findes Guds Ord da ikke i Bibelen?« — »Jo, Trosordet og Fadervor, men ellers er Bibelen en Historiebog væsentlig om Jødefolkets Oplevelser«.

Saadan noget var ganske mod Provstens Anskuelser, idet han holdt fast paa, at Bibelen med Undtagelse af de apokryfiske Bøger var indblæst af Guds Aand.

Lange kæmpede tappert mod Mormonerne uden dog at vinde nogen fuldstændig Sejr; der var nemlig en halv Snes Familier i Vejby, der lod sig omvende og rejste til Utah. Med Hensyn til de gudelige Forsamlinger delte Lange ikke Provstens Frygt, tværtimod tog han endog enkelte Gange Del i dem. Dette mishagede Provsten, men endnu værre var det med Tisvilde-Præstens moderne Syn paa Fattigforsørgelsen. De fattige havde hidtil fire Gange om Aaret faaet udleveret Rug og Byg, og det hentede de selv paa en Trillebør. Lange mente, at det var en mangelfuld Fattigforsørgelse, og adskillige af Sognets ledende Mænd var enig med ham deri. Men Blichfeldt, som jo iøvrigt personlig var meget godgørende, holdt som Formand for Sogneforstanderskabet fast paa det gamle. Da senere Sparekassedirektør i Hillerød Anders Christensen nogle Aar efter blev Formand, blev Fattigforsørgelsen forandret, idet de fattige nu baade fik Brød og tillige lidt Skillinger.

Men Provst Blichfeldt græmmede sig over alle disse nymo-

dens Tanker, som han ikke forstod, og 1859 tog han sin Afsked, og samtidig rejste saa ogsaa Lange.

I Stedet for to meget forskellige, men hver paa sin Vis gode Præster, fik de nu en, der snart kom i afgjort Misforhold til Befolkningen. Den nye Præst hed Jensen, og hans Hustru var fra Berlin, hvad der straks skabte Kulde. Man huskede nok den sidste Krig, Tyskland var ikke højt anskrevet, og desuden var Præstefruen ret prøjsisk af Væsen. Hvad Præsten selv angik, da vakte hans Prædikener straks Modvilje, fordi de nærmest var tunge filosofiske Afhandlinger, som han læste op, alt mens han lod Pegefingeren følge Linjerne i Manuskriptet. Vejbyfolkene var vant til en anden Forkyndelse, men der var ogsaa andre Ting, der gjorde, at de ikke led den nye Præst. Han var meget paaholdende, dertil magtsyg og undertiden ret uheldig. Præsterne var dengang selvskrevne Medlemmer af Sogneforstanderskabet og havde derfor meget med Fattigsagerne at gøre. I Fattigregnskabet var der imidlertid opstaaet en Fejl, som ingen kunde hitte ud af, før den unge Anders Christensen klarede Sagen og paaviste, at Præsten selv var Skyld i Fejlen. Ifølge den nye Kommunallov af 1867 bortfaldt Præsternes Forret som selvskrevne Medlemmer af Sogneforstanderskabet, og dets Navn forandredes samtidig til *Sogneraad*. Herefter havde Pastor Jensen altsaa intet at gøre ved Sogneraadsmøderne — for vælge ham til Medlem var der ingen, der tænkte paa — dog skete det, at han gav Møde som tidligere og gav sit Besyv med i Laget, men man havde da en egen Maade at komme af med ham paa, naar man var blevet træt af ham. Den ene efter den anden af Sogneraadsmedlemmerne tændte nemlig deres Piber og begyndte at pulse løs med rolig Velbehag, og saa varede det ikke længe, inden Præsten fortrak, for Tobaksrøg kunde han ikke fordøje.

Dengang Pastor Jensen rejste fra Sognet, indtraf der iøvrigt en ejendommelig Begivenhed. Man var netop i Færd med at damptærske paa et Par Gaarde den Dag, Præsten rejste, og da han steg til Vogns, traf det sig saa mærkeligt, at først een saa en anden Dampfløjte begyndte at tude, og de holdt tro-

ligt ud, indtil han var ude af Syne. Men det var naturligvis kun en tilfældig Hændelse.

En ny Tid var inde, og det mærkedes paa mange Ting. Der var kommet tre Skolelærere til Nordsjælland, som hverken pryglede eller forlangte Udenadslæring, og det var Zakarias Nielsen — den senere kendte Forfatter — i Nejlinge, Petersen i Ammindrup og Svegaard i Kagerup. Desuden gjorde de hver paa sin Vis et godt folkeligt Arbejde i deres Egn. Petersen holdt Foredrag for Omegnens Beboere, Zakarias Nielsen læste op og spillede Violin, mens Svegaard havde sin Styrke i Sangen.

1862 var C. Hostrup kommet til Hillerød som Præst. Han var i alle Maader den nye Tids Bannermærke, men det skal ikke omtales nærmere her, hvor vi netop holder os til det gamle.

XVI.

P. C. SKOVGAARD OG LUNDBYE

Til Vejby Sogn er to Kunstnernavne knyttet, nemlig P. C. Skovgaard og J. Th. Lundbye. P. C. Skovgaard blev født 1817 paa en Gaard ved Ringsted, som Faderen havde faaet i Gave af en velstaaende Onkel. Da Faderen imidlertid ikke havde tilstrækkelig Kendskab til Landvæsen, gik det galt for ham. Han overtog nu Fredbogaard ved Søborg Sø, men heller ikke her havde han Lykken med sig. Det endte saa med, at Moderen, Madam Skovgaard, fik en lille Høkerhandel i Vejby, mens Faderen fik en Ansættelse ved Frederiksberg Politi. I Vejby voksede Peter Christian Skovgaard og hans to yngre Søstre Magdalene og Vilhelmine op, og han maatte ogsaa nu og da hjælpe til i den lille Butik, hvor der solgtes Traad, Skraa og en Smule Kolonialvarer, Risengryn o. l. Saaledes maalte han hyppigt for 1 Skilling Skraa af efter et Mærke, der var skaaret i Disken.

Om denne Barndomstid har P. C. Skovgaards Søn Joakim Skovgaard fortalt følgende[1]):

[1]) Erindringer om P. C. Skovgaard. Tilskueren 1908 S. 308.

»Naar Peter kom fra Skole sammen med sine Søstre, stod der et ordentlig Fad Smørrebrød og ventede paa dem; det gjaldt da om at komme først til Fadet og faa bidt Mærke i de fleste Stykker. Fader var fingernem og har siden hjulpet os Drenge med mangt Stykke Legetøj. Han havde ikke megen Morskabslæsning, men den, han havde, brugte han; Robinson Crusoe læste han vist 16 Gange. Paa de dejlige store græsklædte Strandbakker har han og Søstrene tidt tumlet sig i godt Vejr. Men barsk kunde der være; naar Fiskerne fra Raageleje kom ind til Vejby, syntes de, det lunede som i en Stue. Her ved Raageleje var Befolkningen dengang saa fattig, at det hed sig, Fiskerne kun havde eet Par Støvler, som maatte gaa paa Omgang.

Mange Historier kunde Fader deroppe fra Egnen, dels vel fra hans egen Tid, men vist ogsaa fra en ældre. Om hvorledes gamle Koner blev anset for Hekse og trukket gennem Gadekæret ved et langt Reb. Vi maa huske, at inden Jernbanerne kom, dannede Grib Skov et alvorligt Skillerum fra det civiliserede Land sønden for, meget større, end om Skoven havde været en Fjord. Tyveri var nok almindeligt deroppe. Om det var Smeden, der havde stjaalet Hanen, ved jeg ikke; men da den blev eftersøgt, og Tyven nægtede, galede den uheldigvis i hans Dragkiste ved Siden af. Der var en Bonde, som stedse var saa vel raget, men det kom af, at han havde for Vane altid at gaa og skrabe sig med Glasskaar. En anden var saa snavset, at man foreslog ham at vaske sig; men det hjalp ikke, han forklarede, at »om en fille—fem Daue va de lie galt igen«. Engang blev der sagt til en Bonde, at han havde skæmmet sig. »Ja, hvodan ska et Ansigt blive, naar man gaar mæ' et te Hværdau?« svarede han. En Dag disputerede Fader med sin yngste Søster Mine, om slemme Folk kunde blive gode ved god Omgang. Fader mente ja og Mine nej. Mine nævnede da den værste Kælling i hele Byen, men Fader paastod, at selv hun kunde blive skikkelig. Mine gjorde Forsøget, tog sig paa at være venlig mod Rappenskralden, og ja! hun maatte give Fader Ret. Faster Mine bidrog sit til Underhol-

det ved blandt andet at sy Guld- og Sølvnakker til Konernes Huer; i Farmoders Hus fandt altsaa et Møde mellem gammel Bondehaandværk (Skønværk) og den frembrydende nationale Kunst Sted. Faster samlede ogsaa Folkeviser til Svend Grundtvig, hvem Fader var Ven med«.

Peter viste meget tidlig Anlæg for Tegning. Sine Evner i den Retning havde han efter sin Moder, som malede Blomster i Akvarel. Joakim Skovgaard fortæller om sin Fader, at da han »engang som lille var til Høstgilde, gav han sig til at tegne paa Bordet med Spillekridtet; maaske har han som de andre brugt Æbleskiverne som Viskelæder. Han tegnede de dansende, og de omstaaende morede sig over at kunne kende halte Per Røgter, som han svang sig«.

Der eksisterer endnu en Del af de Tegninger, P. C. Skovgaard tegnede i sin Barndom. Her i Bogen er gengivet fem af dem, nemlig Store-Hans Side 64, Faare-Lars S. 71, Rebslageren og hans Kone S. 75, Rebslagerens Søn og Svende S. 76 og en Spillemand S. 80. De første fire er farvelagte. Blandt de Tegninger, som ikke er taget med her i Bogen, er en Tegning af en Tigger fra Vejby, hvis Dragt bestod af ene Lapper. Denne Tigger gik ved to lange Kæppe, som han formodentlig selv havde skaaret i Skoven. Af hans Klædning saa man ikke andet end en Kofte, der naaede til Knæerne, og det var den, der bestod af ene kulørte Lapper. Iøvrigt havde han lange hvide Hoser paa Benene og høj Hat paa Hovedet. Hvor gammel Peter var, da han tegnede disse Personer, er det formodentlig umuligt at afgøre, men helt uden Holdepunkter er man dog ikke. Tiggeren er tegnet paa en *Dag Seddel fra Røde Port den 11de Martz 1826* over *Consumtion* (en Art Accise, der under Navnet *Portconsumtion* opkrævedes af de indenlandske Varer, der førtes ind i Købstæderne. Denne Skat, der var meget hæmmende for Færdsel og Omsætning, ophævedes 1850). Denne Dagseddel omfatter følgende Varer: *2 Sneese Eeg 2 Skilling, 1 Læs Halm 5 Sk., 1 Læs Brænde 2 Sk. og 1 Læs Tørv 2 Sk. Summa 11 Skilling.*

Rebslageren og hans Kone er tegnet bag paa en *Dagseddel*

Fra Nye Kierkegaards Port den 8de April 1822, og den omfatter følgende Varer: *1 uberedt hud 6 Skilling, 1 par høns 6 Sk., 1 læs Brænde 3 Sk., 1 Snes Koste 1 Sk., 2 Snes Eg 3 Sk. Summa 19 Skilling.*

Da Tegningen af Rebslageren utvivlsomt staar over den af Tiggeren, kan man gaa ud fra, at ingen af disse Tegninger er udført før *efter* 1826, og da var Peter 9 Aar. Fra hvilket Aar

P. C. SKOVGAARD: SELVPORTRÆT FRA 16 AARS ALDEREN
(Privateje).

efter 1826 Tegningerne stammer, er det næppe muligt at afgøre.

Hvorom alting er, Tegningerne vidner om et afgjort Talent. En af dem, der først blev opmærksom herpaa, var Drengens Lærer, Jensen i Vejby, og Lars Larsen skriver, at det var et Par Tegninger af et omvandrende Fattiglem, Faare-Lars, og af Jensens Hest, gamle Blis, der især vakte Opmærksomhed. Det er helt forstaaeligt, Tegningerne af Faare-Lars er saavel som Store-Hans og Spillemanden baade karakterfulde og levende og tilhører sikkert en senere Tid end de to mere stive Reb-

slagerbilleder. Lars Larsen nævner videre, at Jensen henvendte sig til flere andre af Egnens Velhavere, Kammerraad og Kromand Mentz i Gilleleje, Kammerraad og Kromand Lorensen i Helsinge, Kammerraad, Amtsforvalter Fasting i Esrom samt vistnok ogsaa Skovrider Bjørnson, Valdemarslund. Disse Mænd hjalp den fattige Dreng paa Kunstakademiet, og de, der føler Taknemmelighed saavel over for P. C. Skovgaards som hans Sønners Niels og Joakim Skovgaards store Kunst, har al Grund til at sende hine fem Mænd en venlig Tanke. I den Skovgaardske Familie nævnes Lærer Jensen i Vejby den Dag i Dag med Varme, og Joakim Skovgaard skriver i ovennævnte Afhandling, at »Fader har fortalt om sin gamle gode Skolelærer Jensen, et ypperligt Menneske, som Fader var overordentlig taknemmelig for mangt og meget«.

Paa Akademiet blev Skovgaard straks kendt med Johan Thomas Lundbye (f. 1818), de blev Venner, og i 1843 fulgte Lundbye ham til Vejby, og her levede han, som han skriver i sin Dagbog, »i to Maaneder lykkelige Dage mellem Bønderfolk og lærte blandt dem herlige Mennesker at kende, — Morten Jensen og Jens Nielsen og Niels Jensen og Slagter Niels og flere«. Niels Jensen var Læreren, og Morten Jensen, som var Fynbo og gik under Navnet *Finboen*, var Navnet paa den Gaardmand, hos hvem Lundbye boede. Fra Morten Jensens Gaard stammer Billedet Side 28, og dette store Forarbejde til Billedet af *Kostalden*, som findes paa Statens Museum for Kunst, karakteriserer Karl Madsen som »et Mesterværk i sin Art . . . . . Gennem den aabne Dør strømmer Sommersolen ind i det halvmørke Rum og sender Genskær til Køerne i deres Baase; den friske Duft fra Trillebørens nyslagne Hø staar en stakkels Tyrekalv med en altfor kort Lænke fristende i Snuden. Skovgaard fuldførte senere dette let og frisk behandlede Forarbejde og tilføjede et Hestedækken oven over en af Lægterne. Selve Billedet gennemførte Lundbye med den største Omhu i den følgende Vinter, hvor han kun sjælden forlod sin Bolig i Nyhavn[1]).

[1]) J. Th. Lundbye. Dagbogsoptegnelser ved Karl Madsen S. 33.

Sommeropholdet i Vejby udnyttede Lundbye med megen Flid, og blandt de smukke Tegninger, han frembragte, var de to Side 39 og 43 gengivne Bondestuer.

Skovgaard og Lundbye var meget forskellige, og maaske netop derfor var deres indbyrdes Paavirkning saa værdifuld. Lundbye havde let ved at finde Motiver, mens Skovgaard kunde have svært ved at komme i Gang, ja, en Dag endte

P. C. SKOVGAARD: THEBORDET I VEJBY
(Statens Museum for Kunst)

det med, at han satte sig til at male sin Moders Slibesten, men da Slibestenstruget var et langt Stykke udhulet Træstamme, der var baade mosgroet og kroget, har det jo været en morsommere Slibesten end Nutidens geometriske Indretning af lignende Art. At Skovgaard dog ogsaa fik malet større Ting, bærer Gengivelserne af *Udkanten af Vejby* (Side 8) og af *Thebordet i Vejby* Vidne om, og i det hele hører, siger Karl Madsen, Studierne fra Sommeren 1843 til de smukkeste, Skovgaard nogen Sinde har malet, og om *Thebordet i Vejby* siger han følgende: »I det lave hvidkalkede Rum med Bjælkeloft sidder til Højre for den store Himmelseng Skovgaards

Moder og hendes Gæster ved Thebordet. I Sofaen er Skovgaard selv bænket under sit tegnede Selvportræt mellem Lærer Jensen og Lundbye, der begge hygger sig med lange Piber, foran Bordet er Søsteren Vilhelmine, Moderen og Jomfru Broe. Katten og dens Killing er kommet ind i Stuen; fra et lille Vindue sender Sommersolen et gyldent Skær ind paa Væggen med den gamle Bilæggerovn, i hvis Nærhed en lille Hund har taget Plads. Det nydelige Billede har en ejendommelig Stemning af gode svundne Dages Nøjsomhed og Hygge, desuden er det saa smukt behandlet og saa udsøgt i sin Farvevirkning med det blaa Sengeomhæng og Jomfru Vilhelmines graa Kjole, at nogle endog rent som Maleri sætter det over Skovgaards Landskaber.«[1])

Jeg har fundet det naturligt at give de to gode danske Kunstnere en Omtale i denne Bog, ikke alene fordi de begge har fundet adskillige Motiver her i Nordsjælland, men ogsaa — og fornemmelig — fordi de begge, og naturligvis især Skovgaard, har modtaget en dyb Paavirkning af det jævne og naturlige Bondeliv i Vejby, og denne Paavirkning har de omsat i en skøn og ædel Kunst, som vi alle og i dette Tilfælde ikke mindst Nordsjællænderne kan have Glæde af.

Gengivelser af gode Kunstværker hører derfor ogsaa hjemme i en Skildring som denne, thi Kunstnere og Bønder staar ikke med Ryggen mod hverandre. Tværtimod, Ansigt til Ansigt mødes de i dette ene store: Natur.

XVII.

GAMLE NORDSJÆLLÆNDERE

Der er i det foregaaende omtalt en Del gamle Nordsjællændere, og naar der i dette Afsnit endnu skal nævnes nogle, da er det ikke, fordi de egentlig kan betegnes som Typer. De, der skal omtales, er de dygtigste og ejendommeligste, dem, som Folk saa op til, men deri ligger ogsaa en Karak-

[1]) Karl Madsen: P. C. Skovgaard og hans Sønner. S. 17—18.

teristik af Befolkningen i Almindelighed. De, man ser op til, er dem, man gerne vil ligne.

Lad os begynde fra oven med en af Sognekongerne, *Kammerraad Mentz* i Gilleleje. Det var o. 1820, at Mentz kom til Gilleleje. Han havde studeret Naturvidenskab, var vistnok velhavende og dertil meget selvsikker. Det var en stor Virksomhed, han kom ind i, da han købte Kroen. Først var der Kroholdet med Forpligtelse til at modtage de rejsende og skibbrudne, hvoraf der var mange i hine Tider, desuden var der Købmandsforretning — *Boden* kaldtes den, »jeg skal hen i Boden«, sagde man — og en Landejendom paa o. 80 Tdr. Land foruden Strandlodder. Der var meget at tage sig af, men Mentz var i Stand til at ordne det hele og meget mere endda.

Der var stor Brændevinshandel. Da Hjemmebrændingen hørte op, kunde der i Gilleleje sælges 25—30 Tønder om Ugen, og det gav gode Skillinger. Iøvrigt kendte man intet til de moderne Handelsprincipper med Kredit og Veksler. Varerne blev baade købt og solgt mod kontant, og blev der endelig givet Kredit, var der hverken Tale om enkelt eller dobbelt Bogføring. Kom en Gaardmand og skulde købe ind til et Barselgilde, kunde han godt faa Varer, selv om han ikke stod med Pengene i Haanden, men der blev intet skrevet. Det var en Selvfølge, at enhver betalte, hvad han skyldte. Gillelejerne var iøvrigt temmelig velstaaende og betalte som oftest deres Varer kontant. Men var der en Fisker, der trængte til Penge, en ny Baad eller nye Redskaber, kunde han blot gaa til Mentz, saa blev han straks hjulpet. Skovkørsel besørgede Mentz altid gratis for Gillelejerne, og trængte han selv til Hjælp, f. Eks. til Rapsskæring, behøvede han blot at blæse i et Horn, saa kom Gillelejerne straks. Om Dagløn var der ikke Tale, man fik god Mad og et muntert Høstgilde, og saa havde man jo Mentz i Ryggen, hvis man en Dag kom til at trænge til Hjælp.

Kammerraad Mentz var i det hele baade Gilleleje og Landsognet Søborgs Konge og det taget i Ordets retmæssige Be-

tydning: han var baade den, der raadede, og den, paa hvis Hjælp man kunde stole. Der var en overordentlig Renlighed i Gilleleje, og der var ingen Drukkenskab ved Gilder og Fester. »Det er Mentz' Skyld«, sagde Gillelejerne, »for kommer her en beskidt Kælling eller en fordrukken Stodder, er Mentz efter dem, og de taales heller ikke af os andre, saa de maa snart fortrække«. I Kroen var der en Kælderstue, som Mentz havde overdraget til en af sine solide Karle, Lars Kældersvend, som holdt Kælderstuen i udmærket Orden.

Man fortalte ogsaa, at naar en Pige skulde forloves eller giftes, blev Mentz taget paa Raad med, og naar han foreslog en Mand, nejede Pigen og sagde Tak til. Dette er vel nok et Sagn. Folks Fantasi er let vakt. Har en Mand vundet Ry, forstørrer man det. Er hans Rygte mindre godt, sværter man ham yderligere.

En stolt Mand var Kammerraad Mentz. Engang kom der et Par Godsejersønner til Kroen, og de traf Mentz i Arbejdsbluse og Træsko. De regnede naturligvis ikke med, at det var Kammerraaden, de havde for sig, og de optraadte da ogsaa paa en meget overlegen og fordringsfuld Maade. Mentz tog det hele ganske roligt og anviste dem et fint Værelse, hvor der blev dækket op med Sølvservice osv. Og da d'Hrr. havde spist og drukket, lod de Værten kalde for at betale. Ind traadte Kammerraad Mentz i elegant Selskabstoilet og med Ordensbaand i Knaphullet, bukkede og sagde, at der var intet at betale. De to unge Fyre følte til fulde Dukkerten, og de bad Hr. Kammerraaden saa meget undskylde. Men Mentz trak sig tavs tilbage og lukkede Døren efter sig, hvorefter de to luskede af med det, de havde faaet.

Et saadant Træk taler overmaade stærkt om Mentz' Evne til at vinde Sejr. At det desforuden befæstede hans Ry yderligere, er selvsagt.

Mentz var i mange Aar Overtilsynsmand ved Søborg Sø, og da Vandstanden var for høj, konstruerede han selv et Pumpeværk, han havde jo studeret Fysik og pralede af sine mekaniske Kundskaber. Men da det en Dag stormede en Del, blæste

Pumpeværket i Stumper og Stykker, og det var jo et Nederlag for den Mand, der mente at kunne alting. Meget kunde han imidlertid. Han var betydelig baade som Landmand og Forretningsmand, han var baade Snedker, Murer og Maler og lige dygtig til alle Dele. Men sær var han ogsaa. Da han kom til Gilleleje, plantede han et Træ, mange Aar efter fældede han det og skar det i Brædder, hvoraf han lavede sin egen Ligkiste. Hvad der ikke var mindre mærkeligt, var det, at han hver Dag sov sin Middagssøvn i den.

En Søn af Kammerraad Mentz købte to Gaarde i Vejby, og en anden hjalp Faderen i Forretningen.

I politisk Henseende var Mentzerne konservative, men det forhindrede ikke Kammerraaden i efter et politisk Møde i Byen at invitere C. Berg med hjem til et Aftenselskab sammen med nogle af Byens Spidser. Berg havde en behagelig Aften, han blev der om Natten, og Mentz vilde ingen Betaling have for det. Mentzerne var i det hele gæstfrie Folk. Men saa kom den nye Tid, og den savnede de Forstaaelse af. Navnlig var de Modstandere af *Banen,* som de paastod vilde skade Gilleleje. Andre Folk mente det modsatte, og dermed blev Mentzernes Magt brudt. Gribskovbanen kom. Kammerraaden døde, og Sønnerne forlod Egnen. Dynastiet Mentz' Dage var forbi. Desværre har vi ikke et hjemligt Udtryk, der passende karakteriserer en Skikkelse som Kammerraad Mentz. Han var — efter jævne danske Forhold — en *grand seigneur.*

En Mand, der tilhørte et helt andet Samfundslag, men hvis Karakter bestod af det samme stærke Stof, var Husmand *Christian Hendriksen.* Husmandsstanden betød ikke meget i ældre Tid. Man var Arbejdsmand eller man var *Bonde* (Gaardmand altsaa), det vidste man, hvad var, men at være noget midt imellem var der ikke større Attraa efter. Ved Udskiftningen blev der som tidligere nævnt udlagt en Huslod for hver Bondegaard, men de, der fik dem, savnede Forstaaelse af en saadan Ejendoms Drift og vistnok ogsaa ofte Flid. Følgen var, at Husmændene foretrak at være slet og ret Arbejdsmænd. Men enkelte var der, som ikke blot holdt ud som Lodhusmand,

men arbejdede sig op til en god Stilling, og blandt dem var Christian Hendriksen. Han havde ligget som Artillerist i Frederiksværk i tre Aar; der havde han faaet en god Kammerat i den senere Farver Thygesen i Hillerød, og begge fik de sig en Kæreste i Soldatertiden. Da Christian Hendriksen kom af Tjenesten, købte han et Sted Nabo til Lars Larsens Faders og holdt Bryllup. De fik en Datter, og i de berømmelige Martsdage 1848 havde de Barselsgilde. Thygesens Kæreste og en anden ung Pige var i Besøg, de sang de nyudkomne Sange, og der var en stærkere patriotisk Stemning, end man nu ret kan forestille sig. Christian ventede hver Dag Indkaldelsesordren, og den kom ogsaa. Han kom dog ikke med i noget Slag, idet han blev ansat ved et af Batterierne paa Als. Dengang havde Soldaterne Lov at paatage sig privat Arbejde i Fritiden. Christian, der var Smedesøn, fik Arbejde hos en Smedemester i Sønderborg, og hvad han tjente, sendte han hjem til Konen. Hun var iøvrigt et dygtigt Menneske, og Lodden blev i Lighed med andre indkaldtes Marker pløjet gratis af Gaardmændene. Under Vaabenstilstanden om Vinteren var Christian hjemme, og da fik han tærsket sit Korn. Efter Fredsslutningen tog han med stor Kraft fat paa Grundforbedringen af sin Ejendom. Med sin Trillebør merglede han hele sin Lod paa 4½ Td. Land, og de gamle Bygninger byggede han om efterhaanden. Desuden var han fast Husmand hos en Gaardmand i Vejby for en Dagløn af en *Rigsort* (50 Øre) om Dagen, og det var en høj Betaling, thi det almindelige var ellers kun *en Mark* (33 Øre), men Christian var ogsaa en ualmindelig Slider. Han mødte om Vinteren hos Bonden Kl. 5 om Morgenen og gjorde Tjeneste i Stalden til Davretid, Kl. 6, og naar han saa havde tærsket hele Dagen og kom hjem efter et godt Dagværk, tog han fat i sin egen Lo. Vinteraftenerne brugte han til at tærske sin egen Sæd i. Han blev iøvrigt Lars Larsens Læremester i at bruge Plejl, Spade, Greb og Mejetøj, og det gjaldt om at rubbe sig, naar man arbejdede sammen med Christian. *Dengang arbejdede man paa Ros,* og Christian

Hendriksen vilde være Nummer eet, hvor han kom, ellers var han ikke god at komme nær.

I det hele maa man sige, at *Kappelysten* og *Arbejdsæren* var stor i hine Tider.

Christian Hendriksen var en Mand, der var om sig, og da den nye Byggeperiode kom, gav han sig til at være Stenhugger. Man satte Grund af hugne Kampesten og opførte saa Grundmuren derpaa. Mange Bygninger omkring i Egnen satte denne flittige Mand Grund til.

Idet vi forlader denne trofaste Slider, hvis Ærgerrighed — hvad enten han arbejdede for sig selv eller andre — gik ud paa dette at faa bestilt saa meget som muligt, vil vi hilse paa en anden Smaamand (en simpel Mand, som man kan høre gamle Nordsjællændere sige, naar de mener en fattig Mand) af selvsamme Type, og det er *Peder Corneliussen,* Tisvildeleje. *Par Cornellisen,* som man udtalte Navnet, var af en stærk Slægt. Hans Moder tog engang en Tønde Rug paa Nakken og gik med den fra Raageleje, hvor de boede, og til Unnerup Mølle, og efter at Rugen var malet, bar hun Melet samme Vej tilbage — alt i alt op imod en Mil. Peder var født i Begyndelsen af Aarhundredet, han blev Fisker og kom til at bo i Tisvildeleje. Hans Kræfter og Udholdenhed var som Moderens noget enestaaende. Han trillede med sin Hjulbør til København og solgte Fisk, det var 8 — otte — Mil hen og 8 Mil hjem. Det var i Foraaret og Forsommeren, at Per gjorde sine Københavnerture, undertiden flere i een Uge, men kun, naar det var den saakaldte Herrefisk: Tunger og Pighvar, han havde at sælge. Han havde i Regelen 200 Pund paa Trillebøren og tog saa hjemme fra Klokken ti-elleve om Formiddagen, iført Stortrøje og Sydvest og med Ostebrød og Brændevin til Rejsekost. Han havde Træsko paa, men dog Sko med, og dem tog han paa, naar han naaede Hovedstaden. Han trillede hele Natten og naaede ind til Fiskehandleren om Morgenen, og her fik han et Maaltid Mad og en lille Hvil. Hjemturen gik lettere end Henturen. Han kendte en Del Kulsviere og Tørvebønder fra Nordsjælland, og de tog gerne baade Per og hans

Trillebør op at age, saa han kom ofte til at køre til Hillerød, ja, stundom lige til Kagerup.

Peder Corneliussen var, saa vidt vides, den eneste af Tisvilde-Fiskerne, der afsatte sine Fisk paa den Maade, og da Nordbanen aabnedes 1864, hørte han op med sine besværlige Københavnsture.

Han stod sig godt med Bønderne, var altid rede til at give en Haandsrækning i Høst eller ved Tørveskær, og til Gengæld for dette *Villighedsarbejde* fik han saaet Kogeærter hos en Gaardmand i Holløse (Hol'se sagde man), Boghvede hos en Gaardmand i Tisvilde og Hør hos en anden Gaardmand.

Peder Corneliussen var en barnlig Natur og stærkt religiøs: »Det er Guds Almagt, som bevarer os, naar vi er paa Søen«, sagde han; »Liv og Død staar i Vorherres Haand«. Han var to Gange lige ved at drukne. Engang kæntrede han ude ved Hesseløen, men blev i forkommen Tilstand reddet af en forbisejlende. En anden Gang kæntrede han nær ved Lejet, og da han med Nød og næppe havde reddet sig op paa Kølen, maatte han herfra se paa, at begge hans Sønner druknede. »Det var vel saa Guds Vilje«, sagde han siden, naar han talte om dette.

Peder Corneliussen var ogsaa ude i den store Orkan Natten mellem 2. og 3. Oktober 1852, og Lars Larsen husker endnu hans Fortælling herom: »Jeg har sejlet mangen høj Sø, men aldrig været ude i et saadant Vejr. Himmel og Hav var i et. Vi skulde jo lænse hjem fra Sjællands Rev, men vi vidste ikke, hvor vi var. Vi lænsede for en Stump Sejl, og Niels sad med Stik paa Skødet. Vi var fire Mand i Baaden, men vi sagde ikke meget. Da pludselig ser jeg Landkending, og jeg siger saa til Anders: »Læg en Aare ud om Bagbord«, og til Niels: »Giv Slip paa Skødet«. Jeg sætter Baaden paa Land, og vi er saa heldige at komme paa Ryggen af en vældig Braadsø, som brød over Revlen foran os, og vi kom til at løbe lige op i Landingen. Men havde vi faaet Søen over os, var vi druknet. Jeg sagde da: »Nu i Jesu velsignede Navn er vi frelst, men der er vist mangen Sømand, der maa lukke sine Øjne i Nat«.«

Det var sande Ord. Ganske vist slap alle de tre Tisvildebaade, som var ude, lykkelig fra det, men paa Halsnæs druknede 42 Fiskere, hvoraf de fleste var fra Thorup Sogn. Saadan en Ulykke er næppe hændt ved Nordsjællands Kyst hverken før eller siden.

Af Gaardmænd er lejlighedsvis omtalt flere i det foregaaende, men der skal dog nævnes et Par endnu. En af de rigtig solide gammeldags Bønder var *Jørgen Larsen* i Nejlinge. Han var lidt af en Original og havde sit særegne Kraftudtryk. Han sagde »Dæen kæme«. Han drev sin Gaard godt, og hans to røde Fukse af den gamle Frederiksborg Stutterirace var de flotteste i Helsinge Sogn.

Jørgen Larsen var gammel Ungkarl, en ordentlig Mand og havde dertil gode Midler, hvorfor ogsaa Forældre med giftefærdige Døtre havde betydelig Interesse for ham. Der blev saaledes friet til ham fra Lars Nielsens Mette i Laugø, men Jørgen Larsen svarede: »Nej, Dæen kæme, om jeg vil have en Pige, der hedder Mette, det er jo et Faarenavn«. Men Mette var en køn og rask Pige og dertil udmærket til at sno sig i en Vals, og det var den Tids mest ansete Dans. Dertil kom, at hun ogsaa var velstaaende.

Enden blev da den, at Jørgen Larsen tænkte om igen, friede selv og fik Mettes Ja. Der blev holdt et stort Bryllup i Laugø, og alt gik saare godt, men hen paa Natten hændte der noget temmelig usædvanligt. Da Folk tog hjem for at faa udhvilet til Andendagsgildet, gik ogsaa Jørgen Larsen sin Vej.

I Stedet for at blive hos Bruden vandrede han hjem til Nejlinge for at se til sine Heste. »Jeg maatte Dæen kæme hjem og se, hvordan Øgene havde det; jeg havde jo ikke været hjemme i flere Dage.«

Jørgen Larsen kunde naturligvis godt lide sin unge Kone, men man kan vel nok have Lov at sige, at han elskede sine Heste.

Lars Larsens Moder tjente iøvrigt hos Jørgen Larsen og Mette, og det var solide, dygtige og velansete Folk. Da hun

1837 skulde staa Brud, havde hun den Glæde at blive kørt til Kirke med Jørgen Larsens dansende Fukse for Vognen.

Jørgen Larsen var Medlem af Helsinge Sogneforstanderskab, Provst la Cour var Formand. Provsten var dygtig, men ikke fri for at være hidsig. Forstanderskabets Møder blev holdt i Præstegaarden, og lige før et Møde skulde begynde, kom der en Tigger op til Provsten, og han var vist noget ubehagelig. Følgen var, at Provsten blev hidsig, tog Stodderen i Nakken, gav ham et Par Lussinger og smed ham ud af Døren. Men i det samme kom Jørgen Larsen til: »Nej holdt, Provst la Cour, det gaar Dæen kæme ikke an at behandle vore fattige paa den Maade«, og henvendt til Tiggeren: »Kom du kun ind og lad os høre, hvad det er, du vil bede om«.

Provsten blev vel nok noget forbavset over Jørgen Larsens frimodige Optræden, men han tog sig i det og fortalte selv senere Historien paa en Maade, som vidnede om, at han havde baade Agtelse og Respekt for gamle Jørgen Larsen i Nejlinge.

Endelig skal da *Jens Jensen* i *Mønge* ikke forglemmes. Han kaldtes til daglig *Jens Jæen* og var kendt for sin store Dygtighed. Som ung lærte han Hjulmandsprofessionen, og da han senere blev Artillerist, fik han Beskæftigelse ved Professionen og kom til at lave Artillerivogne, Lavetter o. l. Efter at han var bleven Gaardmand i Mønge, vedblev han at udføre Arbejde for Artilleriet. Flittig var han som faa; om Vinteraftenerne arbejdede han i sit Huggehus i Stedet for at ligge og døse paa Bænken. Som Landmand var han ubetinget Foregangsmand. Han merglede, brakkede og fyldte Huller og Tørvegrave, og han var en af de første i Vejby, der saaede Kløver og Timote i Udlægsmarken. Der blev fra Landhusholdningsselskabets Side gjort meget for at faa Folk til at saa Græsfrø i Udlægsmarken i Stedet for at nøjes med det Græs, der kom af sig selv, og da en Udsending fra Selskabet kom for at se, hvorvidt Kløverdyrkningen var lykkedes, kunde Jens Jensen med Stolthed svare, at han havde høstet 40 Læs Kløverhø det Aar.

I Slutningen af Tyverne og Begyndelsen af Trediverne var

det daarlige Aar her i Nordsjælland. 1826 var der ligefrem Misvækst, og det, man havde at sælge, kneb det at komme af med. Naar Bønderne kom til Helsingør eller København, maatte de halvvejs tigge Købmændene til at tage deres Produkter og endda til lav Pris. Jens Jensen var Forretningsmand og bar sig ad paa en anden Maade. Hvert Foraar holdt han Auktion over Sæd, Flæsk, Ost o. lign., og der var Kredit til Mikkelsdag, hvad der ikke mindst virkede tiltrækkende. Jens Jensens Auktioner var godt besøgt, baade fra Nellerød og fra Græsted kom Folk for at faa en Skinke eller en Tønde Brødkorn paa Kredit.

Jens Jensen blev efterhaanden en holden Mand, og det vakte nogen Misundelse hos hans mindre flittige og mere fattige Naboer, de vilde ikke gerne give ham Æren for Fremgangen, men fandt paa, at han jo maatte have have en Nisse, som stod ham bi. Efterhaanden opstod der flere Historier om bemeldte Nisse. Jens Jensen skulde saaledes engang have formaaet sin Nisse til at hjælpe en betrængt Nabo, der boede paa den anden Side Nørremose, men Nissen kom snart tilbage igen. Den vilde ikke blive hos Naboens, for de kunde ikke komme op om Morgenen. Jens Jensen morede sig egentlig over disse Nissehistorier, og for at vise, at han var indforstaaet med dem, lod han male en Nisse over Bordendesbænken, og nedenunder blev der sat følgende Indskrift:

»Gør Ret og Skel,
gør ingen Gæld,
saa bringer Nissen Huset Held.«

Naar *Junge* i sin Bog om *Den nordsjællandske Landalmues Character, Skikke, Meninger og Sprog* (1798) nævnede, at en af Nordsjællænderens betydelige Fejl var hans *sjællandske Syge,* »den søde Ligegyldighed« er blevet ham en Lidenskab, siger han, da var der naturligvis noget om det. Imidlertid har Opgangen i Bøndernes Stilling og Kaar efter Bondefrigørelsen sidst i det 18. Aarhundrede utvivlsomt vakt adskillige slumrende Kræfter. Endelig kan der være Forskel paa de forskellige Egne. Vejbyegnen har rimeligvis nok været foran

Bloustrødegnen, hvor Junge væsentlig har sine Erfaringer fra.

Jeg tør altsaa ikke paastaa, at alle paa langt nær var som de ovenfor skildrede, men det var disse brave og flittige Mænd, som andre saa op til, og det er saadanne Mænds Minde, som lever.

XVIII.

DAGLIGT LIV

Naar man sammenligner Livet for 70—80 Aar siden med Forholdene i Nutiden, bliver der naturligvis stor Forskel. Betragter man de forskellige Sider af det daglige Liv, vil man først og sidst møde *Arbejdet.* Det er ikke nok at sige, at den Tids Landsbyfolk arbejdede, nej de sled. Jeg tænker her først og fremmest paa Arbejdet i Loen, hvor Karlene svang Plejlen Vinteren igennem. Naar hver skulde tærske 150—200 Tdr. Sæd, skulde der jo endda slaas nogle Slag. At det var baade strengt og ensformigt, er sikkert nok. Husmændene sled sig op, men de tjente ogsaa godt. Lars Larsen siger, at det var baade svækkende og nedbrydende for unge Mennesker, og en gammel Sognefoged, Christen Andersen i Skænkelsø, hævdede, at Tærskning og Tænkning kunde ikke forenes. Den, der kunde tænke, var ikke god til at tærske. Hvad der gjorde det strenge Arbejde taaleligt, var dette, at det ramte alle. Den rige Sognefogedsøn maatte tage sin Tørn saa vel som den fattige Tjenestekarl. Kvinderne havde iøvrigt deres Part af Arbejdet i Loen. De skulde *feje af Lo,* d. v. s. rense Sæden med Haandsold, og det krævede megen Øvelse og var tillige meget strengt, da man stadig skulde staa med krum Ryg. Det var svært nok for de helt udvoksede, men naar 15—16 Aars Piger skulde feje af Lo, tog deres Ryg nu og da Skade, og der var flere Piger, der var blevet vanføre derved. I Halvtredserne kom saa baade Tærskemaskiner og Rensemaskiner, og det lettede overmaade meget. Men Livet er sammensat. Da Provst Blichfeldt 1852 anskaffede den første Tærskemaskine, der kom til Vejby, saa de fire Husmænd, der i en Aarrække havde været faste Tærskere i Præstegaarden, noget skævt til

den. De havde ved Tærskningen tjent Rug til Brødet og Byg til Mel og Gryn saavel som til Grisen og Hønsene — hvordan skulde det nu gaa? Provst Blichfeldt beholdt alligevel de fire Arbejdsmænd til en lille Dagløn, men den gode Fortjeneste, som Pundtærskningen gav, var borte.

Langt lettere og fornøjeligere end Vinterens Arbejde var Tørveskæret og Høstarbejdet. Det var Sommer, man var mange om det, og det gav Humør. Brændselet var, undtagen til Bagning, Tørv, og Moser var der nok af, Unnerup Mose, Hannebjerg Mose, Maglemose, Aamose, Svansmose, Askemose, Tibirke Mose o. fl. Der var gerne en 11—12 Personer med ved Tørveskæret. Saa mange Folk havde man ikke paa en enkelt Gaard, hvor Folkeholdet gerne var Husmand, Karl, Dreng og to Piger. Men saa slog to Gaarde sig sammen og hjalp hinanden.

Høstarbejdet var ogsaa noget af en Højtid, især var den Dag, man mejede Rug, en Festdag. Der var mange Mejere, 14 hos Lars Larsens Farbroder, 16 hos Hans Sørensen i Unnerup og 17 hos unge Lars Pedersen i Mønge. Man mejede dengang Sæden ud i Skaar. Først senere begyndte man at hugge imod og skulde saa have en Dreng eller Pige til Optager. Der hørte megen Øvelse til at blive en dygtig Mejer, man skulde helst lære det fra Dreng af. Naar Rugen havde ligget paa Skaar en Dag eller to, blev den bundet med Hø baand, der var snoede før Høsten og laa parat i Bundter med 20 i hver. Naar Sæden skulde bindes, blev Skaarene *røjlet op* i Neg; der var en Binder efter hver *Opneger* eller *Neger*, og det gik rask op og ned ad Ageren, et Par Koner, Husar-Boel og Frantse-Kirstine, var der ingen, der kunde følge. Naar Rugen var bundet, blev den sat i Hobe — *Hov* — og der var gerne to Traver i hver.

Byg- og Havrehøsten foregik omtrent paa samme Maade. Stubben blev revet med en Haandrive, og naar Kornet var inde, kom der nogle fattige Koner og Børn og sankede Aks. For at udnytte det Græs, der kunde være, kom Gæssene og Faarene paa Stubben, senere blev Kreaturerne — *Livvaret* sagde

man — sluppet løse, og nu kom Hyrdepogens strenge Tid. Kreaturerne kom dog ofte i Hus til November, thi

»Novembers Græs er uden Fynd;
at slippe sit Kretur ud er Synd.« —

Een Ting savnede man ikke dengang, og det var *Arbejdets Glæde*. De strenge Arbejdsdage gjorde man ogsaa gerne til Gildesdage. Som Tørveskær og Rugmejning belønnedes ogsaa Kliningen med ekstra god Mad. Og hvilket Humør var der ikke! Ved et Klinegilde i Ørby var der to af Klinekællingerne Jyde-Stine og Jæger-Marie, som om Aftenen dansede Polka paa Lergulvet, mens de sang Verset af Peter Dass' Vise om Skabelsen:

»Da Gud Herren saa, at han
enlig var udi sin Stand,
gav Gud ham en Kvinde,
hun blev skabt udaf hans Ben
som en Frue smuk og ren,
kaldet en Mandinde.«

Er det saadan nu? Nej. De gamle Tider er forbi, og Arbejdets Glæde er blevet mindre. Aarsagen er Maskinerne. De har taget en tung Byrde fra Menneskenes Ryg, men til Gengæld har de lagt den over paa deres Sjæle. Maskinerne har taget *Rytmen*, Arbejdets Musik. Leernes syngende Hug og Plejlernes taktfaste Slag oplivede Sindet langt mere, end Folk selv vidste af. Og endelig har Maskinerne — hvad der ikke betyder mindre — gjort det af med Selskabeligheden ved Arbejdet. I Dagligstuen om Vinteraftenerne, i Mose og paa Mark var Mennesker forenede om Arbejdet, og dette blev gjort under Sang og Spøg og Historiefortællen. Men alt dette har Maskinernes Larm overdøvet. Maskinerne har gjort Mennesket ensomt.

Vel var Livet besværligt i gammel Tid. Hvilken Paapasselighed krævede for Eksempel ikke Ilden? Tændstikker kendte man ikke, og derfor gjaldt det om *at forvare Ilden*. Man sørgede for, at der var Gløder i Bilæggerovnen om Aftenen; over Gløderne lagde man saa en Græstørv fra Tørvemosen og dækkede derpaa det hele til med Aske. Om Morgenen blev nogle

af Gløderne taget ud paa Gruen, og man lagde saa Spaaner og tørt Brænde paa. Imidlertid kunde det ske, at Ilden gik ud, og saa maatte man ud at laane nogle Gløder i en gammel Træsko. De, der boede mest afsides, havde et *Fyrtøj* til at slaa Ild med, hvis Ilden endelig var gaaet ud, hvad der dog ikke skete hvert halve Aar.

Lars Larsens Bedstemoder, *Sidse Børres*, eller *Soldsætters*, som hun ogsaa blev kaldt, fordi hun lavede Fejesolde, kom af og til paa Besøg i Ellemosehuset. Hun sang Viser og fortalte, saa det var lige noget for Lars. Hun fortalte om en lille Høj i Nærheden af Nellerød, som kaldtes Katteknøs; inde i Højen brændte der Lys om Natten, og her sad *Katteknøsekællingen* og spandt Guldhaar, man kunde om Aftenen godt se Lyset i Højen, men det var ikke raadeligt at komme den nær. Men en Dag var Bedstemoderen optaget af noget sælsomt nyt, hun havde hørt om. Ravne-Rasmus, en af hendes Naboer, havde været i København og derfra hjembragt en Pakke smaa Pinde med Svovl paa Enden, og naar man strøg dem paa en Væg eller Kakkelovn, »saa tog de Ild«. Ja, de kunde jo nok spare megen Ulejlighed, de her Pinde, men nu kunde Skarnsmennesker jo ogsaa stikke Ild paa, og Tyve kunde tænde Lys, naar de stjal! — Svovlstikkerne kom snart i Handelen, og hos Madam Skovgaard i Vejby købte man en Pakke for 4 Skilling. Det var et vældigt Fremskridt og lettede Husmoderens Arbejde meget. Naar hun forhen skulde tænde Lys om Aftenen, maatte hun ud i Skorstenen og tage en Glød med Ildtangen, hun pustede saa paa Gløden, saa det kunde lykkes at faa en *Praas* tændt med den. Belysningen sparede man meget paa. Der blev i Almindelighed ikke brugt Lys i Udhusene, dog kunde det hænde, at der var en indemuret Lygte, ellers gjorde man sit Arbejde i Mørke. Naar man om Vinteren kom op Kl. 6, mugede Karlene, striglede og vandede Heste, altsammen i Mørke, ligesom ogsaa Pigerne malkede i Mørke. Men endelig kom den ny Tid. Det var vistnok 1862, at den første Petroleumslampe kom til Vejby. Tranlampernes og Tællelysenes Tid var forbi. Havde man sparet paa Belysningen, saa

havde man tillige omgaaedes Ild og Lys med stor Forsigtighed, og Ildebrand var ogsaa sjældne. Bygningerne var nok brandforsikrede, men Løsøre, Kreaturer og Afgrøde ikke. En Ildebrand var derfor ogsaa en stor Ulykke. Til Gengæld var Folks Hjælpsomhed under saadanne Forhold stor. Uden Hensyn til tidligere Uvenskab var Naboer og Sognemænd altid rede til at hjælpe — det var overhovedet en Skam at lade være — og Hjælpen var altid Sæd, Fødevarer, Kreaturer eller Arbejde i Form af Kørsel, Klining o. l., men aldrig Penge. Stundom kom ogsaa brandlidte Folk fra Nabosogne og bad om Hjælp, det kaldtes *at gaa Braansted* (Brandsted).

De trange Kaar bandt Folk sammen, og de, der havde noget, var ikke bange for at give. De gav Julerente til alle dem, der havde Forbindelse med Gaarden. Naar man havde slagtet, gav man Blodpølse til gode Venner og Naboer, og havde en Ko kælvet, gav man *Raamælkskager* (Pandekager).

Hjælpsomheden var i det hele stor. Dengang Frederiksborg Slot var brændt, blev der fra forskellig Side vist stor Offervillighed for at faa det bygget op igen. Jens Nielsen, Petershvile, skrev en stemningsfuld Artikel i »Frederiksborg Amts-Tidende«, hvori han opfordrede Bønderne til at yde frivillige Kørsler ved Slottets Genrejsning, og Opfordringen blev efterkommet. Her ser man et Eksempel paa, at Fællesskabsfølelsen var vokset et godt Stykke ud over Sognegrænserne.

Forholdet mellem Husbond og Tyende var godt. De delte Arbejde og Mad med hinanden, og den ene Part saa ikke den anden over Hovedet. En stor Fordel var det for Husmanden, at han fik saa stor en Del af sin Løn i Naturalier. Tørv skar han frit, og han laante Husbondens Heste til at køre dem og Brændet hjem med; han fik Lov at slaa en Grøftekant for at faa lidt Hø til Vinteren, til Gengæld gjorde han gerne Husbonden en Villighed, naar han havde det fornødent. Naar hans Børn voksede til, kom de hen paa Gaarden for at vogte Gæs, Svin eller Køer, og de blev gerne Vinteren over, saa havde de Føden i den Tid. Der var ikke meget Kæleri den Gang, og en Dreng fik ikke Lov at rende af sin Tjene-

ste. Opdragelsen var i det hele strængere, og der var — som Lars Larsen siger — ikke langt til en paa Kassen. Der var ofte et nært, ja man kan gerne sige inderligt Forhold mellem Husmandens og Bondens.

Dette, at Tyende og Husmænd fik en stor Del af deres Løn i Naturalier, bandt dem sammen med Husbond og Madmoder, thi derved forenedes begge Parter i fælles Interesse for Markens Afgrøde og dennes Udnyttelse. Da Pengene blev det eneste Betalingsmiddel, gik meget i Stykker. De fælles Interesser i Gaardens Udbytte svandt ind. Interesserne kom derimod til at staa imod hinanden, og da Bonden fra gammel Tid var indøvet i at holde godt fast paa Pengene, gjorde det Forholdet endnu vanskeligere. Bonden blev Arbejdsgiver og Husmanden Arbejder. Men de utvivlsomt vanskeligere Kaar, Husmanden fra nu af fik, gav ham en nyttig Lærdom. De lærte ham, hvad han ofte ikke før havde begrebet, at tage fat paa sin egen Jord og bringe noget ud af den, for nu gjaldt det om at frembringe noget, der kunde sælges og give Penge. Opløsningen af det gamle patriarkalske Forhold satte Fart i Husmandsstanden. En ny Tid var inde, noget var gaaet tabt, men andet var vundet.

En Dyd, som de gamle ganske vist ejede af Nødvendighed, var *Nøjsomheden,* hvad der er givet mange Eksempler paa i det foregaaende. Lars Larsen og hans Moder var med til at tage Kartofler op paa tre Gaarde. Naar de havde faaet deres Davre derhjemme, trillede de med deres Skubkar til Kartoffelageren, og i Betaling fik de hver niende Kurv. Lillemiddag havde de selv med, men Middagsmad spiste de alle paa Gaarden, hvor de fik kogte Kartofler og Meldyppe. Der var ikke Tale om Flæsk eller Fisk til, men Middagsmaden var ogsaa ren Tilgift.

Det vilde imidlertid være en Fejl at tro, at Folk dengang var saa særlig sparsommelige af *Karakter.* De var — som Folk nu om Stunder — *Børn af Tiden.* De havde faa Penge og langt til Byen. Nu er begge Dele anderledes. Naar Kvinder køber Silkekjoler nu, maatte de dengang nøjes med Silke-

baand, som de saavel som Naale og Strikkepinde fik af de omvandrende Kludekræmmere. Og de unge — ja, de brugte vel hyppigt dengang som nu de Penge, de havde. Fremmede for *Købstads* var de ikke i Halvtredserne og Tresserne. Paa Markederne i Frederiksborg købte Karlene Huer af Søløveskind hos en Buntmager fra Holbæk, der fra en Bod paa Torvet udraabte sine Varer med gennemtrængende Røst. Saadan en Hue kostede 8—10 Rdl., og det var ikke Smaapenge. Endvidere skulde de gerne for at være paa Højde med Moden — som dengang var Skik og Brug — have *et fransk Tørklæde* eller *Frakketørklæde,* som det ogsaa kaldtes, til at binde om Halsen. Naar en Karl eller Mand foruden disse to Kostbarheder havde en Frakke paa — Trøjer var gaaet af Brug — af overskaaret Vadmel, saa var han saa flot, som han paa den Tid kunde blive det.

Selvfølgelig var der ogsaa dengang dem, der lod staa til og lod den Dag i Morgen sørge for sig selv. Agerbruget paa de Nellerød Gaarde var før Søren Blegmands Tid sløjt nok. Paa en af Gaardene kunde de ikke engang brødføde sig. De kørte derfor i Skoven med deres blakkede Heste, og saa snart de havde fortjent lidt Penge, kørte de til Klostermøllen og købte en Tønde Toldsæd til Brød; naar Konen en Gang imellem havde kærnet, kaldte hun Folkene sammen og sagde: »*Æder nu, mens vi har noget. Siden faar vi bie.*«

At det efterhaanden maatte komme til at staa daarligt til paa en saadan Gaard, vil man forstaa, naar man betænker, at Bønderne dengang havde deres væsentligste Indtægt ved Kornsalg.

Havde den gamle Tid sine Fortrin frem for Nutiden, saa havde den ogsaa sine Fejl. Slagsmaal var en almindelig og anset Maade at ordne et Mellemværende paa. Men da den ny Tid brød frem, og Højskolebevægelsen og Indre Mission fik Magt, hørte Slagsmaalene i alt væsentligt op. Det blev betragtet som en Skam at slaas. Ogsaa Brændevinsdrikkeriet svandt stærkt ind; fra adskillige Hjem forsvandt det helt, og det nedsatte Agtelsen for en Mand, om han drak sig fuld.

Med Hensyn til Renlighed er der ogsaa sket en hel Omvæltning. De fleste ved nu, hvad frisk Luft, Solskin i Stuerne og ombyggelig Renlighed betyder, ingen vidste det i den Tid. Sæbe til at vaske sig med kendte man ikke. Naar Mændene havde gjort Staldtjeneste om Morgenen, vaskede de sig i *Vandhoen* — Vandtruget i Gaarden — mens Kvinderne efter Malkningen vaskede sig i Steset, men det var jo ikke nogen særlig indgribende Renlighed. Lars Larsen har flere Gange set Kvinderne dyppe Redekammen i Ølkanden, naar de om Morgenen skulde have Haaret glattet. Til Vask af Linned brugte man *Bøgeaskelud,* idet man brugte Bøgekvas til Bagning og derved skaffede sig Bøgeaske. Sine Steder kogte man selv lidt Sæbe. Sommetider købte man ¼ Pund grøn Sæbe til at smøre paa Skjortelinningerne.

Man kan sige om den Tids Folk, at de ejede megen Slægtstroskab, de holdt godt fast ved de fra Fædrene nedarvede Tanker og Skikke, men historisk Sans i egentlig Forstand havde de ikke. Kæmpehøje og Stendysser blev ødelagt i stort Tal, og Stenene blev anvendt til Fundament for de nye Gaarde, som blev opført i Halvtredserne. Af en stor og anselig Langdysse paa Højbrogaardens Lod er der nu ikke andet tilbage end Mindesmærket for Frederik den Syvende ved Asserbo Ruin. Det er nemlig et Stykke af Overliggeren.

Hvordan var nu Forholdet mellem Byfolk og Bønder? Man maa vist sige gennemgaaende godt. Men Byfolkene saa ned paa Bønderne, og de fandt det heller ikke nødvendigt at skjule det. Et Bevis herpaa har man i, at Købmænd, Embedsmænd og Kontorfolk, altsaa det velstillede Borgerskab, sagde *du* til Bønderne, men selvfølgelig forlangte *De* igen. Det begyndte dog Bønderne efterhaanden at blive lidt utilfredse med, og de klogeste Forretningsmænd lagde sig efter at tiltale Bønderne som andre Mennesker. I Halvtredserne begyndte Beboerne fra de nordlige Sogne som tidligere nævnt at tage til Hillerød i Stedet for Helsingør, og der udviklede sig en vældig Kornhandel paa Torvet i *Fresbaarre.* Den Opkomstperiode, Hillerød dengang kom ind i, skyldtes for en stor Del

Møller Andersen, Slotsmøllen, som var en meget dygtig og reel Forretningsmand, han forstod at omgaas Bønderne og sagde *De* til dem, mens andre Købmænd langt senere holdt fast ved den gamle Tiltale. Det var ikke smaa Forretninger, der blev gjort. Christen Pedersen i Vejby — Frederiksborg Amts flotteste Bonde, som han blev kaldt — solgte en Gang 200 Tdr. Byg og en anden Gang 100 Tdr. Hvede til Møller Andersen. Men Christen Pedersen var heller næppe af dem, der tog mod *du* i Købstaden. Engang havde Møller Andersen en lidt vigtig Pakhusforvalter, og da Christen Pedersen stod oppe paa sin Vogn og rejste Sækkene, stod Forvalteren med Hænderne begravede i Bukselommerne og gjorde en Del Vrøvl. Men det lod Christen Pedersen sig ikke byde. »Kan De ikke faa Hænderne op af Lommen, naar De taler med Folk? Hvis De tjente hos mig, lod jeg Fanden gale mig Lommerne sy sammen for Dem«.

Forvalteren fik Hænderne samlet op, og Møller Andersen, der opholdt sig lidt i Baggrunden, gottede sig. — Dette Træk vidner ogsaa om en betydelig Sans for Form. Christen Pedersen vilde ikke tiltales af en Mand med Hænderne i Bukselommerne. Over nordsjællandske Bønders Optræden er der gennemgaaende langt mere bymæssig Form end over andre Sjællænderes — for slet ikke at tale om Fynboer og Jyder. At blive set ned paa er det, Mennesker nødigst finder sig i. Netop derfor opstod der, efterhaanden som Bønderne blev sig selv bevidst, en stærk Spænding mellem dem og Bydannelsens Mænd, en Spænding, som i Virkeligheden avlede den væsentligste Del af Hadet i den bitre politiske Kamp i sidste Trediedel af forrige Aarhundrede. Officielt var det en Kamp mellem Venstre og Højre, men reelt stod Striden mellem Bønderne og det højere Borgerskabs Mænd. Det var Bønderne, der forlangte De igen.

Karakteristisk er det Sammenstød, Lars Larsen havde med Købmand Bruhn i Hillerød. Det var i 1868, da Lars Larsen netop var blevet valgt til Folketingsmand for Fredensborgkredsen. Han kom kørende op ad Hillerød Gade med et Læs

Korn, da *den høje Bruhn,* som han blev kaldt, kom ud af sin Port. Han var altid elegant klædt, han havde Frakke paa, høj Hat og Handsker, og han gik med sammenfoldet Silkeparaply. »Hvad har du at sælge?« spurgte Bruhn. Det gippede lidt i den nybagte Folketingsmand, og han svarede kort: »Seksradet Byg«. — »Hvad forlanger du for Tønden?« Lars Larsen nævnte en Pris, idet Bruhn fulgte efter Vognen. »Ja, vil du handle hos mig, saa vend kun om og kør ind med Byggen«. Men saa kom Bondens Svar til Bymanden: »Handle med dig — med Forlov at spørge, hvem er du da?« Blodet er jo nok steget Bruhn til Hovedet, da han svarede, men Lars Larsen forfulgte Sagen: »Naa, saa det er dig, der bor i Søllings Sted og er Brændevinsmand, men handle med dig det vil jeg ikke saadan binde mig til«. Og Lars Larsen kørte videre med sin seksradede Byg. Men Bruhn gik hjem og var meget vred, fordi en Bonde havde vovet at dutte ham. Nu var Bruhn i Virkeligheden en flink Mand, han hørte blot den gamle Tid til, og her var den gamle og den ny Tid stødt sammen.

Nu er alt dette anderledes. Den gensidige Agtelse mellem Stænderne er blevet større. Man er i hvert Fald naaet et Skridt frem mod al virkelig Dannelses Maal: at vurdere en Mand blot efter hans personlige Dygtighed og menneskelige Værdi. Paa dette Omraade ligger efter mit Skøn Nutidens største Fortrin frem for den ældre Tid, selv om jeg nok ser, at der ligger et Tilbageskridt i dette, at Standsforskellen mange Steder er kommet frem indenfor Landboernes egen Kreds (Husbond og Tyende).

Menneskelivet er en sammensat Ting, og naar Bydannelsens Mænd i ældre Tid saa ned paa Bønderne, maa man erindre, at de ogsaa dengang var baade de mest oplyste og de dygtigste. Proprietærerne, der gerne var byfødte eller Embedsmandssønner, sagde i sin Tid ogsaa du til Bønder og Husmænd, men de var ogsaa i Halvtredserne og Tresserne Landbrugets Foregangsmænd, især hvad Mejeridrift angik. Deres Smør kaldtes Herregaardssmør, og det var langt bedre end Bøndersmør. De begyndte at ogsaa dyrke Roer og fodre Kvæget bedre.

En Ting, der ogsaa er undergaaet megen Forandring, er *Sproget.* I de tidligere Afsnit er nævnt mange Udtryk, som ikke bruges mere. Jeg har iøvrigt truffet flere Eksempler paa store Ligheder mellem Nordsjællandsk og Skaansk. Ordet *Gløtter* (Børn) bruges saaledes, efter hvad en anset Filolog har meddelt mig, ogsaa i Skaane. Ord som *Almanak* og *Tobak* udtales her i Nordsjælland med Tryk paa første Stavelse. Svenskere har meddelt mig, at det samme er Tilfældet i Skaane. Ældre Nordsjællændere siger iøvrigt den Dag i Dag — og i disse Tider med et vemodigt Tonefald — *To*bak. »Luk Vinduet«, siger gamle Skaaninger, mens Svenskerne ellers siger: »Stäng fönstret«.

Navneord paa *—er* havde hyppigt i Udtalen Endelsen e. Det hed *en Huggere, en Tjenere, en Skræddere.* En Parallel til den sjældne Form, man har i Ordet *Mennesker,* der mister sit r i bestemt Form, havde man i Ordet *Gløtter,* som i bestemt Form hed *Gløttene.* — Den ejendommelige Flertalsform *Tøs—Tøser, Gris—Griser,* bruges den Dag i Dag. Undertiden forsvandt Bogstavet r. Det hed *Mellemkammes* og *Steers,* men *Steset* og ikke Steerset. Man sagde *Blaagarn* i Stedet for Blaargarn. I visse Ord havde man et ekstra n; det hed saaledes *Kærnet* i Stedet for *Kæret* og *Møtning* i Stedet for *Mødding.* Junge nævner den jævnlige Brug af s, f. Eks. i *Hvem ejes det?* i Betydning af *Hvem ejer det?* Dette Udtryk er endnu ganske almindeligt, i hvert Fald i Midtsjælland. Af lignende Udtryk kan nævnes følgende: *De bandedes inte,* som jeg har hørt en gammel Mand sige. At *Vædderen stø's,* har vi set. *Bi's Hunden?* (Bider Hunden?) er af samme Art.

Hvad Personnavne angik, havde de ogsaa deres ejendommelige Udtale, ligesom selve Navnene skiftede med Tiderne. I Fyrrerne var Kvindenavnene *Dorthe, Sidse, Boel* (Bodil), *Mette, Nille, Grette* (Grethe), *Karne* (Karen), *Marne* (Maren), *Borte* (Birte) almindelige. Men i Halvtredserne forandredes Navnene, idet en Forbindelse af to Navne blev moderne: *Ane Gestine* (Kirstine), *Marne Gestine, Sidse Gestine* o. fl. Konen kaldtes ved Fornavn med Tilføjelse af Mandens For- og Efternavn: *Mette Pær Laves* (Peder Larsen), *Mette Jens Niels'* og *Mette*

Pær Børres. Mette var et af de første gammeldags Navne, der forsvandt. Maaske det kom af, at det ogsaa var et Faarenavn; man kaldte Faaret Mette og Vædderen Per. Et Navn, der kom meget i Brug, var Gine: *Jørgine, Regine, Madsgine* o. fl. Og endelig kom Navne som *Helga, Gudrun, Jenny, Alfy, Lilly* osv. I disse fem Navne læser man om to Paavirkninger, idet de to første skyldes Højskolebevægelsens og de tre sidste Bydannelsens Indflydelse. Ejendommeligt er det, at Mændenes Navne ikke vekslede nær saa meget som Kvindernes, ligesaa lidt som Mændenes Klæder hverken dengang eller nu var saa forskelligartede i Farve og Form som Kvindernes. Er det et Vidnesbyrd om en større Forfængelighed hos Kvinderne, eller hvad er Aarsagen?

Tilnavne var overordentlig almindelige. Hyppigt stammede de fra vedkommendes Bopæl. Lars Larsens Fader, der boede i Ellemosehuset, blev kaldt *Lars Ellemose,* og paa lignende Maade opstod Navne som *Lars Maglemose, Rasmus Aamose, Jørgen Svansmose, Ole Askemose, Per Bymose, Hans Overdrev, Lars Overdrev* osv. Ofte stammede Navnet fra enten vedkommendes egen eller en Slægtnings Forbindelse med Militærvæsenet. *Jæger-Niels'* Fader havde staaet ved Livjægerkorpset. Der var flere med Jægernavnet, men mange med Husarnavnet, saaledes *Husar-Per, Husar-Boel* o. fl.

Det var ganske almindeligt, at Folket dengang gav hinanden Øgenavne. *Glade-Hans, Raage-Lars, Fjante-Hans, Thue-Per, Gaase-Marne, Skruppe-Karne, Fritte-Per, Smør-Jeppe* er en lille Prøve paa saadanne, men der var mange flere. Iøvrigt havde disse Navne hyppigt deres Oprindelse fra en bestemt Begivenhed eller et kvikt Hovedes vittige Indfald. Til den sidste Slags hører *Peter i Saksen,* som man kaldte en Mand, der hed Peter Isaksen. Af den første Slags er Fedte-Navnet. Den tidligere omtalte Jens Sørensen var som nævnt født i 1765, og da man var ved at gøre Forberedelser til Barselgildet, var der en Kone, som hed Boel, der hjalp til. I et ubevogtet Øjeblik vilde hun tage sig en Taar af det søde Øl (Urt), som stod i en Krukke, men hun tog skam-

melig fejl og gik hen og drak af en Krukke med smeltet Fedt i. Spot og Skade følges gerne ad, og foruden at hun brændte sig slemt, fik hun ved den Lejlighed Navnet *Fedte-Boel*, og det hang fast ikke blot ved hende, men ogsaa ved hendes Efterkommere.

De gamle Bønder var skarpe lagttagere. Enhver Særhed i Tale eller Udseende opdagede de straks. Den føromtalte og ildelidte Birkedommer, Justitsraad Petersen i Helsinge, havde for Skik at trække den ene Mundvig op, naar han talte, hvad der medførte, at han blev kaldt *den vindmundede*. De havde ogsaa en skarp Hukommelse, et Fejltrin blev ikke glemt, og et Haansord kunde følge en Slægt i flere Led. Saadan er man ikke mere. Menneskene er — hvormeget de end kan være tilbage — alligevel mere finfølende i vore Dage. Dengang var de ofte — saaledes som Børn er det — meget ubarmhjertige i den Retning. De savnede Forstaaelse af, hvor ondt saadanne Udtryk gjorde. At de som før nævnt var i Besiddelse af megen Hjælpsomhed, modsiger ikke dette. Hjælpsomheden beroede paa deres Forstaaelse af andre Menneskers fysiske Smerte, Sult, Kulde o. l., og deres Vilje til at afhjælpe den, mens de derimod ikke var naaet saa vidt i Udvikling, at de havde faaet Blik for andres sjælelige Lidelser. Den moderne Kultur har forøvrigt jævnlig ført Mennesker ud i det akkurat modsatte, hvad der naturligvis er langt værre. Det første betegner en mangelfuld Udvikling af Hjertets Dannelse, mens det sidste er Hulhed og Sentimentalitet. —

At de gamle Nordsjællændere var i Besiddelse af megen Lune, skal ikke glemmes. Komiske Optrin af større og mindre Værdi gik fra Mund til Mund, og megen Tunghed og Træghed fik Menneskene rystet af sig ved en frisk Latter. Det er tidligere nævnt, at Skrædderens Per tjente hos den tyske Skovrider Hansen i Tisvilde. Skovrideren var iøvrigt en velset Mand, men opfarende, og naar Per ikke kunde komme tidlig nok ud med sine Faar og undskyldte sig med, at han ingen Davre havde faaet, brusede Skovrideren op og sagde, vendt mod Husets Kvinder: »Har jeg ikke sagt, at I

skal give den Dreng sin Davre om Aftenen!« Denne Skovriderens strenge Fordring blev fortalt vidt og bredt, og den er ikke glemt endnu.

Lad mig endnu fortælle en lille Historie, den er ikke uden Komik og iøvrigt betegnende i flere Henseender. Paa Fogedgaarden i Tisvilde boede Strandfogden, og der samledes hyppigt Søfolkene, især efter en Stranding, om en Bolle Punch. En Sommeraften var der saaledes et lille Gilde i Haven, og nu havde Fogden dengang — det er vel et Hundrede Aar siden — en ældre Røgter, der var fra Jylland, og han havde stor Lyst til at handle med Piber og Ure. Han havde netop et Ur, som han gerne vilde have afsat, og bedst som man sad ved Punchebollen, kom han, efter forud indhentet Tilladelse af sin Husbond, til Stede og falbød sit Ur, som jo naturligvis var et grumme godt Ur. Fiskerne kiggede lidt paa det, men der var ingen, som syntes at ville bide paa Krogen. Midt i det bedste var Uret imidlertid forsvundet, men Jyden blev vred og raabte: »A vil minsæl ha' mi' Ur igen!« og samtidig antydede han, at der vel sagtens var en, der havde stukket det i Lommen. Da rejste en kæmpestor Fisker sig op og lavede sig til at smække ham en ordentlig Lussing, men Fogden fik ham i en Fart til Side, og da Fiskeren i det samme slog, ramte han et gammelt Træ, som knækkede over paa Midten, og Stubben blev staaende i flere Aar til Minde om Fiskerens Kræfter. Men dengang Punchebollen var tømt, kom Uret for Dagen — det laa paa Bunden.

Hvad nu Moralen angaar, vil man let komme til det Resultat, at den stod langt højere i ældre Tid end nu. Det var en stor Skam for en Pige at faa et Barn, og Bedrageri i Pengesager fandt næsten aldrig Sted. At saadanne Ting ikke er *saa* sjældne i vore Dage, er en kendt Ting. Men Aarsagen behøver ikke alene at være den, at Menneskenes Vilje er blevet svagere eller dets Maal lavere. Det kan nemlig ogsaa være, at Fristelserne er blevet flere. Og det er de selvfølgelig.

Landboernes Horisont er blevet langt videre og Livet mere sammensat. Der er i vore Dage flere, der tager ud i den

store Verden for at se sig om og opleve noget nyt, end der var dengang, og der er derfor ogsaa flere, der gaar til Grunde i den samme store Verden. Folk kommer i deres private Liv og gennem de utallige Foreninger og Kasser i Berøring med langt flere Penge nu end dengang, derfor er Fristelsen til at forgribe sig paa dem ogsaa langt større i vore Dage.

Livet var dengang snævert og ensartet, men sundt og naturligt tillige. Nu er det mere mangfoldigt og rigt, men ogsaa mere vanskeligt at leve. De store Muligheder ledsages af flere Farer.

Hvad der egentlig er bedst, det gamle eller det nye, kan ikke afgøres, og det er til syvende og sidst ogsaa en frugtesløs Spekulation, for det gamle er nu engang forbi og kommer ikke igen. Men vi elsker den gamle Tid, som den var, med dens Fortrin og dens Fejl. Hvorfor — ja, hvorfor? Fordi vi kan ikke andet. Den var vor Slægts Barndomstid.

EFTERSKRIFT

I Efteraaret 1917 spurgte fhv. Folketingsmand Lars Larsen i Hillerød mig, om jeg ikke kunde have Lyst til at nedskrive hans Erindringer om Bondelivet i gamle Dage her i Nordsjælland og saa deraf udarbejde en Bog. Da jeg interesserede mig meget for Folkeminder, fandt jeg Planen tiltrækkende, samtidig med, at jeg saa en stor Vanskelighed deri, at jeg som Jyde stod fremmed overfor nordsjællandske Skikke og Benævnelser. Enden blev dog den, at jeg sagde ja, og Samarbejdet begyndte. Foruden de Optegnelser, jeg gjorde efter Lars Larsens Fortælling, fik jeg efterhaanden et stort Antal Dagbladsartikler i Hænde, som Lars Larsen har skrevet i de tre stedlige Blade fra o. 1905 og til den Dag i Dag. Det har ikke været mig muligt at faa fat paa alle de Artikler om Landsbylivet i ældre Tid, som Lars Larsen har skrevet, men jeg har gennemlæst o. 200 og deriblandt ganske sikkert de betydeligste. Disse Artikler har været en meget væsentlig Kilde til denne Bog, og alle Venner af nordsjællandske Folkeminder har Grund til at takke Redaktionerne af *Frederiksborg Amts-Tidende*, *Frederiksborg Amts Avis* og *Nordsjællands Venstreblad*, fordi de ved at give Plads for disse Artikler har gjort deres til at bevare Minderne om de svundne Tider. Først og sidst vil jeg dog bringe Lars Larsen min varme Tak. Lars Larsen, der er født d. 31. Oktober 1839 og altsaa fylder 80 Aar i 1919, er i Besiddelse af en usædvanlig Hukommelse. Store Partier af hvad han har læst eller hørt — ikke mindst i sin Barndom — kan han gengive aldeles ordret. Han kan som andre dødelige enkelte Gange gøre sig skyldig i en Misfor-

staaelse, men nogen egentlig Fejlhuskning har jeg saa at sige aldrig konstateret i hans Meddelelser. Dertil kommer, at han ejer en dyb og ægte Følelse for den ældre Tids enkle og skønne Bondeliv.

Der er blevet sagt om Finnerne, at naar de synger saa godt, er det, fordi de har lidt saa meget. Noget lignende kunde maaske paa sin Vis siges om Lars Larsen. Hans Liv har ikke været uden Skuffelser, men det er værd at lægge Mærke til, at det er *efter* disse Skuffelser, at Lars Larsens Tanker er vandret tilbage til Barndomshjemmet og Barndommens Venner og Livsformer med en saadan Styrke, at han gennem Skrift og Tale maatte delagtiggøre andre deri.

Alle Venner af Folkemindeforskning Landet over vil vide Lars Larsen Tak for hans store Kærlighed til svundne Tiders Liv, og Nordsjællændere skylder ham dobbelt Tak derfor.

Hvad min egen Part i Bogen angaar, da har jeg i det væsentligste holdt mig til at ordne og forme det givne Stof. Det har iøvrigt ikke været helt let. Om et Træk skal anbringes i dette eller hint Afsnit er ofte ganske vilkaarligt, og en anden Vanskelighed er den, at Kilderne, i Form af Dagbladsartikler, er strømmet ind, lige til jeg lagde sidste Haand paa Bogen.

Det ligger i Sagens Natur, at Bogen er blevet et beskrivende Værk og ikke et karakteriserende. Dog har jeg i sidste Afsnit søgt at samle Traadene fra det foregaaende til en lille Karakteristik af den ældre Tid set gennem Nutidens Briller.

Af andre Kilder end de ovenfor nævnte har jeg, foruden Lars Larsens Afhandlinger i *Frederiksborg Amts historiske Samfunds Aarbøger* for 1908—10, lejlighedsvis benyttet *Traps Danmark, Thorkild Gravlund: Dansk Bygd, H. F. Feilberg: Dansk Bondeliv, Tilskueren 1908, Karl Madsen: Johan Thomas Lundbye* (Kunstforeningens Udgave), *Karl Madsen: J. Th. Lundbye.* Dagbogsoptegnelser, *Karl Madsen: P. C. Skovgaard og hans Sønner, R. Mejborg: Gamle danske Hjem* o. fl.

Desuden har jeg benyttet *Dansk Folkemindesamlings* Avisudklip.

Magister *Hans Ellekilde* har paa forskellig Maade ydet mig Støtte, Figurmaler *Niels Skovgaard* har hjulpet mig med Billedstoffet og hans Søster Fru *Susette Holten*, født Skovgaard, har laant mig P. C. Skovgaards Tegninger fra hans Barndom. Jeg bringer dem alle — saavel som dem, der iøvrigt har givet mig gode Raad under Udarbejdelsen — min bedste Tak.

Jeg beder Læserne undskylde, at Bogen ikke er uden Trykfejl. Aarsagen er, at jeg paa Grund af den stærkt fremrykkede Tid har maattet nøjes med een Korrektur. De væsentligste Trykfejl findes iøvrigt rettet paa omstaaende Liste.

Anders Uhrskov.

INDHOLD

	Side
Vejby og Tibirke Sogne	5
Barndomsindtryk	7
Bygningerne	16
Indbo og Udstyr	34
Mad og Drikke	45
Klæderne	58
Have og Mark	66
Redskaberne	72
Aarlige Gilder	77
Barselgilde, Bryllup og Begravelse	88
De tre Højtider	97
Lægekunst og Overtro	105
Skatter og Byrder	116
Vejbyerne og deres Naboer	125
Aandelig Paavirkning	128
P. C. Skovgaard og Lundbye	141
Gamle Nordsjællændere	147
Dagligt Liv	157
Efterskrift	172

TRYKFEJL

Side 27 Linje 10—11 fra neden staar: et Klippe Halm, læs: en Klippe Halm.
— 38 L. 4 f. o. staar: Bønden, læs: Bonden.
— 41 L. 1 og 6 f. o. staar: Lodbænken, læs Løjbænken.
— 47 L. 2 f. n. staar: Bondegaarde, læs: Bøndergaarde.
— 48 L. 4 f. n. staar: Sætte, læs: Sælle.
— 48 L. 4. f. n. staar: Saaen, læs: Saaer.
— 76 L. 2 og 3 f. o. staar: Den største . . . den næststørste, læs: Det største . . . det næststørste.
— 115 Sideoverskriften: Vejvarsler, læs: Vejrvarsler.
— 121 L. 1 f. o. staar: Bure bommelom, læs: Burre bommelom.
— 140 L. 6 f. n. staar: Tobaksrøg kunde han ikke fordøje, læs: Tobaksrøg kunde han ikke døje.
— 144 L. 3 f. n. staar: Tegningerne af Faare-Lars, læs: Tegningen af Faare-Lars.